

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

Анна Гаврилова-Анчева – отговорен редактор

Диляна Гитева

Димитър Гочев

Екатерина Трендафилова

Кина Чутуркова

Красимир Шекерджиев

EDITORIAL BOARD

Anna Gavrilova-Ancheva – Editor-in-Chief

Dilyana Giteva

Dimitar Gotchev

Ekaterina Trendafilova

Kina Chuturkova

Krassimir Shekerdjiev

Застъпените от авторите становища не съвпадат непременно с тези на редакционната колегия.

Редакцията приема статии и коментари с нужното ниво на компетентност, академичен подход към проблемите и конструктивен и толерантен стил, както и актуална информация за събития, проекти, организации и публикации в областта на правата на човека.

Материалите не трябва да са публикувани в други български издания и се представят по възможност както на хартиен, така и на електронен носител.

Желателно е статиите да бъдат придружени от кратко резюме на английски език (15–20 реда).

Редакцията си запазва правото за чисто редакционни и други несъществени промени в текста.

Списание то може да бъде намерено и на интернет страницата на *Български адвокати за правата на човека* на адрес www.blhr.org.

ПРАВАТА НА ЧОВЕКА 1/2004
ТЕРОРИЗМЪТ И ПРАВАТА НА ЧОВЕКА

© Фондация *Български адвокати за правата на човека*
София, 2004

СЪДЪРЖАНИЕ

ПОСТИГАНЕ НА БАЛАНС МЕЖДУ ГАРАНТИРАНЕТО НА СИГУРНОСТТА И ЗАЩИТАТА НА ПРАВАТА НА ЧОВЕКА В БОРБАТА СРЕЩУ ТЕРОРИЗМА	5
<i>Жерар Стугман</i>	

ДЕКЛАРАЦИЯ ОТНОСНО БОРБАТА СРЕЩУ ТЕРОРИЗМА И ЗАЩИТАТА НА ПРАВАТА НА ЧОВЕКА – ЕДИН РАЗРЕШИМ КОНФЛИКТ (Декларация на Холандския хелзински комитет)	10
<i>Иге Декер</i>	

МЕЖДУНАРОДНИ АКТОВЕ И ИНСТИТУЦИИ ЗА СЪТРУДНИЧЕСТВО В ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ НА МЕЖДУНАРОДНАТА ПРЕСТЪПНОСТ (Резюме на законодателно проучване)	19
--	----

СЪДЕБНА ПРАКТИКА

КОМИТЕТ ПО ПРАВАТА НА ЧОВЕКА НА ООН Полай Кампос срещу Перу – становище от 09.01.1998 г.	34
--	----

ЕВРОПЕЙСКИ СЪД ПО ПРАВАТА НА ЧОВЕКА Дикме с/у Турция – решение от 11.07.2000 г.	41
О'Хара с/у Обединеното кралство – решение от 16.10.2001 г.	56
Орхан с/у Турция – решение от 18.06.2002 г.	63
Сюрек и Йоздемир с/у Турция – решение от 08.07.1999 г. на Голямото отделение	86
Язар и други с/у Турция – решение от 09.04.2002 г.	97

ИНТЕРАМЕРИКАНСКИ СЪД ПО ПРАВАТА НА ЧОВЕКА Консултативно становище ОС-9/87 от 06.10.1987 г.: Съдебни гаранции в случай на извънредно положение (чл.чл. 27, т. 2, 25 и 8 от Американската конвенция за правата на човека)	106
--	-----

СЪБИТИЯ И ПРОЕКТИ	114
--------------------------------	-----

TABLE OF CONTENTS

FINDING A BALANCE BETWEEN ENSURING SECURITY AND PROTECTING HUMAN RIGHTS IN THE FIGHT AGAINST TERRORISM	5
--	---

Gerard Stoudmann

DECLARATION OF THE FIGHT AGAINST TERRORISM AND THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS – A RESOLVABLE CONFLICT (Declaration of the Netherlands Helsinki Committee)	10
--	----

Ige Dekker

INTERNATIONAL INSTRUMENTS AND INSTITUTIONS FOR COOPERATION IN THE FIGHT AGAINST TRANSNATIONAL CRIME (Summary of Legislative Study)	19
---	----

JURISPRUDENCE

UN HUMAN RIGHTS COMMITTEE

Polay Campos v. Peru – views adopted on 09/01/1998	34
--	----

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

Dikme v. Turkey – judgment of 11/07/2000	41
O'Hara v. the United Kingdom – judgment of 16/10/2001	56
Orhan v. Turkey – judgment of 18/06/2002	63
Surek and Ozdemir v. Turkey – judgment of 08/07/1999, GC	86
Yazar and Others v. Turkey – judgment of 09/04/2002	97

INTER-AMERICAN COURT OF HUMAN RIGHTS

Advisory Opinion OC-9/87 of October 6, 1987: Judicial Guarantees in States of Emergency (Art. 27(2), 25 and 8 American Convention on Human Rights)	106
--	-----

EVENTS AND PROJECTS	114
----------------------------------	-----

ПОСТИГАНЕ НА БАЛАНС МЕЖДУ ГАРАНТИРАНЕТО НА СИГУРНОСТТА И ЗАЩИТАТА НА ПРАВАТА НА ЧОВЕКА В БОРБАТА СРЕЩУ ТЕРОРИЗМА

Жерар Студман*

1. Предизвикателството на асиметричния конфликт

В последните десетилетия естеството на въоръжените международни конфликти се промени значително. Партизанските войни, съпровождащи процеса на деколонизация, конфликтът в бивша Югославия или, най-наскоро, заплахата на международния тероризъм разкриват общи черти, които ги отличават от традиционните войни. Тези “модерни”, асиметрични конфликти се характеризират по-специално с появата на не-държавни участници. Така наречената война срещу тероризма също попада в тази категория. Международните терористични мрежи не се ограничават в географски или национални предели, които могат да бъдат идентифицирани, и не контролират държавни структури, нито командват редовни униформени армии. Границите между криминалните деяния и военните действия станаха размити.

Нарастващото значение на терористичните мрежи и други недържавни действащи лица като важен източник на стълкновения и нестабилност създава огромни предизвикателства за нашите общества и се отразява отрицателно върху гаранциите за правата на човека, развити в течение на цял век, за да се защитят индивидите – били те бойци или цивилни – от несъразмерна суровост и други посегателства върху правата на човека, свързани с войната.

2. Необходимостта от баланс между сигурността и защитата на общите ценности

Очевидно тероризмът представлява сериозна заплаха за сигурността и стабилността, свободата и демокрацията. Трагичните събития от 11 септември 2001 г. и по-наскоро терористичното нападение на Бали на 12 октомври, ни показваха това по най-ярък и шокиращ възможен начин. Не може да има съмнение, че държавите трябва да отговорят на тези предизвикателства с разнообразни нови средства и методи, за да са ефективни в онова, което следва да бъде първостепенната цел – изкореняването на тероризма и защитата на гражданите им от тази заплаха за сигурността.

* *Gerard Stoudmann, Finding a balance between ensuring security and protecting human rights in the fight against terrorism.* Статията е публикувана в списание *Helsinki Monitor*, издателство Brill, Leiden, The Netherlands (www.brill.nl), Volume 13 2002, no. 4, стр. 281-284. Авторът е бил ди-ректор на Офиса за демократични институции и права на човека на Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа (ОССЕ) от 1997 до 2002 г., а след това и до момента – директор на Женевския център за политика в областта на сигурността.

Все пак, при липсата на ясна юридическа основа и определен *modi operandi* за реакцията в отговор на тези нови видове заплахи за сигурността, остава важно всички предприемани мерки да не противоречат на ценностите и стандартите относно правата на човека, с които страните от Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа са се ангажирали, нито да подкопават установените международни механизми, които гарантират зачитането на тези ценности и стандарти. Следователно трябва да се намери баланс, осигуряващ, че няма да се допусне отстъпление от установените фундаментални ценности и че правовият ред и гражданските права няма да станат жертва на "приятелски огън".

3. Проблеми след 11 септември

В Букурещкия план за действие от 2001 г. всички участващи държави от Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа се ангажираха да спазват международното право и правото на правата на човека, когато водят борбата срещу тероризма. Въпреки това се оказва, че в някои страни на цялата територия на ОССЕ е налице обезпокояваща тенденция да не се гледа твърде сериозно на ангажиментите във връзка с правата на човека и правовия ред при реакцията на терористичната заплаха.

Някои страни приеха или са в процес на приемане на ново законодателство или практики, за които е видно, че нарушават гаранциите за справедлив процес или други стандарти в областта на правата на човека. Това включва неограниченото задържане на големи групи предполагаеми терористи с чужда националност, създаването на специални военни съдилища с намалени гаранции за справедлив процес за не-граждани, заподозрени в тероризъм, и незачитането на международното хуманитарно право при определяне статуса на някои групи затворници. То включва и използването на широки дефиниции за "тероризъм", което отваря вратите за злоупотреба при тълкуването.

Освен това, някои страни очевидно се възползват от факта, че терористичните действия не попадат стриктно в определена правна категория. Резултатът може да бъде един стил на реакция според случая, като държавите избират да приложат правните норми, които най-добре отговарят на целите им, вместо добросъвестно да прилагат онези правни норми, които предоставят най-много гаранции. Това може да доведе до дискриминация, тъй като заподозрени в едни и същи престъпления се оказват съдени по различни правни режими, осигуряващи гаранции в различна степен.

Другаде борбата срещу тероризма очевидно се използва като претекст за затягане на контрола върху опозицията или гражданското общество и ограничаване на основните свободи, като свободата на словото, свободата на религия или свободата на сдружаване. Съществуват тенденции за въвеждане на по-строги изисквания за регистрация на религиозни групи, макар да е възможно те да не се отдават на екстремизъм или да го проповядват. Каквато и да е степента на изопачаване, обезпокояващо е, че държави с незадоволително състояние на правата на човека сега често намират извинение по-лесно, отколкото преди 11 септември.

В някои страни има стремеж към засилен контрол върху неправителствени и

благотворителни организации, като се иска те да се регистрират пред властите и да се сдобиват с разрешение за всякакви чуждестранни дарения, които получават, независимо дали съществува конкретно подозрение в терористична дейност. Подобни опити са в противоречие с важността, която страните от ОССЕ отдават на ролята на гражданското общество, и с основното значение на религиозната вяра.

На цялата територия на ОССЕ е налице увеличение на екстрадициите и исканията за екстрадиция с оглед на обвинения, свързани с тероризъм. Често в такива случаи отсъстват надеждни доказателства и достатъчно гаранции за справедлив процес в изискващата страна. Нерядко съществува риск от изтезания или прилагане на смъртно наказание.

4. Рисковете от незачитане на международното право на правата на човека

Често чуваме аргумента, че националната сигурност трябва да бъде абсолютен приоритет и че, за да се поддържа сигурността в трудни времена, за съжаление не винаги е възможно правата на човека и международното право да бъдат спазвани изцяло. Аз не мога да се съглася с този аргумент.

Първо, опасно е да се спускаме по хлъзгавия път на игнориране на международните задължения в областта на правата на човека, защото това би подкопало международния правов ред, който бе старателно изграден в последните десетилетия. Това би причинило трайна вреда на международната кауза на правата на човека. То би означавало и изоставяне на високи морални позиции и създаване на опасни прецеденти, което на свой ред би имало за последица загубване на способността за надежден отговор на проблемите с правата на човека другаде. Тук на карта е поставено постигнатото през 20-ти век в областта на правовия ред в международен мащаб.

Вредните дългосрочни последици на подобен подход явно натежават над ограничените и съмнителни предимства, които той може да предложи в краткосрочен план. Това е още по-вярно като се има предвид, че международното право на правата на човека е достатъчно гъвкаво, за да позволи изключителни мерки в ситуации, в които е застрашена националната сигурност – в определени ясно дефинирани граници, разбира се, и с придържане към подходящите механизми.

Второ, трайната сигурност и стабилност не е възможна без зачитане на правата на човека и на правовия ред. Опитът е показал, че конфликти и нестабилност често се причиняват от влошаване на положението с правата на човека в една страна. Именно това превърна Афганистан в хранителна среда за тероризъм и доведе до конфликта в Косово, за да дадем само два примера. Без демократични институции, работеща съдебна система и активно гражданско общество, ще бъде невъзможно да се реагира на факторите, в които се корени тероризмът, и да се предотврати религиозният или политически екстремизъм.

Воденето на борба с тероризма по един устойчив начин е невъзможна задача, ако реакцията на държавата се свежда само до мерки на правоприлагане или репресия. Потискането на легитимното и несвързано с употреба на сила несъгласие, притесняването на някои етнически или религиозни групи, без да се

прави разлика в конкретните случаи, и други подобни ексцесивни мерки, приемани в името на борбата с тероризма, не само противоречат на международното право, но и пряко дават оръжие в ръцете на екстремисти, експлоатиращи фрустрацията и недоволството сред онези членове на обществото, които се чувстват жертви на нетолерантност и преследване.

5. Избягване на една грешка от исторически мащаб

Терористичната заплаха изисква съвкупност от отговори. Някои от тях може да се докосват до границата на допустимото в едно демократично общество, основано на правовия ред. Понякога намирането на правилния баланс между легитимната загриженост за сигурността, от една страна, и защитата на правата на човека, от друга страна, може да бъде доста деликатна задача. Дори добре развитите демокрации се борят да намерят подходящи отговори на променената обстановка във връзка със сигурността. Независимо от това, задължително е винаги да държим сметка за свойствения на борбата срещу тероризма риск – рискът от подкопаване на самите основи на демокрацията чрез мерки, създадени за нейната защита.

След 11 септември има нужда от по-голямо, а не от по-малко зачитане на правата на човека и на правовия ред. Често се казва, че борбата срещу тероризма е свързана не със сблъсък на култури, а със сблъсък на различни ценности. Ако наистина мислим така, не бива да позволяваме накърняване на принципа за универсалността на правата на човека, който съставлява сърцевината на нашата ценностна система и основата на нашата легитимност в борбата срещу тероризма. Да позволим това да се случи, би било грешка от исторически мащаб.

Превод от английски език: Анна Гаврилова-Анчева

Summary

Finding a balance between ensuring security and protecting human rights in the fight against terrorism¹

Gerard Stoudmann*

The author points out that the nature of armed international conflicts has changed over the past decades. In particular, “modern”, asymmetrical conflicts involve non-state actors. Terrorism represents a serious threat to security and stability and states’ overriding goal must be its eradication and the protection of their citizens. However, in the absence of a clear legal basis and defined *modi operandi* for

¹ This article was published in *Helsinki Monitor*, Volume 13, 2002, No. 4, p.p. 281-284, Brill, Leiden, The Netherlands (www.brill.nl).

* Ambassador Gerard Stoudmann was the Director of the OSCE/ODIHR from 1997 through 2002. Since then he has been the Director of the Geneva Centre for Security Policy.

responses to these new types of security threats, it remains important that any measures are taken in conformity with the values and human rights standards that OSCE states are committed to, and without undermining the relevant international mechanisms.

Mentioning practices in several countries across the OSCE region after 11 September 2001, which appear to violate fair trial guarantees or other human rights standards, the author disagrees with the argument that national security must be an absolute priority and that in such difficult times human rights and international law may not always be fully respected. Firstly, having in mind that such an approach involves the risk of undermining the “acquis” in the field of international rule of law reached in the 20th century, its harmful long-term consequences clearly outweigh the limited and questionable advantages it might bring about in the short-term. Secondly, lasting security and stability is not possible without respect for human rights and the rule of law.

The author concludes that we must always remain aware of the inherent risk involved in fighting terrorism, i.e. the risk of undermining the very basis of democracy by taking measures developed for its defence. Allowing the erosion of the principle of the universality of human rights when fighting terrorism would be a mistake of historic dimensions.

**ДЕКЛАРАЦИЯ ОТНОСНО БОРБАТА СРЕЩУ ТЕРОРИЗМА
И ЗАЩИТАТА НА ПРАВАТА НА ЧОВЕКА –
ЕДИН РАЗРЕШИМ КОНФЛИКТ¹**

Иге Декер²

Увод

Един от основните въпроси в днешния международен политически и правен дебат е за отношението между тероризма и правата на човека или по-точно – борбата срещу тероризма и защитата на правата на човека. Проблемът не е нов, но особено внимание му бе отделено след нападенията от 11 септември 2001 г., по-специално във връзка с мерките, предложени и взети в отговор на терористичната заплаха. Въпросът е в дневния ред на много международни организации, като Обединените нации, Съвета на Европа и Европейския съюз. Те изготвиха няколко декларации и предприеха широк кръг антитерористични мерки, някои от които бяха приложени с голяма бързина и някои от които се от-разиха силно върху националните правни системи. На това развитие се противопоставиха главно академичните среди и, най-вече, неправителствените организации. Добре известни организации като Хюман райтс уоч³, Международната хелзинкска федерация и Стейт уоч⁴ изтъкнаха в обширни доклади опасностите от една нова международна и национална уредба и от прилагането ѝ.

От няколко години проблемът за тероризма е в дневния ред и на Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа (ОССЕ) и е определен като един от главните приоритети от холандския председателстващ за 2003 г. Във връзка с това Министерството на външните работи на Холандия поиска от Холандския хелзинкски комитет (ХХК) да организира семинар по проблемите на правата на човека и тероризма. Този семинар се състоя на 18 септември 2003 г. Като част от приноса си към него, ХХК изготви декларация по въпроса и реши да я представи при започването на заседанието.

Декларацията бе съставена във формата на осем изявления, всяко от кои-то е отделно – и кратко – обяснено. Някои от съдържащите се в декларацията

¹ Декларацията е публикувана в списание *Helsinki Monitor*, издателство *Brill*, Leiden, The Netherlands (www.brill.nl), Volume 14 2003, no. 4, стр. 321-327.

² Тази декларация бе подготвена от *Ige F. Dekker*, старши лектор по право на международните организации в Утрехтския университет и член на Изпълнителния комитет на Холандския хелзинкски комитет (ХХК). Декларацията бе одобрена от членовете на ХХК. ХХК се консултира с работна група, в която взеха участие следните експерти: *Prof. Dr P.R. Baehr*, *Dr E. Bakker*, *Dr M. Boot*, *A.H. van Delden*, *A.H. Dijkmeester*, *B.T. van Ginkel*, *J.F.M. Kusters*, *J. ter Laak*, *K.M. Mol*, *A. Offermans*, *B.N.J. Pompen*, *J.H. van Roijen*, *L. van Troost*. *Prof. Dr C. Flinterman* и *Prof. Dr P.J.I.M de Waart* направиха писмени бележки по предходен вариант на декларацията. Уводът на декларацията бе написан от *I.F. Dekker* по молба на редакционния съвет.

³ Human Rights Watch

4 State Watch

изявления не будят спор, като твърдението, че от правна гледна точка не съществува оправдание за тероризма, но други се оспорват и това беше причината пълният текст на декларацията да бъде публикуван на следващите страници. Един дискуссионен въпрос е този за включването на държавния тероризъм в определението за тероризъм. Втори дискуссионен пункт е твърдението, че не съществува неразрешим конфликт между борбата срещу тероризма и защитата на правата на човека. Това твърдение може да се открие и в официални документи, но в същото време държавите оправдават примерно дерогирания на правото на справедлив процес през време на извънредни ситуации. Трето, декларацията поставя проблема за борбата срещу тероризма в перспективата на така наречената “всестранна концепция за сигурността” на ОССЕ. На основата на тази концепция се подчертава, че международната и националната антитерористична политика не само трябва да се съизмерват с политическите и граждански права на човека, но също така трябва да държат сметка за социално-икономическите и колективните човешки права. С други думи, основни свързани с правата на човека елементи на антитерористичната политика се отнасят до стесняването на съществуващата социално-икономическа пропаст и премахването на съществуващи структури за политическо и културно потискане в рамките на отделните държави и между тях. ОССЕ, по-специално, според декларацията има специфична задача в тази област.

Текст на декларацията

1. Дали едно обсъждане на дефиницията за тероризъм е желателно и има смисъл, зависи от целта, за която служи тази дефиниция: научен анализ, наказване или предотвратяване. Въпреки това, във всички случаи една дефиниция на тероризма (1) трябва да има “абсолютен” характер и (2) не трябва да изключва определени субекти.

Дали една дефиниция за тероризъм има смисъл и значение, се определя от целта на дефиницията. Един научен анализ на тероризма поставя изисквания към дефиницията на понятието тероризъм, различни от тези за дефиниция, в която например някои форми на поведение се приемат за наказуеми. Възможно е също така наказателноправното понятие за тероризъм да има различно – по-ограничено – определение от това на едно юридическо административно понятие, което има за цел контролиране на (международно) финансиране. Значението на една ясна дефиниция за тероризъм е подчертано от международни разпоредби, които целят да задължат държавите да криминализират определени действия и да преследват извършителите им или в противен случай да екстрадират такива лица в други държави. В много разпоредби от този тип отсъства точна дефиниция за тероризъм. Това може да доведе до положението държавите да се сблъскат например с искания за екстрадиция на лица, които по тяхно мнение не са направили нищо повече от това да използват някои основни свободи, като правото на свобода на словото. Рамковото решение на Европейския съюз относно европейската заповед за задържане от 13 юни 2002 г. е – потенциално опасен – пример в това отношение

(виж и четвъртото изявление).

Разликите в дефинициите за тероризъм се отнасят особено до определенията на “обективния” елемент – видовете действия, и субективния елемент – умисълът или целта на действията. Чрез тези елементи се прави опит да се проведе разграничение между терористични и “обикновени” наказуеми действия. Това разграничение, с което терористичните действия се приемат за едни от най-сериозните престъпления, има смисъл само ако са спазени две условия. Първо, терористичните актове трябва да имат “абсолютен” характер, което означава, че тероризмът не може да бъде оправдаван при никакви обстоятелства. Това изискване ще ограничи (много строго) обхвата на понятието за тероризъм. Второто условие за разграничаващо и имащо смисъл понятие за тероризъм е това понятие да *не* бъде “специфично с оглед на субекта”, което означава, че тероризмът не се ограничава до действия, извършени от определени лица или групи. Уговорката, че тероризмът може да бъде само деяние на частни лица или групи, подкопава в значителна степен значението на понятието тероризъм, тъй като не съществува убедителна причина държавите или публичните структури да бъдат изключени от кръга на възможните извършители на терористични актове.

2. Не съществува неразрешим конфликт между борбата с тероризма и зачитането на правата на човека

Разпоредбите относно защитата на правата на човека имат двояко значение в борбата срещу тероризма. На първо място, тези разпоредби задължават държавите да предотвратяват тероризма и да се борят с него, по-специално въз основа на всеобщото право на живот, на свобода и сигурност на личността. На второ място, при предотвратяването на тероризма и борбата с него държавите трябва изцяло да спазват изискванията на зачитането на правата на човека. Ако съществува проблем за дилеми при борбата срещу тероризма, то тези дилеми могат да се формулират в светлината на прилагането на различни права на човека. В това отношение проблемът с борбата срещу тероризма не е уникален. Повечето от фундаменталните политически, икономически и социални проблеми намират израз – на основания както свързани с правната политика, така и правни в собствен смисъл – във въпроса относно позволените, т.е. правомерните ограничения на някои права на човека, основани на осъществяването на *други* права на човека. Доктрината за позволените ограничения на правата на човека съставлява неразделна част от международното право на правата на човека, а значителна част от съдебната практика относно правата на човека – национална и международна – е съсредоточена върху прилагането на такива ограничения. С други думи, международните разпоредби относно защитата на самите права на човека до голяма степен дават ръководните начала за разрешаване на въпросите във връзка с допустимите и недопустими мерки в борбата срещу тероризма.

Международното право съдържа много подробни и доста сложни стандарти за защита на правата на човека, състоящи се от норми на международното обичайно право, както и от широк кръг разпоредби, записани в глобални и регионални договори. Нормите на международното обичайно право са задължителни за всички държави и за техните организации; те се прилагат *универсално*. Макар

договорите да обвързват само онези държави, които са страни по тях, едно голямо мнозинство от общността на държавите в действителност са ратифицирали най-важните договори относно правата на човека, включително Международния пакт за граждански и политически права и Международния пакт за икономически, социални и културни права.

3. При създаването на международна и национална уредба относно мерките срещу лица или групи от лица, заподозрени в тероризъм, международните стандарти в областта на правата на човека трябва да бъдат изцяло гарантирани. Извънредни положения и международни и вътрешни въоръжени конфликти не съставляват основание за отклоняване от тези стандарти.

Зачитането на правата на човека по никакъв начин не изключва приемането на мерки срещу тероризма, макар и често да се твърди обратното. Международните договори за защита на правата на човека позволяват редица ограничения, в определени предели, на осъществяването на тези права. Повечето права на човека не са абсолютни правила, а принципи, които в конкретни ситуации често влизат в конфликт помежду си. Тези правни конфликти трябва да се разрешават посредством постигането на баланс между съответните принципи. Практиката на международните и национални съдилища дава ръководни начала за постигането на такъв баланс.

Много пресен пример за постигане на подобен баланс е решението на Районния съд на Ротердам от 5 юни 2003 г., с което дванадесет заподозрени мюсюлмански екстремисти бяха оправдани. Голяма част от криминалните досиета по това дело бяха основани на “официални доклади” на AIVD⁵ (Холандската главна служба за разузнаване и сигурност). Предвид факта, че съдът не е в състояние да провери нито произхода, нито фактическата достоверност на тази информация, той не можеше да я използва като доказателство. В същото време съдът прие, че от гледна точка на защитата на сигурността на държавата, задължението за съблюдаване секретност по отношение на информацията на AIVD е напълно оправдано.

Борбата с тероризма не може да осигури каквото и да било оправдание за отклоняване от фундаменталните хуманитарни стандарти. Международните договори за правата на човека признават редица права, които остават в сила и в извънредни положения. В тази категория попадат правото на живот, забраната за изтезания, принципът на законността и правото на свобода на мисълта. Важни ръководни начала за това правно положение на нещата са формулирани в “Общия коментар относно извънредните положения”, изготвен от Комитета по правата на човека, създаден по силата на Международния пакт за граждански и политически права (31 август 2001 г.).

Общото международно право – задължително за всички държави – урежда в допълнение към това и редица основни права, от които не може да се допуска отклонение при каквито и да било обстоятелства, включително международни и национални въоръжени конфликти (войни и граждански войни). Примери в това

⁵ Dutch General Information and Security Service

отношение са забраната за колективни наказания и забраната за произволно лишаване от свобода. Такива основни правила на хуманността са закрепени в така нареченото хуманитарно право на въоръжените конфликти и имат – както са потвърдили международните наказателни съдилища – характера на общо обичайно право. Следователно те също трябва да се съблюдават по отношение на всички лица и групи, които са заподозрени в извършването на терористични актове.

4. Обявяването на тероризма за международно и национално престъпление е позволено само ако са налице достатъчни правни гаранции, даващи възможност независим съд да прецени всяка (твърдяна) злоупотреба.

Ред национални и международни (проекто-) разпоредби, с които е криминализиран тероризмът като такъв или са предвидени административни мерки за намеса, като замразяване на банкови парични сметки, показват, практически без изключения, че определенията за тероризъм могат да се окажат с прекалено голям обхват. Очевиден пример за това е дефиницията на Европейския съюз, която е приложима при екстрадицията на заподозрени в тероризъм лица и която, поне буквално тълкувана, не изключва възможността мирни демонстранти също да бъдат считани за терористи.

За да се минимализират опасностите от тези сериозни недостатъци, присъщи за формулирането на общи определения за тероризъм, гаранцията за действителен достъп до независим съд е основно изискване (както се предвижда от споменатите по-горе разпоредби на ЕС). Специалната гаранция за това е важна, защото правото на достъп до независим съд не се числи към правата, които според международните договори относно правата на човека трябва да се спазват напълно във всички обстоятелства. Този стандарт не е удовлетворен, например, от британския Закон срещу тероризма, който дава възможност за неограничено задържане на чужденци, без достъп до независим съд.

Този достъп до съдилищата често не е гарантиран по отношение на решения на Съвета за сигурност на ООН, с които държави-членки се задължават да вземат широкообхватни мерки срещу конкретно посочени лица, заподозрени във връзки с терористки групи. Следователно ООН – и други международни организации – трябва да създадат за всички случаи свой собствен адекватен съдебен процес за разглеждане на оплаквания относно възможни нарушения на индивидуални права в резултат на действията им.

5. Когато се вземат мерки срещу тероризма, наред с правата на заподозрените трябва да се включват изрично и правата на други граждани, по-специално правото на защита на личната сфера, правото на информация, правото на свобода на словото и – по-общо – правото на демократичен процес на вземане на решения и на прозрачност.

Редица мерки с цел борба срещу тероризма поставят ограничения върху граждански и политически права и по този начин променят баланса между свобода и сигурност в полза на повече сигурност. Такива мерки трябва действител-

но да бъдат в съответствие с международните стандарти. Както бе посочено обаче, международните договори ограничават позволените по съображения за сигурност рестрикции. Правомерността на такива мерки за сигурност трябва следователно да бъде щателно изследвана и установена, особено от гледна точка на принципа за пропорционалност и на принципа, че трябва да бъде изключена всякаква потенциална злоупотреба. Способът на съдебния контрол е един начин. Много възможно е също така широкообхватни позволени ограничения на някои права – като правото на личен живот – да бъдат “компенсирани” по пътя на широко законодателно или съдебно тълкуване на други права – като свободата на словото.

6. В международната и националната антитерористична политика икономическите, социалните и културните права на човека трябва да стоят наравно с политическите и гражданските права.

В борбата срещу тероризма необходимостта да се отдава внимание на причините, които го поражда, също е пряка последица от международните и национални задължения в областта на правата на човека. Или по-силно казано – една жизнеспособна и ефективна политика в борбата срещу тероризма трябва, по съображения както свързани с правната политика, така и правни в собствен смисъл, да се основава на икономическите, социални и културни права на човека. Произтичащите от това искания за достойно съществуване не трябва да бъдат игнорирани. Тези права често погрешно се считат за чисто морални или политически. Международните договори за защита на правата на човека обаче приемат, като своя отправна точка, тези права за неразделна част от една универсално призната “декларация на правата на човека”.

Странно е, че в рамките на Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа (ОССЕ) на тези права е било обръщано малко внимание, макар и много хвалената “всестранна концепция за сигурността” на тази организация също да включва социално-икономическото измерение. За една балансирана борба срещу тероризма, социално-икономическите права на човека не бива да се смятат “второстепенни”, а трябва да стоят наравно с гражданските и политическите права. Тази изходна точка има фундаментални последици за позицията и политиката по-специално на богатите държави по отношение на онези части от света, където големи групи хора живеят под прага на абсолютната бедност. Предвид целите ѝ, ОССЕ има специална задача да намали съществуващото социално-икономическо разделение, включително и в рамките на международната политика за сигурност.

7. В международната и в националната антитерористична политика колективните човешки права трябва да стоят наравно с индивидуалните

Дали правото на самоопределение, правото на развитие и правото на мир представляват *права на човека*, е спорен въпрос. Въпреки това, на така наречените колективни права трябва да се гледа като на по-нататъшно уточняване на правото на всеки човек на социален и международен ред, в който правата на човека могат да се осъществяват напълно, както се казва във Всеобщата декла-

рация за правата на човека. Колективните човешки права изразяват концепцията, че политическата и икономическа структура на международното и националните общества може да съставлява важна бариера за осъществяването на правата на човека. Доколкото нарушението на човешки права е причина за тероризъм, една (превантивна) антитерористична политика, която не отдава внимание на социални структури за потисничество, експлоатация и маргинализиране, е обречена на провал. Борбата срещу политическото потисничество има здрава международна юридическа основа в правото на самоопределение, което може да се реализира чрез отделянето на народи и малцинства от една съществуваща държава, както и чрез получаването на автономен политически статус на такива групи в рамките на една съществуваща държава.

Един независим международен контролен механизъм за поддържане на колективните права, по-специално на правото на самоопределение на народите и малцинствата, може да допринесе за предотвратяването на тероризма и за борбата с него. Признаването на същественото значение на прилагането на колективните права при водене на борбата срещу тероризма не означава обаче, че поддържането или промяната на един съществуващ обществен или международен ред може да съставлява оправдание за извършването на терористични актове. Например, борбата за или срещу самоопределение не позволява използването на методи, които при други обстоятелства биха били определени като терористични действия.

8. Международното сътрудничество е необходимо условие за ефективна борба срещу тероризма. Това сътрудничество трябва да бъде организирано особено в рамките на международните организации. Много от тези организации трябва да играят решаваща роля. Предвид целите и правомощията ѝ, ОССЕ по-специално може да бъде форум за установяване на международна политика, насочена към премахване на хранителната среда за тероризъм.

Поради целите и правомощията ѝ, ролята на ОССЕ в борбата срещу тероризма може би няма да е грандиозна, но все пак ще бъде много важна. В подготовка за холандското председателство на ОССЕ, Холандският хелзински комитет обясни виждането си за (възможното) значение на организацията и проблемите, пред които тя е изправена в момента.⁶ Потенциалната сила на ОССЕ в борбата срещу тероризма е в позицията ѝ на единствена европейска организация за сигурност, която има за членове всички европейски държави (както и Съединените щати и Канада). Освен това, ОССЕ се характеризира със споменатата всеобхватна концепция за сигурността, на базата на която политико-военните, икономическите и хуманитарните аспекти на борбата срещу тероризма могат и трябва да бъдат взети под внимание.

⁶ Виж меморандума на ХХК, озаглавен "Ново международно предизвикателство за Холандия: холандското председателство на ОССЕ през 2003 г." ("A new international challenge for the Netherlands: The Dutch Chairmanship of the OSCE in 2003") в Edwin Bakker and Bert Bomert (eds.), *The OSCE and The Netherlands as Chairman-in-Office*, NHC, The Hague, 2003.

Въз основа на тези отправни точки ОССЕ трябва да формулира международна и национална антитерористична политика. В края на 2001 г. бе предприета една първа инициатива в това отношение, с приемането на *Букурещкия план за действие за борба с тероризма на ОССЕ*. Политиката, закрепена в този документ и в *Хартата на ОССЕ за предотвратяване и борба с тероризма* от 2002 г., трябва обаче да бъде допълнително уточнена, с оглед и на конкретните задължения на нейните страни-членки. Както бе посочено по-горе, за тази цел правната политика и правната рамка могат да бъдат намерени в общопризнатите права на човека, а те включват, както се каза, и колективните и социално-икономически права, наред с политическите и граждански права. На тази основа ОССЕ може да прилага съществуващите си и сравнително успешни средства за превантивна дейност – включително оперативните ѝ дейности и не така видимите действия на Върховния комисар за националните малцинства – също и за предотвратяване на тероризма.

Като регионална организация за сигурност, ОССЕ е част от колективната система за сигурност на ООН. По силата на Устава на ООН, използването на въоръжена сила в борбата срещу тероризма е позволено само с изрично разрешение на Съвета за сигурност на ООН. Въпросът дали ОССЕ – както и всяка друга регионална организация или отделна държава – има компетентността по *общото* международно право и без такова разрешение на Съвета за сигурност на ООН да прибегва до въоръжена сила за борба срещу тероризма, в момента разделя света. Въпреки това, не бива да се подценява опасността, до която неминуемо води едно (по-нататъшно) накарняване на международната забрана за използване на сила, както и на първенството на Съвета за сигурност на ООН в поддържането на мира и сигурността. И двете могат да причинят съществена вреда на правовия ред в международните отношения. Те предизвикват същия резултат, срещу който се стремят да се борят – победа за тероризма.

Превод от английски език: Анна Гаврилова-Анчева

Summary

Declaration on the fight against terrorism and the protection of human rights – A resolvable conflict⁷

Ige Dekker*

The declaration has been drafted in the form of eight statements, which are individually – and succinctly – explained: (1) Whether a discussion on the definition

⁷ The Declaration was published in *Helsinki Monitor*, Volume 14, 2003, No. 4, p.p. 321-327, Brill, Leiden, The Netherlands (www.brill.nl).

* This Declaration was prepared by Ige F. Dekker, Senior Lecturer in the Law of International Organisations at Utrecht University, and member of the Executive Committee of the Netherlands Helsinki Committee (NHC). The Declaration was approved by the members of NHC. The NHC consulted a Working Group of experts.

serves: scientific analysis, punishment or prevention. However, in all cases, a definition of terrorism (i) should have an “absolute” character, and (ii) should not exclude specific actors; (2) There is no unsolvable conflict between combating terrorism and respecting human rights; (3) In the case of international and national regulations regarding measures against persons or groups suspected of terrorism, the international human rights standards should be fully guaranteed. States of emergency and international and internal armed conflicts do not amount to a ground for deviating from these standards; (4) Making terrorism an international and national offence is only permitted if there are sufficient legal guarantees to allow an independent court to assess any (alleged) misuse thereof; (5) When taking measures against terrorism, alongside the rights of suspects the rights of other citizens should likewise be expressly included, especially the right to the protection of privacy, the right to information, the right to the freedom of expression and – more generally – the right to democratic decision-making and transparency; (6) In international and national anti-terrorism policy economic, social and cultural human rights should have equal standing alongside political and civil rights; (7) In international and national anti-terrorism policy collective human rights should have equal standing alongside individual human rights; (8) International cooperation is a necessary condition for effectively combating terrorism. This cooperation is notably to be organised within international organisations. A number of these organisations must play a crucial role. Considering its objectives and competences, in particular the OSCE can be a forum for the establishment of an international policy directed towards removing the breeding ground for terrorism.

РЕЗЮМЕ

на законодателно проучване*

МЕЖДУНАРОДНИ АКТОВЕ И ИНСТИТУЦИИ ЗА СЪТРУДНИЧЕСТВО В ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ НА МЕЖДУНАРОДНАТА ПРЕСТЪПНОСТ

Законодателното проучване на тема **“Международни актове и институции за сътрудничество в противодействие на международната престъпност”** е възложено от Парламентарната група на “Коалиция за България” в XXXIX Народно събрание.

Актуалността на изследването се определя от нарасналата опасност от международната престъпност, нейната агресивност и обогатяването ѝ с нови и разнообразни форми. Същевременно все по-силно се откроява значимостта на сътрудничеството между държавите и международните организации за ефективно противодействие на престъпността. Разглежданата проблематика е приоритетна предвид външнополитическите цели на България – членство в Европейския съюз и пълноправно участие на страната в дейността на Северноатлантическия алианс.

Резултатното сътрудничество в борбата с международната престъпност в значителна степен зависи от сближаването на националните правни системи с цел ефикасно и оперативно взаимодействие между държавите. Това е основна задача на вътрешните законодателства, включително на страните от Европейския съюз. За реализирането на посочената цел основно значение имат **актовете** на международните организации – глобални и регионални. Безспорен е и приносът на изградените **институции** за международно сътрудничество в борбата с престъпността.

Това предопределя двете основни насоки на проучването – **международни актове (част първа) и международни институции (част втора) за противодействие на международната престъпност**. Проучването се ограничава само до онези актове и институции, които имат непосредствено значение за участието на България в глобалното сътрудничество против престъпността.

————* Проучването е осъществено в рамките на Програма *Студенти на стаж към Парламента* и е завършено през м. септември 2004 г. По него и по резюмето му, което публикуваме, са работили студентите по право Анита Владимирова Захаријева; Дарина Юриева Петкова; Диана Тодорова Ганчева; Катерина Пейчева Хитова; Мария Гочева Михалева; Милена Стоянова Йоцева; Огнян Станимиров Илиев; Тодор Иванов Иванов. Научни ръководители на програмата са проф. д.ю.н. Цанка Цанкова, проф. д-р Екатерина Трендафилова и доц. д-р Димитър Токушев, а неин координатор – Евгения Попова. Председател на Парламентарния съвет на програмата е заместник-председателят на Народното събрание Камелия Касабова.

МЕЖДУНАРОДНИ АКТОВЕ ЗА ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ НА МЕЖДУНАРОДНАТА ПРЕСТЪПНОСТ

Нарастването на общественоопасните прояви в световен мащаб налага създаването на международни инструменти за противодействие. Ангажираността на държавите и международните организации се проявява в приемането на актове, съдържащи мерки за борба с престъпността. Сътрудничеството между тях се осъществява чрез конвенции, резолюции и препоръки, визиращи различни прояви на общественоопасно поведение – тероризъм, трафик на наркотици, корупция, компютърни престъпления. Актове в тези области имат **ООН, Съветът на Европа, Европейският съюз, Г-8** и др.

I

Актове на ООН

ООН приема като водещ принцип за своята дейност идеята, че функциониращата правна система играе основна роля за борба срещу престъпността. Конвенциите на ООН създават юридическата основа за действия срещу тероризма, корупцията, прането на пари, вземането на заложници и други правонарушения. Те предвиждат разнообразни форми на сътрудничество, чиято широка рамка включва мерки на екстрадиция, процесуален трансфер и правна помощ между държавите-членки. Въведени са и специфични задължения, свързани само с конкретни състави на престъпления. Основните мерки на сътрудничество са кодифицирани в **Конвенцията на ООН срещу транснационалната организирана престъпност** от 2000 г. Разпоредби, свързани с отделни състави на престъпления, се съдържат в **Международната конвенция за борба с бомбения тероризъм** от 1997 г., **Конвенцията на ООН срещу корупцията** от 2003 г., **Конвенцията на ООН за борба срещу незаконния трафик на упойващи и психотропни вещества** от 1988 г. и други инструменти, разгледани по-долу.

ООН насърчава държавите-членки да приемат и прилагат всички актове, свързани с борба срещу международната престъпност.

Актове на Съвета на Европа

Сред организациите с голямо значение за България е Съветът на Европа, в който страната ни е член от 1992 г. Актовете му обхващат основните форми на международната престъпност и се отличават с детайлна регламентация и висока степен на практическа приложимост. Най-значими в тази насока са **Европейската конвенция за взаимопомощ по наказателноправни въпроси** от 1959 г., **Европейската конвенция за борба с тероризма** от 1977 г., **Конвенцията за трансфер на осъдени лица** от 1983 г., **Наказателната конвенция относно корупцията** от 1999 г. и др. Пряка цел е хармонизирането на националните законодателства и достигане на нужното ниво на регионално единство. Често актовете са насочени директно към държавите в преход, поради което предвидените в

тях механизми отразяват специфичните политически и икономически проблеми в тези страни.

Приложението на актовете на Съвета на Европа е улеснено от множество програми, свързани с изпълнението на наказателната политика в организацията. Такава задача имат *Програмата Октопод II за борба с организираната престъпност*, *Програмата за действия срещу корупцията* и др.

Актове на Европейския съюз

С влизането в сила на Договора от Маастрихт през ноември 1993 г. правното сътрудничество по наказателни дела става приоритетен въпрос за всички държави-членки и за Европейския съюз като цяло. Европейският съвет приема редица важни актове, които са възприети в националните законодателства. Влизането в сила на Договора от Амстердам на 1 май 1999 г. допълнително допринася за развитието на правното сътрудничество в изследваната област.

В зависимост от своя предмет актовете на ЕС са свързани със сътрудничество по наказателни дела, взаимодействие между полицейските и митническите органи, защита на свидетелите и процесуалноправно сътрудничество. Създадените правни инструменти могат да бъдат обособени и според престъпленията, срещу които предприемат определени мерки – наркотици и организирана престъпност, измами, корупция и др.

Формата, в която се предприемат мерките, е или съвместни действия, или решения в рамките на третия стълб на ЕС.

Актове на Г-8

Актовете на Организацията на осемте във връзка с изследваната проблематика са предимно политически декларации с препоръчителен характер. Всички декларации изразяват волята на държавите от Г-8 за засилване на сътрудничеството в противодействие на тези престъпления. Държавите поемат задължения за екстрадиция, правна помощ, съвместно разследване на престъпления и обмен на информация, както и специфични задължения за сътрудничество между полицейските и митническите власти в противодействие на незаконната имиграция и фалшифицирането на документи.

Особено внимание се отделя на необходимостта от въвеждане във вътрешното законодателство на съставите на престъпления, формулирани в декларациите на Г-8. Страните от Организацията на осемте приканват всички държави да ратифицират конвенциите на ООН и на Съвета на Европа за борба срещу международната престъпност.

II

Проучването на съответните актове на ООН, Съвета на Европа, Европейския съюз и Г-8 отделя специално внимание на някои въпроси от проблематиката на международната престъпност, противодействието ѝ и сътрудничеството между страните.

1. Особено важно е дефинирането на понятието “международна престъпност”. Приема се, че едно престъпление е международно по своя характер, когато е извършено на територията на повече от една държава. Такова определение се открива в *Конвенцията на ООН срещу транснационалната организирана престъпност* от 2000 г. Такива са и случаите, когато престъплението е извършено на територията на една държава, но значителна част от приготвянията се провеждат на територията на друга държава или престъплението е във връзка с организирана престъпна група, която осъществява престъпна дейност на територията на повече от една държава. Друга хипотеза е свързана с настъпването на престъпните последици на територията на държава, различна от тази по местоизвършването му.

2. Проучването поставя специален акцент и върху основните принципи на изследваните международни актове. Повечето от тях имат декларативен характер и не са правнозадължителни, но върху тях са изградени нормативните решения в международните актове за борба срещу престъпността. Такива ръководни принципи на борбата срещу международната престъпност са формулирани предимно в актовете на Съвета на Европа.

В Препоръка 8 на Съвета на Европа от 1996 г. относно наказателната политика в Европа във време на промяна като водещи принципи са издигнати ценностите на демокрацията, човешките права и спазването на закона. Откроена е и грижата за жертвите на престъпления – оказване на необходимата помощ и подкрепа за тяхното физическо и психично здраве, материално и социално положение. Важен принцип на борбата срещу международната престъпност е превенцията на престъпността и нуждата от координиране на наказателната политика с останалите области на държавната политика.

Заклучителната декларация относно новите заплахи за сигурността на гражданите и демокрацията на Съвета на Европа от 1997 г. закрепва принципа за борба с тероризма и обявява решимостта за пълно използване на съществуващите механизми на противодействие срещу всички негови прояви. Държавите-членки на Съвета на Европа решават да търсят общи способности за противопоставяне на корупцията, организираната престъпност и трафика на наркотици.

Общи принципи във всички актове срещу международната престъпност са свързани с международното сътрудничество – обмен на информация между държавите; сключване на двустранни и многостранни споразумения; ратифициране и изпълнение на правните инструменти в тази област. Счита се, че ефикасното взаимодействие между държавите е в основата на успешната борба с международната престъпност.

3. Нарочно внимание в проучените международни актове се отделя и на **различните престъпни състави, дефинирани в тях**. Конкретното им формулиране играе важна роля за успешното сътрудничество между държавите в предприемане на мерки срещу съответното общественонеопасно поведение. Актовете срещу международната престъпност съдържат разпоредби, свързани с участие в организирана престъпна група, тероризъм, корупция, пране на пари, вземане на заложности и др.

Конвенцията на ООН срещу транснационалната организирана престъпност от 2000 г. задължава всяка държава да въведе във вътрешното си законодателство посочените в нея състави, свързани с **участие в организирана престъпна група** – сговор да се извърши престъпление с цел, свързана пряко или непряко с получаването на материална облага, и/или участие в дейността на организирана престъпна група при определени субективни елементи (отделно от опита или извършването на самите престъпни деяния), а също така и организирането, ръководенето, подпомагането, улесняването или консултирането при извършването на престъпления с участието на организирана престъпна група.

Друго престъпление е предвидено в **Единната конвенция по упойващите вещества** на ООН от 1961 г., която изисква всяка страна да въздигне в наказуеми действия производството, предлагането, продажбата, доставката, транзитното изпращане, вноса и износа на **упойващи вещества**.

Особено внимание се отделя на корупцията и прането на пари. Основни разпоредби в тази насока се съдържат в **Конвенцията на ООН срещу транснационалната организирана престъпност** от 2000 г. Тя задължава всяка държава да въведе във вътрешното си законодателство състави на престъпления, свързани с **корупцията** – обещаване, даване или получаване от държавен служител на недължимата облага с цел осъществяване или въздържане от осъществяване на служебните му правомощия. **Конвенцията на ООН срещу корупцията** от 2003 г. предвижда сходни състави, включително обещаване, даване или получаване от чуждестранен служител или служител на международна организация на недължимата облага с цел той да извърши или да се въздържи от извършване на действие, влизащо в служебните му задължения. Включени са и състави за злоупотреба или обсебване от държавен служител на имущество, поверено му в това му качество. В същата конвенция са въведени разпоредби, свързани с **прането на пари**. Те включват прехвърляне и придобиване на собственост със знанието, че собствеността е получена вследствие извършването на престъпление, и с цел прикриване на нейния произход.

Друг състав е формулиран в **Международната конвенция за борба срещу Вземането на заложенници** на ООН от 1979 г. Според нейните разпоредби всяко лице, което задържи, заплашва да убие или нарани друго лице с цел да принуди дадена държава, физическо или юридическо лице да извършат определено действие като условие за освобождаването на заложника, извършва престъплението **вземане на заложенници**.

Различни актове въвеждат състави на престъпления, свързани с **тероризма**. Терористичните актове са действия, насочени към причиняване на смърт или тежки телесни повреди на цивилни лица. Целта на тези действия е да се сплши населението или насилствено да се принуди правителство или международна организация да извърши дадено действие. Освен това общо положение, международните актове предвиждат и конкретни състави, свързани с различни терористични действия. Извършител на престъпление по смисъла на **Международната конвенция за борба с бомбеня тероризъм** на ООН от 1997 г. е всеки, който умишлено доставя или задейства взривно или друго смъртоносно устройство в пределите на място за обществено ползване с намерението да причини смърт, сериозни телесни наранявания или значително разрушение. Съгласно **Международната конвенция за борба срещу финансирането на**

тероризма на ООН от 1999 г. престъпно е поведението на всяко лице, което по какъвто и да е начин умишлено предоставя или събира средства с намерение те да бъдат използвани за извършване на терористични актове.

Състави на престъпления, свързани с тероризма, са предвидени и в международни актове на Съвета на Европа. Разпоредбите на **Европейската конвенция за борба с тероризма** от 1977 г. са приложими в случаи на незаконно завладяване на самолети; посегателство срещу лицата, ползващи се с международна защита; вземане на заложници; използване на бомби, гранати, ракети, автоматични огнестрелни оръжия или писма и колетни с взривни устройства.

С цел ефикасно противодействие на новите възможности, които развитието на техниката създава за извършване на престъпления, **Конвенцията относно компютърните престъпления** от 2001 г. на Съвета на Европа въвежда разпоредби, свързани с използването на компютърни технологии за престъпни цели. Те касаят поверителността и достъпността на компютърната информация, като предвиждат състави относно незаконния достъп и намеса в компютърно-информационни системи.

4. Държавите поемат определени задължения за сътрудничество в борба с престъпленията, формулирани в международните актове. В изпълнение на те-зи ангажименти те си оказват максимално съдействие във връзка с разследванията, наказателното производство или процедурите по екстрадиция. Държавите разменят информация в съответствие с националните си законодателства и координират мерките, предприемани с цел предотвратяване извършването на престъпления. Те също така осъществяват изследвания и анализи на проблемите на престъпността и сътрудничество в трансфера на технологии, оборудване и материали. В тази връзка международните актове възлагат и конкретни задължения.

На първо място държавите се задължават да **въведат във вътрешното си законодателство съставите на престъпления, формулирани в международните актове**, и да определят за тях съответни наказания.

Друго задължение за сътрудничество е формулирано в **Конвенцията на ООН срещу транснационалната организирана престъпност** от 2000 г. Тя регламентира въвеждането в националното законодателство на мерки за **конфискация** на приходи от международни престъпления и на имущество и други предмети, използвани за извършване на такива престъпления. Сходна регламентация се открива и в други международни инструменти. Всяка държава-страна по **Международната Конвенция за борба срещу финансирането на тероризма** на ООН от 1999 г. трябва да блокира, замрази или конфискува средствата, използвани или предназначени за извършване на престъпления по конвенцията, както и приходите, получени в резултат на такива престъпления. **Конвенцията относно изпирване, издирване, изземване и конфискация на облагите от престъпление** на Съвета на Европа от 1990 г. също извежда лишаването на престъпника от облагите на престъплението като съвременен и ефикасен механизъм за борба срещу тежките престъпления. Следва да се отбележи и възможността за създаване на механизми, с помощта на които средствата, получени от конфискациите, да бъдат използвани за изплащане на компенсации на жертвите на престъпления или на членове на техните семейства.

Важно е и задължението за **екстрадиция**, предвидено в актовете срещу международната престъпност. Подобна мярка предвиждат почти всички актове на ООН – **Конвенцията срещу транснационалната организирана престъпност** от 2000 г., **Международната конвенция за борба с бомбения тероризъм** от 1997 г., **Международната конвенция за борба срещу финансирането на тероризма** от 1999 г. и др. Екстрадиция е възможна при определени предпоставки. На първо място е необходимо да е извършено терористично действие или престъпление, което включва дейност на организирана престъпна група. Лицето, чиято екстрадиция се иска, трябва да се намира на територията на държавата, до която е отправено искането. Необходимо е деянието, заради което се иска екстрадиция, да е наказуемо според законодателството на тази държава.

Европейската заповед за задържане е нов, специфичен институт, свързан със задължението за екстрадиция, който действа в рамките на ЕС. Въведена е през 1999 г. с цел да се подобри правното сътрудничество в съюза. Тя замества процедурата по екстрадиция в десет държави-членки, които са въвели в законодателството си необходимите разпоредби. С нея се осигурява по-бърза, опростена и усъвършенствана процедура. Такава заповед може да бъде издадена от национална правораздавателна институция при условие, че лицето, чието връщане се иска, е обвинено в престъпление, наказуемо с не по-малко от една година лишаване от свобода, или е осъдено на не по-малко от четири месеца лишаване от свобода. Правораздавателната институция постановява решение, с което изисква от другите държави-членки арестуване и връщане на лицето във възможно най-кратък срок.

Държавите имат и задължение за **задържане на предполагаемия извършител** на престъпление, предвидено в **Международната конвенция за борба срещу Вземането на заложници** от 1979 г. на ООН. В съответствие със своето законодателство те задържат това лице или предприемат други мерки за осигуряване на неговото присъствие за срока, необходим за образуване на наказателно производство или за започване на производство за екстрадиране. След като държава-страна по **Международната конвенция за борба срещу финансирането на тероризма** от 1999 г. задържи под стража лице, тя е длъжна незабавно да уведоми всички заинтересовани държави-страни по конвенцията за задържането и за обстоятелствата, които са дали основание то да бъде извършено.

Международните актове уреждат и мерки, свързани с **изпълнението на присъди**. Така **Конвенцията за трансфер на осъдени лица** от 1983 г. на Съвета на Европа предвижда възможност лице, осъдено на територията на дадена страна, да бъде предадено в съответствие с разпоредбите на тази конвенция на територията на друга страна, за да изтърпи наказанието, което му е наложено.

Международните актове предвиждат и задължение за **осъществяване на правна помощ** по отношение на процедури, свързани с международната престъпност. Според конвенциите на ООН държавите са длъжни взаимно да си предоставят правна помощ във връзка с разследвания, свързани с международни престъпления. Тази помощ включва изземване на доказателства, разпит на свидетели, извършване на обиск, претърсване, замразяване на сметки, осигуряване на доказателства и експертни оценки и др. **Европейската конвенция за взаимопомощ по наказателноправни въпроси** на Съвета на Европа от 1959 г.

въвежда задължение за замолената страна да изпълни всяка съдебна поръчка по наказателно дело, която е изпратена до нея от съдебните власти на молещата държава, с цел извършване на следствени действия или предаване на предмети, служещи като доказателства, на сведения или документи.

Нужно е в тази връзка да се създадат и вътрешни институции за осъществяване на правна помощ между държавите. **Конвенцията на ООН срещу транснационалната организирана престъпност** от 2000 г. и **Наказателната конвенция относно корупцията** на Съвета на Европа от 1999 г. предвиждат, че всяка държава е длъжна да определи институция, която да приема исканията за правна помощ, да ги изпълнява или да ги предоставя за изпълнение на съответните компетентни органи в държавата.

Редица конвенции на ООН предвиждат възможност за **процесуален трансфер** между държавите. Този институт е тясно свързан със задължението за правна помощ и механизмите за неговото осъществяване. Разпоредбите относно процесуалния трансфер предвиждат, че лице, което е задържано или излежава присъда на територията на една държава-страна по конвенцията, може да бъде изпратено в друга държава с цел снемане на свидетелски показания, разпознаване и др. Необходимо е лицето да е дало своето информирано съгласие и да е постигнато съгласие за изпращането между компетентните власти на двете държави.

Предвидена е и възможност за **съвместно разследване на престъпления**. Според **Конвенцията на ООН срещу транснационалната организирана престъпност** от 2000 г. при необходимост държавите извършват съвместни разследвания на визираните в нея престъпления. Възможно е и създаването на нарочни институции за осъществяване на тази възможност.

Все във връзка с ангажимента за сътрудничество и правна помощ, международните актове задължават държавите **да предоставят информация** на друга държава, независимо дали е отправено искане за това, стига тя да е от значение за извършваните наказателноправни или други действия в държавата, на която се предоставя информацията. Според **Конвенцията на ООН срещу транснационалната организирана престъпност** от 2000 г. всяка държава е длъжна да събира, съхранява и предоставя на компетентните власти на друга държава данни относно същността и предмета на дейност на организирана престъпна група, връзките между такива престъпни групи и данни за извършени от тях престъпления. **Международната конвенция за борба с бомбения тероризъм** от 1997 г. на ООН регламентира обмен на информация за уточняване дали извършителят на престъпление по тази конвенция се намира на територия на държава-страна по конвенцията. Съгласно **Конвенцията за взаимопомощ по наказателноправни въпроси** на Съвета на Европа от 1959 г. процедурата по предоставяне на информация от една държава във връзка с наказателно производство пред съдилища на друга протича между съответните министерства на правосъдието.

Изследваните международни актове отреждат значително място и на правата на предполагаемия извършител и на жертвите на престъпленията, както и на съответните задължения на държавните органи. Според **Международната конвенция за борба срещу финансирането на тероризма** на ООН от 1999 г. всяко

лице, спрямо което са предприети мерки за наказателно преследване, има правото да се свърже незабавно с най-близкия представител на държавата, чийто гражданин е то, да бъде посетено от такъв представител и да бъде информирано за своите права. Правата на жертвите на престъпленията са съответно гарантирани. Държавата-страна по **Международната конвенция за борба срещу вземането на заложници** на ООН от 1979 г., на чиято територия заложникът е задържан от извършителя на престъплението, предприема всички необходими мерки за облекчаване на положението му, за осигуряване на освобождаването му и за улесняване на отпътуването му след това. Предвидено е и задължение на държавата, в чието разпореждане се намира вещь, придобита от извършителя в резултат на вземането на заложници, да я върне във възможно най-кратък срок.

Международните актове създават специална уредба на мерки за **защита на свидетелите**. **Препоръка 13 относно заплахите срещу свидетели и пр-вото им на защита** от 1997 г. на Съвета на Европа предвижда, че анонимността на свидетеля е възможна мярка, ако животът или свободата му са сериозно застрашени. Препоръчва се създаването на специални програми, като промяна на самоличността на свидетеля, на негови роднини или други близки, преместване, помощ при търсене на нова работа, осигуряване на охрана и др.

5. Изследваните международни актове предвиждат и **мерки за предотвратяване извършването на престъпления**. Такива мерки на превенция са организирани на информационни кампании за увеличаване на обществената информираност, обучаване на социални работници, на медицинския, дипломатически, консулски, съдебен, митнически и полицейски персонал, разработване на програми за обучение и обмяна на опит на полицейските органи и митнически служители с цел да придобият специални умения и др.

С тази цел се свикват и **конференции** по въпросите на международната престъпност. Така например конференцията между държавите-страни по **Конвенцията на ООН срещу транснационалната организирана престъпност** от 2000 г. следи за прилагането на нормите на конвенцията в различните държави и за ефикасно международно сътрудничество в тази област.

6. Актовете на международните организации, насочени към противодействие на международната организирана престъпност, се характеризират с високата степен на абстрактност на нормите, които съдържат. Предвидените в тях **специфични задължения** са свързани само с конкретно регламентирани състави на престъпления. Такива специфични задължения съществуват на първо място в областта на сътрудничеството срещу **незаконната употреба и търговия с наркотични вещества**. Основно положение в **Единната конвенция по упойващите вещества** на ООН от 1961 г. е забраната на производството, износа и вноса, търговията, държането и употребата на упойващи вещества. Всяка година страните изпращат на Органа за контрол над упойващите вещества на ООН планови оценки за количествата вещества, които ще бъдат необходими за медицински и научни цели, за изработването на други упойващи вещества и за други допустими цели. Страните изпращат на органа и статистически данни, нанесени в

предоставени от него формуляри.

Редица специфични разпоредби се съдържат и в **Конвенцията за психотропните вещества** на ООН от 1971 г. Страните трябва да забранят всяко използване на тези вещества, освен за научни и строго ограничени медицински цели. Те са длъжни да изискват специален лиценз за производството и държането на веществата и за търговията с тях. Осъществява се контрол и е установена система на инспекция на всички лица и предприятия, на които надлежно е разрешено да се занимават с производство или разпределение на веществата, посочени в конвенцията.

Друга област, в която съществуват специфични задължения за сътрудничество, са престъпленията, свързани с **корупцията**. Всяка държава-страна по **Конвенцията срещу корупцията** на ООН от 2003 г. е длъжна да развива ефективна политика за борба с това правонарушение в съответствие с принципите на активно гражданско участие и прозрачност в управлението на публичното имущество. Създават се органи за предотвратяване на корупцията и набиране на информация за престъпленията, свързани с нея. Всяка държава е длъжна да създаде и поддържа ефикасни системи за назначаване, повишаване и отстраняване на държавни служители. Нужно е установяването на предписания и стандарти, които да регламентират изисквания за коректно изпълнение на публичните функции, както и системи и процедури, улесняващи подаването на сигнали за корупция. Следва да се създадат мерки за предотвратяване на корупцията и в частния сектор.

Държавите трябва да си съдействат и в превенцията и борбата срещу международните трансфери на приходи от престъпленията по конвенцията. За тази цел всяка държава създава структури на финансово разузнаване, които да предоставят данни на компетентните власти за подозрителни финансови операции.

Програмата Октопог II на Съвета на Европа също е насочена към засилване на международното сътрудничество в борбата с корупцията и организираната престъпност. Целите на програмата са хармонизиране на законодателството, стандартите и практиката, както и създаване на единна мрежа за обмен на информация.

Важни задължения съществуват и във връзка с финансирането на **тероризма**. Всяка държава предприема необходимите мерки за привличане под отговорност на юридическо лице, учредено съгласно нейните закони, когато физическо лице, отговорно за управлението или контрола на това юридическо лице, извърши в това си качество престъпление по конвенцията. Такава отговорност съществува без оглед на наказателната отговорност, която физическите лица носят за извършеното престъпление. Специфични мерки са предвидени и в **Европейската конвенция за контрол върху придобиването и притежаването на огнестрелни оръжия от лица** от 1978 г. на Съвета на Европа, която въвежда две системи за контрол върху трафика на оръжие – международно съобщаване (нотификация) и двойно упълномощаване.

Специфични изисквания са установени и по отношение на **трафика на хора**. **Препоръка 11 относно действията срещу трафика на хора с цел сексуална експлоатация** на Съвета на Европа от 2000 г. предвижда държавите-членки да вземат подходящи законодателни и практически мерки за обезпечаване

ване защитата на правата и интересите на жертвите на трафик, особено на уязвимите групи – жени, деца и младежи, както и да предприемат мерки за задържане и наказване на организаторите на трафика.

Предвидените общи и специфични задължения имат важна роля за разследването и превенцията на престъпленията и включват широк диапазон от мерки за борба срещу международната организирана престъпност за ефикасно противодействие на всичките ѝ проявни форми.

ИНСТИТУЦИИ ЗА ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ НА МЕЖДУНАРОДНАТА ОРГАНИЗИРАНА ПРЕСТЪПНОСТ

Борбата с международната организирана престъпност е основно направление в дейността на редица институции. Те привеждат в изпълнение актовете и политическите решения, които държавите формулират в рамките на международните организации с глобално и регионално значение (ООН, Съвет на Европа, Европейски съюз и др.). Някои от водещите международни институции за сътрудничество при противодействие на трансграничната престъпност са разгледани във втората част на настоящото проучване. Внимание е отделено на **Интерпол, Европейската правна служба, Европейската полицейска служба, Федералното бюро за разследване на САЩ**, както и на регионалните формати за политическо сътрудничество като **Пакт за стабилност в Югоизточна Европа (ЮИЕ), Централноевропейска инициатива, Инициатива за сътрудничество в ЮИЕ и Черноморско икономическо сътрудничество**. Изследвани са създаването, развитието и нормативната основа на международните институции за сътрудничество в противодействие на организираната престъпност, както и основните насоки в дейността им.

1. На първо място са разгледани **създаването и същността** на отделните институции за сътрудничество между държавите. В рамките на Европейския съюз (ЕС) те функционират на основата на Договора за създаване на Европейския съюз или на решения на Съвета на министрите на правосъдието и вътрешните работи. **Европейската полицейска служба (Европол)** е създадена въз основа на Договора за създаване на ЕС от 1992 г. и на Конвенцията за Европол от 1998 г. Нейната задача е да провежда криминални разследвания. Първоначално Европол започва дейността си като Европейско звено за борба с наркотиците, а от 1 януари 2002 г. покрива всички форми на международни престъпления, изброени в Конвенцията за Европол.

Европейската правна служба (Eurojust) е създадена през 2001 г. с решение на Съвета на министрите на правосъдието и вътрешните работи. Мисията ѝ е да подпомага координацията при разследването и осъждането на извършителите на международни престъпления. Към нея функционира **Европейска правна мрежа**, създадена през 1998 г. въз основа на приетия от Европейския съвет План за действие за борба с организираната престъпност. Основната задача и на двете служби е улесняване на сътрудничеството между компетентните органи

на държавите-членки при противодействие на международната организирана престъпност.

Най-значимата наднационална институция в изследваната област е **Международната организация на криминалната полиция (Интерпол)**. Тя е създадена през 1923 г. Днес членове на Интерпол са 181 държави от целия свят. Целите на организацията са осигуряване на сътрудничество между криминалните полицейски власти на отделните държави и създаване на институции, които активно да допринасят за предотвратяването на престъпността и борбата срещу нея.

За разлика от Европейската правна служба и Европол, които са органи на Европейския съюз, и от Интерпол, който е международна организация, **Федералното бюро за разследване (ФБР)** е държавна федерална агенция, създадена от правителството на САЩ. Съгласно Федералния кодекс на САЩ правомощията на ФБР са в областта на националната сигурност на страната – защита на САЩ от заплахите на тероризма и чуждестранното разузнаване. Значението на ФБР обаче надхвърля положението му на правителствена агенция и го прави важен фактор в международното сътрудничество.

2. Всяка от проучените институции притежава специфични черти, свързани с особеностите на задачите, които са ѝ възложени, и правомощията, с които разполага за тяхното изпълнение. В тази връзка проучването отрежда специално място на **структурата и органите на международните институции** за противодействие на организираната престъпност. Структурата зависи от същността на различните институции – дали те действат под формата на международни или регионални организации, или пък имат друг статут – на правителствена агенция, като ФБР.

Европейската правна служба и **Европол** са независими при изпълнение на възложените им задачи. Те имат собствен бюджет, самостоятелна структура и органи. Същевременно Европейската комисия и Съветът осъществяват контрол върху дейността им. Той се реализира чрез изискването за представяне на годишни доклади и правомощието на Европейската комисия и Съвета да назначават управителните органи на службите, а също и чрез процедурата за одобрение на приетите от тях решения по изпълнение на възложените им задачи. Специфична проявна форма на контрол е съставът на **Управителния съвет** на Европол. В него участват представители на всяка държава-членка, а основна негова задача е да контролира дейностите на службата. Структурата на Европол съдържа и **Съвместен контролен орган**, който следи за защитата на данните, предоставени от всяка държава на службите на Европол.

Екипите на Европол и Европейската правна служба се състоят от висококвалифицирани специалисти от държавите-членки на ЕС, които познават правната система на своята държава, имат бърз достъп до нея и имат право да провеждат непосредствен диалог с националните институции. Така се осигурява възможност за своевременна реакция при необходимост от правна, техническа или друга специализирана помощ при противодействието на международната престъпност.

Структурата на **Интерпол** като международна организация се различава

съществено от тази на службите в рамките на ЕС. Върховен орган на Интерпол е **Общото събрание**, което е пленарен съвещателен орган с нормотворчески, изборни и контролни функции. Решенията му се вземат според традиционната система на междуправителствено сътрудничество с един глас за всяка от членуващите държави. **Изпълнителният комитет** е изборният орган на Интерпол. Той следи за изпълнението на решенията на Общото събрание, предава му работни програми или проекти, контролира администрацията и работата на Генералния секретар и упражнява правомощията, делегирани му от Общото събрание. Съставът на Изпълнителния комитет се избира от Общото събрание при спазване на изискването председателят и тримата заместници да са от различни региони на света. По този начин нормативно се осигурява баланс на интересите и приоритетите за действие. Постоянните отдели на организацията образуват **Генералния секретариат**, който се състои от **Генералния секретар** и от технически и административен персонал, натоварен с работата на организацията.

Интерпол разполага с разгърната система от офиси във всяка държава-членка. Това са т.нар. **Национални централни бюра**. Те се обслужват от полицията на съответната държава, осигуряват връзка с различните ведомства на национално ниво, както и с Генералния секретариат на организацията.

За разлика от международните институции, основните структури на **ФБР** като правителствена агенция са предимно на национално ниво. Към ФБР е създаден **отдел "Организирана престъпност"** с правомощия в борбата с международната организирана престъпност. Отделът се състои от **звена**, обособени по географски признак. Освен тях, за целите на международното сътрудничество за противодействие на организираната престъпност ФБР разполага с **45 офиса**, разположени в различни държави по света. Задачата им е да работят съвместно със съответните правоприлагащи органи в държавите-домакини. Основната им дейност се състои в събиране на информация и съвместни действия с местните изпълнителни власти за залавяне и арестуване на престъпници.

3. В рамките на проучването са представени конкретните задачи и **основните насоки за действие на отделните институции**, които са тясно свързани със същността и структурата им. Те определят различните аспекти от сътрудничеството между държавите в борбата им с организираната престъпност.

На първо място дейността може да се обособи **според основните престъпления, свързани с международната организирана престъпност**. Като отделни насоки за действие са обособени незаконният трафик на наркотици, трафикът на хора, мрежите за незаконна имиграция, финансовите престъпления, тероризмът и др. Същевременно отделните институции имат **специфични приоритети с оглед на конкретните им задачи**. Така например дейността на **ФБР** в национален и международен план се концентрира основно върху борбата с тероризма поради повишаването на риска от терористични атаки срещу американци навсякъде по света. От своя страна **Европейската правна служба** и **Европейската полицейска служба** съсредоточават усилията си върху престъпленията, улеснени от свободното движение на хора, стоки и капитали в рамките на Европейския съюз.

Като втори аспект от дейността на международните институции следва да се разгледа **осигуряването на обмен на информация във връзка с между-**

народната организирана престъпност. С оглед на това към различните институции са изградени специализирани информационни звена, които осигуряват правна, оперативна или друга специализирана помощ. Така например **Интерпол** наскоро въведе в експлоатация своята комуникационна система, наречена **I-24/7**, която свързва страните-членки и им осигурява лесен достъп до базите данни, съдържащи информация за откраднати моторни превозни средства, пръстови отпечатащи и снимки и др. **Европол** също улеснява обмена на информация между държавите-членки на ЕС, като осигурява експертна помощ на националните полицейски служби и обмен на данни в рамките на съюза. **Европейската правна служба** и действащата към нея **Европейска правна мрежа** са специализирани в предоставянето на правна информация на компетентните правораздавателни органи във връзка с наказателното преследване на извършителите на международни престъпления. **Европейската правна мрежа** провежда редовни срещи и осъществява посредничество с цел да осигури актуална информация на юристите от ЕС, като подобрява координацията на правното сътрудничество между държавите-членки.

Друга важна насока на дейността на международните институции, тясно свързана с разгледаните по-горе аспекти, е **анализиране на тенденциите в развитието на организирана престъпност** с оглед подобряване на международното сътрудничество в изследваната област. Тази функция има важно значение за развитие и усъвършенстване на нормативната уредба на противодействието на организираната престъпност. Международните институции наблюдават тенденциите за развитие на престъпността, анализират действащите практики за борба с нея в различните държави и отчитат резултатите от прилагането им. **Европол** например прави т.нар. "оценка на заплахата", както и анализи на престъпността въз основа на информацията и сведенията, изпратени от държавите-членки или от други източници. **Европейската правна служба** има право да препоръчва на националните институции да предприемат определени мерки, да започнат или да координират разследвания, въпреки че няма правомощия да провежда самостоятелно разследване.

Разгледаните функции и дейности са в пряка връзка с ефикасното сътрудничество между държавите от една страна и международните институции от друга. Чрез тях се осъществява противодействие на организираната престъпност във всичките ѝ проявления.

4. Извън кръга на разгледаните международни институции съществуват и редица регионални организации и международни инициативи, които имат съществено значение за борбата срещу престъпността. Важна роля играе **сътрудничеството между държавите в рамките на регионалните организации**, в които членува и България (**Пакт за стабилност за ЮИЕ, Централноевропейска инициатива, Черноморско икономическо сътрудничество, Инициатива за сътрудничество в ЮИЕ**). Във всяка от тези организации е предвиден определен формат, в който протича сътрудничеството в борбата с организираната престъпност: **работна група** (ЦЕИ и ЧИС), **център** (ИСЮИЕ) и **инициатива** (ПС за ЮИЕ). Необходимостта от координиране на усилията на държавите в региона за противодействие на престъпността е изведена в редица актове – **решения**,

декларации, харти и др., в които се изтъква, че в работата си тези организации ще се придържат към *Конвенцията на ООН срещу транснационалната организирана престъпност* от 2000 г. и допълнителните протоколи към нея.

Основната задача, която си поставят регионалните институции, е развиването на разнообразни междуведомствени координационни механизми за сътрудничество между министерства, съдебни и полицейски органи. Целта е да се повиши ефективността на действията на оперативно ниво. С оглед на това основна задача на регионалните организации е хармонизация на законодателствата на отделните държави от ЮИЕ, засилване на съдебното сътрудничество и провеждане на срещи на правителствени експерти, изпълнение на проекти, организиране на семинари и тренировъчни програми.

5. При анализ на същността, структурата и дейността на международните институции в противодействие на престъпността, могат да се открият някои **основни тенденции за развитието им**. Преди всичко нараства тяхното значение като фактор в международното сътрудничество. Прогресивно се разширява обхватът на дейността и се увеличават възможностите им за действие.

Едновременно с това глобализацията и нарасналите възможности за комуникация и придвижване значително улесняват дейността на международната организирана престъпност. Ето защо е необходимо подобряване на сътрудничеството както на ниво международни организации, така и на ниво междудържавно взаимодействие. Всички проучени институции осъществяват дейността си чрез сътрудничество на две нива – както с националните правоприлагащи органи, така и с други международни институции.

Резултатите от работата им до момента доказват, че това е правилната насока за действие с оглед на глобализацията на престъпността. Основните аспекти на дейността на всички международни институции следва да продължат да бъдат подчинени на принципа за ефикасно противопоставяне на престъпността във всичките ѝ форми.

СЪДЕБНА ПРАКТИКА

КОМИТЕТ ПО ПРАВАТА НА ЧОВЕКА НА ООН

Становище на КПЧ на ООН съгласно чл. 5, т. 4 от Факултативния протокол към Международния пакт за граждански и политически права¹

по молба No 577/1994 на Роса Еспиноза де Полай, от името на Виктор Алфредо Полай Кампос срещу Перу (разгледана на 6 ноември 1997 г. в рамките на 61-та сесия на Комитета)

(резюме)

Международен пакт за граждански и политически права – чл. 2: право на ефикасно средство за възстановяване на нарушени права по Пакта; **чл. 7:** забрана за мъчения или нечовешко или унижително третиране; **чл. 10, т. 1:** право на лишения от свобода на хуманно отношение и зачитане на човешкото достойнство; **чл. 14, т. 1:** право на достъп до съд и справедлив процес;

Публичното показване на затворник, заключен в клетка, представлява унижително отнасяне в противоречие с чл. 7, както и третиране по начин, несъвместим с чл. 10, т. 1. В нарушение на тези разпоредби са и държането му 23 часа в денонощието в единична килия с размери 2 на 2 метра, в която слънчева светлина прониква само за 10 минути дневно, и забраната да бъде посещаван от семейството си и да кореспондира с него през първата година от изтърпяването на наказанието.

Трибунали, съставени ad hoc от анонимни съдии, които заседават със закрити лица, са несъвместими с изискванията на чл. 14 от Пакта за справедлив процес.

1. Подател на молбата е г-жа Роса Еспиноза де Полай, перуанска гражданка, която понастоящем живее във Франция. Тя действа от името на своя съпруг Виктор Алфредо Полай Кампос, перуански гражданин, който излежава присъдата си в строго охранявания затвор във военноморската базата "Калао" в Лима, Перу. Подателката твърди, че съпругът ѝ е жертва на нарушения на чл. 2 и чл.чл. 1, 7, 10, 14 и 16 от Международния пакт за граждански и политически права, извършени от страна на Република Перу.

¹ CCPR/C/61/D/577/1994, 09.01.1998 г. Rosa Espinoza de Polay on behalf of Victor Alfredo Polay Campos

Фактите, изложени в молбата

2.1. Съпругът на подателката е лидер на “Революционно движение Тупак Амару” (Movimiento Revolucionario Tupac Amaru). На 9 юни 1992 г. той бил арестуван в Лима, а на 22 юли бил преместен в затвора “Мигел Кастро Кастро” в Янамайо, близо до гр. Пуно, разположен на 4 000 м надморска височина. Г-жа Кампос твърди, че там съпругът ѝ е бил държан при условия, определени от нея като нечовешки. Посочва, че в продължение на девет месеца той е бил в пълна изолация по 23 и половина часа на ден в килия с размери 2 на 2 метра, без електричество и вода, че му е било забранено да пише или да говори с когото и да било и че е бил извеждан от килията само веднъж на ден за около 30 минути. Подателката твърди още, че температурата в затвора постоянно е между 0 и -5°C и че храната е недостатъчна.

2.2. На 3 април 1993 г. Виктор Кампос бил съден по обвинение в тероризъм и наказан с доживотен затвор от т.нар. “трибунал на съдиите без лица”, създаден съгласно специалното антитерористично законодателство на Перу. Този трибунал включвал съдии, на които било позволено да закрият лицата си с цел да се гарантира тяхната анонимност и да се предпазят от действащи членове на терористични групировки. Заседанието било проведено в затвора в Янамайо. В молбата се твърди, че достъпът на г-н Кампос до адвокатска помощ и възможността да подготви защитата си са били силно ограничени.

2.3. На 23 април 1993 г. Виктор Кампос бил преместен в затвора в базата “Калао” близо до Лима. В тази връзка подателката е представила изрезка от вестник, показваща нейния съпруг заключен в клетка и с белезници на ръцете. Тя твърди, че при преместването му е бил подложен на електрически шокове и му е бил нанесен побой.

2.4. Подателката заявява, че г-н Кампос е бил държан в подземна килия, в която слънчевата светлина прониквала само за 10 минути на ден през малък отвор в тавана. През първата година не му били позволени посещения на приятели и близки, нито поддържането на кореспонденция с когото и да било. Бил посетен единствено от делегация на Международния комитет на Червения кръст.

2.5. Адвокатът на г-н Полай Кампос обжалвал присъдата, но апелативното отделение на трибунала я потвърдило. През юни 1993 г. самият адвокат бил задържан и всички действия по случая спрели. На 3 юни 1994 г. майката на г-н Кампос подала от негово име молба “amparo”² до Конституционния съд с оплакване от малтретирането, на което бил подложен, но тя била отхвърлена.

2.6. На 3 август 1993 г. Учредителното събрание на Перу възстановило смъртното наказание за терористични престъпления. Подателката се опасява, че новите разпоредби ще бъдат приложени с обратна сила по отношение на съпруга ѝ и той може да бъде осъден на смърт.

2.7. Комитетът е установил, че друго дело, отнасящо се до Виктор Кампос, е образувано в Интерамериканската комисия по правата на човека, но още не е разгледано.

² Процедурно средство за защита на основни права на човека (Б. ред.)

Оплакването

3. Подателката твърди, че изложените факти разкриват нарушения на чл. 2, т. 1 и чл.чл. 7, 10, 14 и 16 от Пакта, извършени от Перу по отношение на съпруга ѝ.

Информация и становище, представени от държавата-страна по Пакта и отговор на подателката

4.1. С изложение от 1 февруари 1995 г. държавата е помолила Комитета да прекрати разглеждането на молбата, като е взела становище, че г-н Кампос е бил осъден в съответствие със специалното антитерористично законодателство и при пълно зачитане на човешките му права.

4.2. По отношение на твърденията за малтретиране държавата е изтъкнала, че той е бил посетен от представители на Червения кръст, от районния прокурор и от съдебен лекар и никой от тях не открил нищо обезпокоително.

4.3. В становище от 21 март 1995 г. държавата е подчертала, че подателката не е посочила нови аргументи и не е оспорила изложената от нея позиция. Комитетът отбелязва обаче, че държавата не е коментирала конкретно или опровергала твърденията за малтретиране.

4.4. Г-жа Кампос е взела становище, но не е представила нови доказателства.

Решение на Комитета по допустимостта

6.1. Комитетът е разгледал допустимостта на молбата по време на своята 56-та сесия и е приел, че правомощието му да се произнесе по съществото ѝ не е преклудирано на основание чл. 5, т. 1, б. "а" от Факултативния протокол. През 1992 г. дело относно г-н Кампос е било образувано пред Интерамериканската комисия по правата на човека, но тя е посочила, че не планира да изготви доклад по него през следващите 12 месеца.

6.2. Комитетът е приел, че изложените факти повдигат проблеми чл.чл. 7 и 10 от Пакта.

6.3. Във връзка с опасенията на подателката, че с обратна сила на съпруга ѝ може да бъде наложено смъртно наказание, Комитетът е констатирал, че не е доказано новото перуанско законодателство да е приложено ретроактивно по отношение на г-н Кампос. Съответно, Комитетът е приел, че това оплакване е недопустимо съобразно с чл. 2 от Факултативния протокол.

6.4. Той е отбелязал, че подателката е изложила детайлни твърдения относно условията на задържане на нейния съпруг и несъвместимостта на производството пред Специалния военен трибунал с чл. 14 от Пакта. Що се отнася до възражението на държавата, че наказателното производство срещу г-н Кампос е било проведено съгласно действащото перуанско антитерористично законодател-

ство, Комитетът е приел, че то следва да бъде обсъдено при разглеждане на молбата по същество.

6.5. По тези съображения молбата е обявена за допустима на 15 март 1996 г. Комитетът е поискал от държавата да представи копия от докладите на лица-та, посетили Виктор Кампос, актуални данни за условията, при които е държан, както и подробна информация за специалните трибунали. Настоял е също така държавата да предостави подходящи медицински грижи на г-н Кампос в затвора.

Становище на държавата по същество

7.1. Държавата е представила копия от някои от поисканите от Комитета доклади, информация за медицинските грижи, осигурени на г-н Кампос, и за настоящите условия, при които е поставен в затвора. Тя обаче не е предоставила никакви данни за условията, при които е бил държан в затвора в Янамайю, нито относно твърденията за малтретиране по време на преместването му в базата "Калао".

7.2. Държавата е посочила, че при преместването му в тази база са били представени два документа – психологическа оценка, описваща вида и здравето му като "нормални", и неговото досие, изготвено от Министерството на правосъдието.

7.3. Относно здравословното състояние на г-н Полай Кампос, държавата е представила копия от три доклада. Първият, изготвен на 26 април 1993 г., констатира, че състоянието му е нормално и по тялото му не са открити следи от малтретиране.

7.4. Вторият доклад е изготвен след посещението на районния прокурор и съдебния лекар на 20 декември 1994 г. и посочва, че г-н Кампос страда от мускулни контракции, дължащи се главно на стреса от влизането му в затвора, и се нуждае от успокоителни, за да може да спи, от лекарство за болката в лявото рамо, от която се оплаква, а в идеалния случай – от постоянни грижи от психолог. Във всяко друго отношение здравето му е описано като добро и не са намерени следи от физическо насилие. Г-н Кампос е потвърдил, че на всеки две седмици, както и всеки път, когато е имал здравословни проблеми, е бил прегледан от лекар и му е било предписвано лечение.

7.5. Третият доклад, от 1996 г., също не констатира нищо обезпокоително около здравословното и физическото му състояние. Представителят на държавата е изтъкнал, че след преместването му в базата "Калао" затворникът е бил прегледан приблизително през две седмици, както и в случай на оплаквания. Били му правени и стоматологични и психиатрични прегледи.

7.6. Според представен от държавата списък, г-н Кампос е бил посещаван от делегати на Червения кръст 21 пъти в периода от началото на декември 1993 г. до края на август 1996 г., като най-дългият промеждутък между две визити е бил 3 месеца и 28 дни. Срещите му с тях били конфиденциални.

7.7. Държавата е предоставила информация за условията, при които г-н Кампос излежава присъдата си в базата "Калао" в момента: 30 мин. дневно разходка или спорт в двора; едно 30-минутно посещение от двама членове на семейството месечно; три часа седмично за слушане на касетки на уокмен; пране

веднъж седмично; подстригване веднъж на две седмици, три хранения дневно, достъп до печатни материали и книги и възможност да кореспондира с членовете на семейството си.

7.8. Не е предоставена обаче каквато и да било информация относно процеса срещу него или относно общата процедура, следвана от т.нар. "трибунали на съдиите без лица".

Решение на Комитета по същество

8.1.-8.2. Като разглежда молбата в светлината на цялата информация по случая, Комитетът намира, че изложените факти повдигат два въпроса: първо, дали условията на задържането на г-н Кампос и малтретирането, на което се твърди, че е бил подложен, съставляват нарушение на чл.чл. 7 и 10 от Пакта, и второ, дали производството пред трибунала, съставен от анонимни съдии ("съдии без лица"), е в противоречие с чл. 14, т. 1.

8.3. По първия въпрос Комитетът отбелязва, че държавата не е представила никаква информация относно условията на задържането на г-н Кампос от 22 юли 1992 г. до 26 април 1993 г. в затвора в Янамайо и относно обстоятелствата около преместването му във военноморската база "Калао". От друга страна, тя е предоставила информация за условията, при които е бил държан в базата "Калао". Ето защо, Комитетът смята, че би следвало да разгледа поотделно те-зи два периода.

Задържането на жертвата от 22 юли 1992 г. до 26 април 1993 г. и неговото преместване от Янамайо в "Калао"

8.4. Подателката твърди, че Виктор Полай Кампос е бил държан в пълна изолация от момента на постъпването му в затвора в Янамайо до преместването му в базата "Калао". Държавата не е оспорила тези твърдения, нито пък е отрекла, че на жертвата е било забранено да разговаря или да си пише с когото и да било през това време, което предполага, че той не е имал достъп и до адвокатска помощ. Държавата не е опровергала и твърденията, че г-н Кампос е бил държан по 23 и половина часа на ден затворен в неосветена килия при отрицателни температури. Според Комитета, тези условия са в нарушение на изискванията на чл. 10, т. 1 от Пакта.

8.5. Подателката поддържа още, че съпругът ѝ е бил подложен на мъчения с електрически ток и побой по време на преместването му в базата "Калао", и че е бил показан на представители на медиите затворен в клетка. Въпреки че тези твърдения не са били коментирани от държавата, Комитетът счита, че г-жа Кампос не е доказала в достатъчна степен обвиненията си за малтретиране. Съответно той не прави заключения по чл.чл. 7 и 10, т. 1 от Пакта в тази връзка. От друга страна, не се спори, че при преместването му във военноморската база "Калао" г-н Кампос е бил показан на пресата затворен в клетка. Това, по мнение на Комитета, представлява унижително отнасяне в противоречие с чл. 7 и третиране по начин, който е несъвместим с чл. 10, т. 1, тъй като не е зачетено човешкото достойнство на жертвата.

Задържането в “Калао” от 23 април 1993 г. до настоящия момент

8.6. Що се отнася до задържането на Виктор Кампос в “Калао”, от досието по случая става ясно, че в продължение на една година след постановяването на присъдата му, т.е. до 3 април 1994 г., му е било отказвано правото на посещения от страна на семейството и близките му. Нещо повече, той е бил лишен и от възможността да води кореспонденция, както потвърждава и писмото на Международния комитет на Червения кръст до подателката от 14 септември 1993 г., в което се посочва, че писмата от семейството не са могли да бъдат предадени на г-н Кампос от представителите на организацията по време на посещенията им на 22 юли 1993 г., тъй като предаването и размяната на кореспонденция все още били забранени. Комитетът счита, че тази пълна изолация на г-н Полай Кампос за период от една година и ограниченията, наложени на неговата кореспонденция със семейството му, съставляват нечовешко третиране по смисъла на чл. 7 и са несъвместими със стандартите за хуманно отношение, установени в чл. 10, т. 1 от Пакта.

8.7. Що се отнася до общите условия, при които той е държан в базата “Калао”, Комитетът отбелязва предоставената от държавата подробна информация, която обаче не съдържа никакви данни във връзка с твърденията, че г-н Кампос продължава да бъде държан в единична килия с размери 2 на 2 метра и че освен при дневната му разходка не може да види слънчева светлина за повече от 10 минути на ден. Комитетът изразява сериозна загриженост по отношение на последното обстоятелство. Той намира, че условията, при които г-н Полай Кампос е държан в затвора, и по-специално изолацията му по 23 часа на ден в малка килия и фактът, че не е може да види слънчева светлина за повече от 10 минути дневно, представляват третиране в противоречие с чл.чл. 7 и 10, т. 1 от Пакта.

Процесът срещу г-н Полай Кампос

8.8. Комитетът отбелязва, че решението си по допустимостта на молбата е изискал от държавата информация относно процеса срещу г-н Кампос и осъждането му от специален трибунал от “съдии без лица”, но тя не я е предоставила. Както Комитетът вече е посочил в предварителните (от 25 юли 1996 г.) и заключителните (от 6 ноември с.г.) свои бележки по Третия периодичен доклад на Перу, подобни процеси пред специални трибунали, съставени от анонимни съдии, са несъвместими с чл. 14 от Пакта. “Подателката на молбата не може да бъде укорявана, че е предоставила малко информация в това отношение – в действителност, самият характер на процесите пред “съдии без лица” в отдалечен затвор предполага липса на публичност. В тази ситуация обвиняемите не знаят кои са съдиите, които разглеждат делото, и освен това се създават недопустими пречки за подготовката на тяхната защита и за контактите с адвокатите им. Нещо повече, тази система не гарантира основен аспект на справедливия процес по смисъла на чл. 14 от Пакта, а именно, че съдът трябва да бъде независим и непристрастен, както и да може да бъде възприет като такъв. При системата на “съдии без лица” не са гарантирани нито независимостта, нито непристрастността на съдиите, тъй като трибуналят, който се съставя ad hoc, може да включва действащи служители на въоръжените сили. Според Комитета, подобна система

не съдържа и гаранции за спазването на презумпцията за невинност, която е установена в чл. 14, т. 2. В конкретните обстоятелства по случая Комитетът заключава, че е извършено нарушение на чл. 14, т. 1, 2, и 3, б. "b" и "d" от Пакта."

9. Комитетът по правата на човека, действайки по силата на чл. 5, т. 4 от Факултативния протокол към Международния пакт за граждански и политически права, счита, че установените от него факти съставляват нарушения на чл.чл. 7 и 10, т. 1 от Пакта по отношение на задържането на г-н Полай Кампос в затвора в Янамайо, публичното му показване затворен в клетка по време на преместването му в Калао, държането му в пълна изолация през първата година и условията, при които излежава присъдата си там в момента, както и на чл. 14, т. 1 по отношение на процеса срещу него, проведен от трибунал от "съдии без лица".

10. Съгласно чл. 2, т. 3, б. "а" от Пакта държавата има задължение да осигури на г-н Кампос ефективно средство за възстановяване на правата му. Той е бил осъден в производство, което не е предоставяло основните гаранции за справедлив процес. Комитетът смята, че той следва да бъде освободен, освен ако според перуанското законодателство съществува възможност за нов процес, при който да се осигурят всички гаранции, изисквани от чл. 14 от Пакта.

11. Ставайки страна по Факултативния протокол, държавата е признала правомощията на Комитета да преценява дали е налице нарушение на Пакта или не, а съгласно чл. 2 от Пакта тя е поела задължение да осигури на всички лица, намиращи се на нейната територия и подчинени на нейната юрисдикция, правата установени в Пакта, както и да предостави ефективно и изпълняемо средство за възстановяването им в случай на констатирано нарушение. Поради това Комитетът изисква от държавата да го информира в 90-дневен срок относно мерките, които е предприела за съобразяване с неговото становище.

Резюме и превод от английски език: Георгица Петкова

ЕВРОПЕЙСКИ СЪД ПО ПРАВАТА НА ЧОВЕКА

Дело Дикме срещу Турция

(Dikme v. Turkey)

жалба No 20869/92

Решение от 11 юли 2000 г. на I отделение на Съда

Европейска конвенция за правата на човека – чл. 3: забрана за изтезания, нечовешко или унижително отнасяне; задължение за провеждане на ефективно разследване; **чл. 5, т. 2:** право на своевременно съобщаване на причините за задържането; **чл. 5, т. 3:** право на задържаното лице на своевременно изпращане пред съдия; **чл. 6:** право на справедливо гледане на делото при наличие на наказателно обвинение; право на адвокатска помощ; **чл. 8:** право на защита на семейния живот

На всяко арестувано лице трябва да бъдат обяснени на разбираем език съществените правни и фактически основания за задържането му, така че то да бъде в състояние, ако сметне за уместно, да оспори пред съд законността на извършения арест. Не е необходимо представителите на властите да направят това в самия момент на ареста. Дали съдържанието на информацията и бързината на съобщаването ѝ са достатъчни, се преценява във всеки отделен случай с оглед на конкретните му особености.

Фактът, че продължителността на задържането от полицията е съобразена с вътрешното право, не може да освободи властите от изискването задържаното лице своевременно да бъде изправено пред съдия, съгласно чл. 5, т. 3.

Нуждите на разследването и трудностите, присъщи на борбата срещу тероризма, не дават на властите свобода да арестуват заподозрените лица и да ги подлагат на полицейско задържане без ефективен съдебен контрол, нито пък могат да оправдаят ограничаването на защитата на физическия им интегритет.

Забраната за изтезания и нечовешко или унижително отнасяне или наказание е абсолютна и не зависи от поведението на жертвата, а в случаите, в които се касае за задържани от властите лица – и от характера на твърдяното престъпление.

Фактите по делото

Жалбоподателите са г-н Метин Дикме и неговата майка г-жа Емине Дикме.

Към датата на постановяването на решението на Европейския съд първият жалбоподател бил в затвора в Истанбул, а майка му живеела във Виена.

Г-н Дикме и неговата спътничка У.О. били задържани от полицията в р-н Левент в Истанбул в 7.30 ч. сутринта на 10 февруари 1992 г., след като при направената проверка представили фалшиви документи за самоличност. Те били отведени в местното полицейско управление, откъдето след няколко часа били преместени в ареста на антитерористичния отдел на Главното управление на полицията в Левент.

Жалбоподателят разказва, че при пристигането си в сградата бил с превръзка на очите. Там полицаи, които се представили като служители на отряда "Анти-Дев-Сол¹", започнали да го удрят и ритат и го заплашили, че ще го убият ако не разкрие истинската си самоличност. След това бил отведен в стая на приземния етаж, дрехите му били свалени и бил провесен на ръцете си, вързани на гърба – метод, известен като "палестинско обесване". През следващите няколко часа, докато бил завързан по този начин, полицаите го биели и пускали електрически ток по тялото му.

Около 19.00 ч. г-н Дикме бил отведен в друга стая, където бил сложен лег-нал на пода с все така вързани зад гърба ръце. Мъж, представил се като член на секретните служби, му казал "Ти принадлежиш към *Девримки Сол* и ако не ни дадеш информацията, от която се нуждаем, ще си тръгнеш оттук с краката напред". След това полицаите започнали отново да го бият. Това продължило до около 2.00 ч., когато бил отведен в килия с площ 2 кв.м. и оставен да спи гол на пода.

На следващата сутрин, около 8.00 ч., той бил свален в приземния етаж, където полицейските служители продължили да го бият и да го изтезават с електрически ток. До обяд вече два пъти бил губил съзнание. Мъченията продължили целия ден, а вечерта отново бил отведен при служителя на секретните служби, който, теглейки го за косата, блъснал два пъти главата му в стената. После г-н Дикме бил отведен в гората, където някой опрял пистолет в главата му, накарал го "да си каже молитвата" и произвел фалшив изстрел. Веднага след мнимата екзекуция бил върнат в ареста, съблечен гол и със завързани очи вкаран във вана с ледено студена вода. На следващия ден мъченията продължили. Малтретирането на жалбоподателя приключило на петия ден от задържането му. Разпитите, по време на които той бил със завързани очи, продължили. Г-н Дикме нямал достъп до адвокат. Били му отказани и всякакви посещения, вестници и книги.

Жалбоподателят е представил пред Съда писмо от У.О., в което тя разказва, че е станала свидетел как полицаите са започнали да го бият през първия ден от задържането им. Освен това виждала г-н Дикме, когато бил отвеждан или връщан от разпит, и той винаги е бил със завързани очи, така че тя само веднъж успяла да забележи синини около очите му.

На 26 февруари 1992 г. жалбоподателят и У.О. били прегледани от съдебен лекар, който не констатирал следи от насилие по телата им, а само зараснали ожулвания по левия лакът на жалбоподателя. По-късно същия ден г-н Дикме и У.О. били изправени пред съдия от Съда по национална сигурност, пред когото се отказали от показанията си, дадени пред полицията, като посочили че са ги подписали насила. Съдията разпоредил да бъдат задържани до процеса, тъй ка-

¹ “Дев-Сол” (Леви революционери) е наименованието, с което обикновено се означава крайно лявото въоръжено движение *Türkiye Halk Kurtulus Partisi / Cephesi-Devrimci Sol*. Той приел, че има доказателства за членството им в *Дев-Сол* и за участието им в актове на насилие, извършени от тази организация.

След преместването му в затвора жалбоподателят бил прегледан от лекар, но без да бъде придружен от адвокат. В предварителното си заключение от 28 февруари 1992 г. лекарят констатирал наличието на множество белези по тялото на г-н Дикме. Тези констатации били потвърдени и в окончателното заключение от 4 март 1992 г. на Института по съдебна медицина.

На 11 юни 1992 г., последният ден от мюсюлманския празник Рамадан, г-жа Дикме се опитала да посети сина си, но ръководството на затвора не й позволило да се срещне с него.

На 7 септември 1992 г. прокурорът издал обвинителен акт срещу жалбоподателя и У.О. за извършването на серия нападения в периода 1990 – 1992 г., както и за участие в редица терористични актове на незаконната въоръжена организация *Дев-Сол*, като искал постановяване на смъртни присъди. В започналата на 23 октомври съдебен процес пред Съда по национална сигурност г-н Дикме не признал обвиненията и категорично се отрекъл от показанията си, дадени пред полицията. Той направил и официално оплакване от полицейските служители, малтретирани го по време на задържането. Обяснил, че с У.О. са използвали фалшиви документи за самоличност, защото са се опасявали от полицейски репресии, предвид криминалното досие на сестра му. На 8 януари и 8 октомври 1993 г. прокурорът предявил допълнителни обвинения срещу г-н Дикме.

Съдът постановил присъдата си на 26 юни 1998 г. Приел, че обвиняемият е виновен за някои от престъпленията, извършени от името на организацията *Дев-Сол* с цел подкопаване на конституционния ред в страната, и му наложил смъртно наказание. Г-н Дикме обжалвал присъдата пред Касационния съд, който на 22 март 1999 г. я отменил като немотивирана и върнал делото на Съда по национална сигурност. Към датата на постановяване на решението на Европейския съд производството било все още висящо пред него.

След оплакването, направено в съдебното заседание на 23 октомври 1992 г., първият жалбоподател и У.О. подали и писмени жалби срещу мъчителите си, които председателят на Съда по национална сигурност изпратил на прокуратурата на 8 декември 1992 г. На 10 декември натовареният със случая прокурор намерил, че не е компетентен да разгледа оплакванията и ги препратил по компетентност съгласно Закона за предотвратяване на тероризма. На 9 юли 1993 г. Административният съвет на провинция Истанбул приел, че няма основания за образуване на производство по тълбите на г-н Дикме и У.О.

Резюме на решението на Европейския съд

I. Предварителни възражения на правителството

42. Правителството цитира решението по делото Ахмет Садик с/у Гърция² (15.11.1996 г., *Reports of Judgments and Decisions* 1996-V) и посочва, че във въ-

² Ahmet Sadik v. Greece

решното производство никой от жалбоподателите не се е позовал, дори и в същността им, на разпоредбите на Конвенцията и/или на правата, които сега претендира пред Съда. Освен това, оплакванията на първия жалбоподател по чл. 3 и чл. 6, т. 1 и 3 били преждевременни, тъй като били обусловени от изхода на все още висящите производства в Турция. Накрая, след направените промени в турското законодателство г-н Дикме можел да подаде жалба до прокурора във връзка с твърденията си за малтретиране от полицията.

43. Правителството поддържа също така, че оплакванията на жалбоподателите по чл.чл. 3 и 5, т. 3 от Конвенцията са направени пред Комисията след изтичането на установения 6-месечен срок за подаване на жалбата. Същото се отнасяло и за оплакването на г-н Дикме, че по време на задържането му не е имал достъп до адвокатска помощ.

44. Съдът посочва, че има компетентност да разгледа предварителни възражения от този вид, само ако държавата вече ги е направила пред Комисията, доколкото характерът им и конкретните обстоятелства го позволяват. В противен случай те се преклудират и не могат да бъдат предявени пред Съда (виж например решенията по делата Де Вилд, Оумс и Версайп с/у Белгия³, 18.06.1971 г., А.12, стр. 29-31, §§ 47-55 и Чиула с/у Италия⁴, 22.02.1989 г., А.148, стр. 14, § 28). В настоящия случай, въпреки че срокът за представяне на становище по допустимостта на жалбата е удължаван два пъти, правителството не е повдигнало този въпрос до 17 октомври 1994 г., когато Комисията е приела своето решение по допустимостта.

45. Съдът отбелязва още, че основания за възражения по допустимостта могат да се появят и след обявяването на жалбата за допустима (виж например решението от 13.05.1980 г. по делото Артико с/у Италия⁵, А.37, стр. 13-14, § 27) или пък на правителството може да се разреши да направи своите възражения извън установения за това срок, за да се спазят принципите за състезателност и равенство на страните (виж решението Партия на свободата и демокрацията с/у Турция⁶ от 8.12.1999 г., ECHR 1999-VIII, § 25). Настоящият случай обаче не е такъв и възможността правителството да предяви възраженията си е преклудирана.

46. В подкрепа на позицията си правителството сочи своето писмено становище до Комисията от 31 март 1998 г., в което били изтъкнати два аргумента, съответстващи на част от горните възражения. Съдът отбелязва, че всъщност Комисията по свой почин е приканила правителството да даде становище дали оплакванията по чл. 5, т. 2 и т. 3 са направени в рамките на установения срок, като изглежда е визуирала възможността да приложи предишния чл. 29 от Кон-

³ De Wilde, Ooms and Versyp v. Belgium. Виж резюме на решението в бр. 9-10/97 г. на изданието на *Български адвокати за правата на човека* "Бюлетин практика на Европейския съд по правата на човека" (по-нататък – Бюлетин), излизал до края на 2000 г. като приложение към Бюлетина съдебна практика на ВКС. Всички публикувани в Бюлетина и по-късно в списание "Правата на човека" решения са и на интернет страницата на *Български адвокати за правата на човека* <http://www.blhr.org>, както и на интернет адрес www.infotel.bg/juen и в "Сиела" и "Апис".

⁴ Ciulla v. Italy

⁵ Artico v. Italy. Виж резюме на решението в бр. 3-4/98 г. на Бюлетина.

⁶ Freedom and Democracy Party (ЦЗДЕР) v. Turkey, решение на Голямото отделение венцията, който я е оправомощавал в изключителни случаи и с квалифицирано мнозинство от две трети от членовете си да отмени своето решение, обявяващо подадената жалба за допустима. В крайна сметка разпоредба не е била приложена, поради липса на необходимото мнозинство.

47. Съгласно чл. 5, т. 4 от Протокол № 11, за заварените производства ка-то настоящето, по които Комисията е приела доклад по предишния чл. 31 от Конвенцията след 1 ноември 1998 г. (датата на влизане в сила на Протокол № 11), се прилага старият ред. По тази причина решението на Съда следва да държи сметка за целта на чл. 29 (отм.) и по-специално на предвиденото в него квалифицирано мнозинство. Това строго изискване сочи, че нормално държавата трябва да направи своите предварителни възражения във фазата на първоначалната проверка по допустимостта, под страх от преклудирането им (виж цитираното по-горе решение по делото Артико).

48-49. Поради това Съдът счита, че с предявяването на предварителните възражения пред него правителството не може да възстанови загубената във фазата по допустимостта възможност за постановяване на решение с обикновено мнозинство. Да се приеме друго в случаите по чл. 5, т. 4 от Протокол № 11, би било несъвместимо със структурата на Конвенцията и доброто правораздаване. Следователно, Съдът отхвърля предварителните възражения на правителството.

II. Твърдените нарушения на чл. 5 от Конвенцията

50. Първият жалбоподател твърди, че са нарушени т. 2 и т. 3 на чл. 5.

A. Твърдяното нарушение на чл. 5, т. 2

51-52. Жалбоподателят поддържа, че не е бил информиран за причините за ареста и обвиненията срещу него. Комисията и правителството считат, че не е извършено нарушение на чл. 5, т. 2 от Конвенцията.

53. Съдът припомня, че принципите относно тълкуването и прилагането на чл. 5, т. 2 в подобни случаи са установени в решението от 30 август 1990 г. по делото Фокс, Кембъл и Хартли с/у Обединеното кралство⁷ (А.82, стр. 19, § 40): “Т. 2 на чл. 5 съдържа основната гаранция, че всяко арестувано лице трябва да знае защо е задържано. Тази разпоредба е неразделна част от защитата, предоставена от чл. 5 – по силата на т. 2 на всяко арестувано лице трябва да бъдат обяснени на обикновен език, който да не е строго професионален и който то да може да разбере, съществените правни и фактически основания за задържането му, така че то да бъде в състояние, ако сметне за уместно, да оспори законността му пред съд, съгласно т. 4. (...) Макар че тази информация трябва да бъде дадена “незабавно”⁸ (на френски – “*dans le plus court délai*”), не е необходимо представителите на властите да направят това в самия момент на ареста. Дали съдържа-

⁷ Fox, Campbell and Hartley v. the United Kingdom

⁸ Според официалния български превод на Конвенцията. В английския текст – “promptly” (Б.ред.).

нието на информацията и бързината на съобщаването ѝ са достатъчни, следва да се преценява във всеки отделен случай с оглед на конкретните му особености (...).”

54-55. Съдът отбелязва, че в настоящия случай първият жалбоподател е задържан, защото при извършената полицейска проверка е представил фалшиви документи за самоличност. Като се има предвид престъпният и умишлен характер на това действие, г-н Дикме няма основания да твърди, че не е знаел защо е арестуван и отведен в местното полицейското управление в 7.30 ч. на 10 февруари 1992 г. Същото се отнася и за причините, поради които е трябвало да чака в продължение на няколко часа там и поради които след това е бил отведен в ареста на антитерористичния отдел, където е бил разпитван за истинската му самоличност. Г-н Дикме твърди още, че разпитите били започнати от служители на полицейската бригада, известна като “анти-Дев-Сол”, и че вечерта след първия разпит член на тайните служби го заплашил, като казал: “Ти принадлежиш към *Девримки Сол* и ако не ни дадеш информацията, от която се нуждаем, ще си тръгнеш оттук с краката напред.”

56. По мнение на Съда, тези думи съдържат ясно указание в какво е бил заподозрян първият жалбоподател. Като се вземат под внимание и незаконният характер на въпросната организация и причините, които г-н Дикме би могъл има, за да скрие истинската си самоличност и да се страхува от полицията (сестра му била убита при сблъсък с полицията), Съдът счита, че на този етап той би трябвало вече да е разбрал или е можел да разбере, че е заподозрян в участие в забранена от закона дейност, като тази на *Дев-Сол*. Жалбоподателят не е посочил подробности за следващите разпити, но от обвинителния акт е вид-но, че са му задавани въпроси относно членството в *Дев-Сол* и участието в при-писвани на тази организация престъпни действия, в които е бил заподозрян. Във всеки случай, интензивността и честотата на разпитите също подсказват, че още по време на първия разпит г-н Дикме е придобил представа в какво е уличен (виж *mutatis mutandis* решението от 7.12.1999 г. по делото Кер с/у Обеди-неното кралство⁹, ж. № 40451/98). Ето защо Съдът приема, че изискването за бързина по чл. 5, т. 2 (виж *mutatis mutandis* цитираното решение Фокс, Кембъл и Хартли, стр. 19-20, § 42) е спазено, още повече че първият жалбоподател до известна степен е допринесъл за забавянето, като е скрил самоличността си.

57. Съобразно с това Съдът заключава, че в конкретния случай не е извършено нарушение на чл. 5, т. 2 от Конвенцията.

Б. Твърдяното нарушение на чл. 5, т. 3

1) Становища на страните

58-59. Първият жалбоподател, чиято позиция се подкрепя от Комисията, твърди, че не е изправен своевременно пред съдия или друго длъжностно лице, упражняващо съдебни функции, в нарушение на чл. 5, т. 3 от Конвенцията.

Правителството поддържа, че тежестта на престъпленията, в които е бил

⁹ Kerr v. the United Kingdom

заподозрян г-н Дикме, са оправдавали задържането му, извършено като част от разследването на терористичната организация *Девримки Сол* и съобразено с действащия закон, който позволявал, при престъпления като членството в незаконна терористична организация, продължаване на полицейското задържане до 15 дни.

2) Преценката на Съда

60-61. Страните не спорят, че задържането на г-н Дикме от полицията е започнало в 7.30 ч. на 10 февруари 1992 г. и е приключило на 26 февруари 1992 г., когато той се е явил пред съдия от Съда по национална сигурност. Съдът отбелязва, че според правителството наложената мярка е била съобразена със закона. "Въпреки това, простият факт, че продължителността на полицейското задържане е съобразена с вътрешното право, не може да освободи властите от изискването задържаното лице своевременно да бъде изправено пред съдия, съгласно чл. 5, т. 3."

62. Съдът взема под внимание и предоставената от правителството информация за промените в законодателството на Турция, предназначени да приведат вътрешното право в съответствие с изискванията на чл. 5, т. 3 от Конвенцията. Той подчертава обаче, че неговата задача е да разгледа конкретните факти по случая и по тази причина единственото, което ще подложи на преценка, е обстоятелството, че задържането на първия жалбоподател е продължило 16 дни, през които той изцяло е бил лишен от контакти с външния свят и не е имал достъп до съдия или друго длъжностно лице със съдебни функции.

63. В тази връзка Съдът припомня делото Брогън и други с/у Обединеното кралство¹⁰ (решение от 29.11.1988 г., А.145-В, стр. 33-34, § 62), по което е приет, че задържане от полицията, продължило четири дни и шест часа, нарушава строгите ограничения на чл. 5, т. 3, дори да има за цел предпазване на обществото от тероризъм.

В настоящия случай правителството е изтъкнало особеностите на полицейското разследване на терористични деяния, за да оправдае шестнадесетдневното задържане на жалбоподателя, но Съдът не счита тези аргументи за убедителни, поради следните причини.

"64. Съдът е приемал в редица случаи, че разследването на терористични актове несъмнено е свързано със специални проблеми за властите (виж решенията по делата Брогън и др., цитирано по-горе, стр. 33, § 61; Мъри с/у Обединеното кралство¹¹, 28.10.1994 г., А.300-А, стр. 27, § 58; Аксой с/у Турция¹², 18.12.1996 г., *Reports* 1996-VI, стр. 2282, § 78; Сакък и други с/у Турция¹³, 26.11.1997 г., *Reports* 1997-VII, стр. 2623-24, § 44 и Демир и други с/у Турция¹⁴, 23.09.1998 г., *Reports* 1998-VI, стр. 2653, § 41). Това обаче не означава, че от

¹⁰ *Brogan and Others v. the United Kingdom*. Виж резюме на решението в бр. 9-10/97 г. на Бюлетина.

¹¹ *Murray v. the United Kingdom*. Виж резюме на решението в бр. 9-10/98 г. на Бюлетина.

¹² *Aksoy v. Turkey*. Виж резюме на решението в бр. 7-8/97 г. на Бюлетина.

¹³ *Sakak and Others v. Turkey*

¹⁴ *Demir and Others v. Turkey*

гледна точка на чл. 5 властите имат свободата да арестуват заподозрените лица и да ги подлагат на полицейско задържане без ефективен контрол от страна на вътрешните съдилища, а в крайна сметка и от страна на надзорните органи по Конвенцията, винаги когато сметнат, че е извършено терористично престъпление.

65. По същия начин фактът, че полицейското или съдебно разследване все още не е приключило поради трудностите, свързани с тероризма и големия брой заподозрени лица, не може да освободи властите от задължението им по чл. 5, т. 3. Тази разпоредба е предназначена да се прилага именно по време на разследването и, когато е необходимо, властите трябва да разработят форми на съдебен контрол, които да са подходящи с оглед на обстоятелства, но да са съобразни с Конвенцията (виж *mutatis mutandis* решението от 15.11.1996 г. по делото Чахал с/у Обединеното кралство, *Reports* 1996-V, стр. 1866-67 и 1869, §§ 131 и 144, и цитираното решение Демир и др. с/у Турция.)”

66-67. Съдът не може да се съгласи и с довода на правителството, че дългият период на задържане е бил необходим в настоящия случай, защото властите трябвало да вземат показания от заподозрените лица, за да завършат разследването по отношение на *Дев-Сол*.

“Съдът само ще подчертае важността на чл. 5 в системата на Конвенцията – той установява основно човешко право, а именно защитата на индивида от произволна намеса на държавата в неговото право на свобода. Съдебният контрол върху намесата от страна на изпълнителната власт е съществен белег на включената в чл. 5, т. 3 гаранция, предназначена да намали до минимум опасността от произвол и да защити правовия ред – “един от основните принципи на всяко демократично общество ..., на който изрично се позовава преамбюлт на Конвенцията” (виж например цитираното решение Сакик и др. с/у Турция, стр. 2623-24, § 44). Освен това, само своевременната съдебна намеса може да доведе до разкриване и предотвратяване на сериозни форми на малтретиране, подобни на твърденията от г-н Дикме, на опасност от каквито са изложени арестантите, особено като средство за изтръгване на самопризнания (виж *mutatis mutandis* цитираното решение по делото Аксой, стр. 2282, § 76).”

Съдът приема, че в настоящия случай разглежданият период на задържане не е задоволил изискването за бързина по чл. 5, т. 3 от Конвенцията и следователно е налице нарушение на разпоредбата.

III. Твърдяното нарушение на чл. 3 от Конвенцията

A. Твърденията за малтретиране от страна на полицията

1) Становища на страните

68-70. Жалбоподателят твърди, че през време на задържането му полицейските служители са го подложили на различни форми на физическо и психическо малтретиране, съставляващи изтезание. В своя доклад Комисията посочва медицинските заключения от 28 февруари и 4 март 1992 г. и отбелязва, че правителството не е оспорило съществуването на белезите върху тялото на г-н Дикме. Приема за установено, че тези белези са причинени в резултат на малтретирането в полицейския арест.

71-72. Правителството оспорва обвиненията на г-н Дикме. В писменото си становище и в откритото заседание по делото то дава различни обяснения за констатираните във второто медицинско заключение белези. В допълнение то поддържа, че за разлика от ситуацията по делото Селмуни с/у Франция¹⁵ (решение от 28.07.1999 г., ECHR 1999-V, § 24), твърденията на г-н Дикме са прекалено противоречиви и неясни, за да се приемат за правдоподобни и да се установи причинна връзка с намерените наранявания.

2) Преценката на Съда

73. Съдът припомня, че не е обвързан от заключенията на Комисията, а е свободен да направи своя преценка на фактите с оглед на всички материали по делото (виж цитираното решение по делото Селмуни, § 86). Подчертава, че твърденията за малтретиране трябва да бъдат подкрепени с подходящи доказателства. При установяването на фактите Съдът възприема стандарта доказаното да бъде “извън всяко основателно съмнение”, като това може да следва от едновременното съществуване на достатъчно силни, ясни и безпротиворечиви индикации (виж като най-скорошен пример решението от 6.04.2000 г. по делото Лабита с/у Италия¹⁶, ECHR 2000-IV, § 121).

74. Съдът разглежда твърденията на жалбоподателя, че по време на престоя в полицейския арест е бил малтретиран от полицаите с цел да му бъдат причинени физически наранявания и душевно страдание, като при това винаги е бил с превръзка на очите, а понякога и с белезници. Г-н Дикме подробно е описал изтезанията, на които бил подложен, като периодични побои, удари в гениталиите, изтезания с електрически ток, т. нар. “палестинско обесване”, заплахи, унижения и др.

75-77. Съдът отбелязва, че правителството не е отрекло въпросните инциденти, с изключение на т. нар. “палестинско обесване”, макар да е изтъкнало, че медицинските заключения не ги доказват. По отношение на твърдените физически изтезания жалбоподателите са представили доказателства – медицинските заключения от 26 и 28 февруари и 4 март 1992 г., последното от които установява около 25 белега по крайниците на г-н Дикме, свидетелстващи за различни наранявания. Съдът приема констатацията на Комисията, че тези белези са резултат от малтретирането, на което той е бил подложен по време на задържането му от полицията. В тази връзка Съдът взема предвид и факта, че по време на заседанието по делото правителството не е отстоявало първоначалната си теза, че тези наранявания вероятно са причинени през първите седем дни от престоя на г-н Дикме в затвора в Истанбул.

“78. Съдът подчертава отново, че когато едно лице е задържано от полицията в добро здраве, а при освобождаването му са открити наранявания, в тежест на държавата е да даде правдоподобно обяснение как са били причинени тези наранявания – в противен случай възниква очевиден проблем по чл. 3 от

¹⁵ Selmouni v. France. Виж резюме на решението в бр. 3/2002 г. на списание “Правата на човека”.

¹⁶ Labita v. Italy, решение на Голямото отделение

Конвенцията (виж например решението по делото Селмуни, цитирано по-горе, § 87).”

79. Съдът взема предвид, че правителството изобщо не е оспорило насилието, от което се оплаква жалбоподателят, чиито обяснения в това отношение са достатъчно точни и са потвърдени от медицинските заключения и показанията на У.О. В светлината на всички факти по делото той приема за установено, че по време на задържането му от полицията г-н Дикме е понесъл голям брой удари и други подобни форми на малтретиране, някои от които може и да не са причинили видими следи по тялото му и/или оставените белези да са изчезнали още докато е бил в ареста, като онези, които У.О. е видяла по очите му.

“80. Що се отнася до останалите твърдени прояви на насилие по отношение на първия жалбоподател и по специално тези, които са били предназначени да му причинят душевно страдание, Съдът признава, че при определени обстоятелства те могат да попаднат в приложното поле на чл. 3, макар и да не причиняват непременно медицински установими физически и психически белези.”

81. В тази връзка Съдът припомня показанията на У.О., които му дават достатъчно основание да заключи в съответствие с необходимия доказателствен стандарт, че г-н Дикме е бил държан с превръзка на очите, ако не през целия период на задържането му, то поне по време на разпитите.

82. По-нататък Съдът отбелязва, че първият жалбоподател е прекарал в полицейския арест 16 дни, през което време му е бил отказван достъп до адвокат, лекар, роднина или приятел, а също и изправяне пред съдия. Съдът отбелязва по свой почин, че през това време г-н Дикме е бил напълно незащитен – не само срещу накарняването на правото му на свобода, но и срещу осъдителното поведение на длъжностните лица и, което е още по-сериозно, срещу физически изтезания, като тези, на които е бил подложен.

83-84. Предвид констатациите в §§ 81 и 82 по-горе, Съдът не счита за необходимо да обсъжда дали останалите твърдения за психическо насилие отговарят на истината, особено при трудността те да бъдат доказани. В заключение той приема за установени фактите, разгледани в §§ 79, 81 и 82.

85. Съдът приема за недоказани твърденията на жалбоподателя, че е бил подложен на “палестинско обесване” и/или изтезания с електрически ток, тъй като липсва каквото и да е доказателство и/или практическо обяснение, което да ги подкрепя.

86-88. Съдът пристъпва към оценка на така установените факти от гледна точка на изискваната от чл. 3 степен на суровост на третирането. Той отбелязва, че първият жалбоподател не е изразил становище по този въпрос. Правителството се е позовало на Конвенцията на ООН срещу изтезанията и други форми на жестоко, нечовешко или унижително отношение или наказание, като е подчертало, че никое от медицинските заключения, посочени от г-н Дикме, не свидетелствало за третиране, което може да бъде определено като изтежание по смисъла на тази конвенция. Според Комисията насилието, на което е бил подложен г-н Дикме, може да бъде упражнено само умишлено за изтръгване на информация или самопризнания и следва да бъде квалифицирано като изтежание, като се има предвид и цялостната атмосфера на принуда.

“89. Както Съдът е приемал по много поводи, чл. 3 охранява една от най-основните ценности на демократичните общества. Дори и в най-трудни обстоятелст-

ва, като борбата срещу тероризма и организираната престъпност, Конвенцията забранява по един абсолютен начин изтезанията и нечовешкото или унижително отнасяне или наказание. За разлика от повечето материални разпоредби на Конвенцията и протоколи №№ 1 и 4, чл. 3 не предвижда никакви изключения и дерогирането му на основание чл. 15, т. 2 не е разрешено дори в случай на извънредно положение, застрашаващо съществуването на нацията (виж цитираното решение Селмуни, § 95).

90. Съдът подчертава отново, че използването на физическа сила по отношение на лишено от свобода лице, ако такава не е била абсолютно необходима поради собственото му поведение, унижава човешкото достойнство и по принцип съставлява нарушение на правото, установено в чл. 3 (виж пак там, § 99). В тази връзка нуждите на разследването и безспорните трудности, присъщи на борбата срещу тероризма, не могат да оправдаят ограничаването на защитата, която трябва да се осигури по отношение на физическия интегритет на индивидите (виж *mutatis mutandis* решението от 4.12.1995 г. по делото Рибич с/у Австрия¹⁷, А.336, стр. 26, § 38). Не бива да се забравя също така, че забраната за изтезания и нечовешко или унижително отнасяне или наказание е абсолютна и не зависи от поведението на жертвата, а когато се касае за задържани от властите лица – и от характера на твърдяното престъпление (виж *mutatis mutandis* цитираното решение Лабита, § 119)."

91. Съдът счита, че нанесените на г-н Дикме удари са били в състояние да му причинят физически и душевни болки или страдания, които неминуемо са се обострили в резултат на пълната му изолираност и допълнителния фактор, че е бил с превръзка на очите. Следователно, жалбоподателят е бил подложен на третиране, способно да породи у него чувства на страх, безпокойство и уязвимост. Това е било в състояние да го унижи и пречупи неговата съпротива и воля.

92. Съобразно с това Съдът счита, че упражненото върху първия жалбоподател насилие е било едновременно нечовешко и унижително.

В решението си по делото Селмуни той е приел в съответствие с принципа, че Конвенцията е "жив инструмент и трябва да се тълкува според съществуващите в момента условия", че определени действия, които в миналото са квалифицирани като "нечовешко и унижително отнасяне", а не като "изтежание", в бъдеще могат да бъдат определени по различен начин (виж решението по делото Селмуни, § 101): "... [И]зискваният все по-висок стандарт в областта на защитата на човешките права и основните свободи съответно и неминуемо налага по-голяма строгост при оценката на нарушенията на основните ценности на демократичното общество". Ето защо, остава да се прецени дали отношението към г-н Дикме може да бъде определено като изтежание.

93. Съдът обръща внимание на разграничението между понятията изтежание и нечовешко или унижително отнасяне, което чл. 3 прави очевидно с цел да се придаде специално значение на целенасоченото нечовешко отнасяне, което причинява много сериозни и жестоки страдания (пак там, § 96).

94. Съдът отбелязва, че подобно разграничение се съдържа и в чл. 1 от Конвенцията на ООН срещу изтезанията и други форми на жестоко, нечовешко

¹⁷ Ribitsch v. Austria. Виж резюме на решението в бр. 7-8/97 г.

или унизително отнасяне или наказание. Както вече е приемал по предишни дела, критерият за "суровост", който се съдържа там, подобно на заложената в чл. 3 от Европейската конвенция "минимална степен на суровост", е относителен. Той зависи от всички обстоятелства по случая, като продължителността на третирането, неговите физически и/или душевни последици, а в някои случаи и пола, възрастта и душевното състояние на жертвата (виж например цитираното решение Лабита, § 120).

95. В настоящия случай жалбоподателят безспорно е изпитвал постоянна физическа болка и безпокойство, дължащи се на несигурността относно съдбата му и на побойте по време на дългите разпити, провеждани през цялото време. Съдът счита, че той умишлено е бил подложен на такова третиране от служители на държавата при изпълнение на служебните им задължения, с цел да изтръгнат самопризнания или информация за престъпленията, в които е бил заподозрян.

96-97. При тези обстоятелства Съдът намира, че упражненото върху първия жалбоподател насилие, като цяло и предвид неговата цел и продължителност, е било особено сериозно и жестоко и е било годно да му причини силна болка и страдание. Поради това то съставлява изтезание по смисъла на чл. 3 от Конвенцията и следователно в това отношение е налице нарушение на разпоредбата.

Б. Разследванията, проведени от националните власти

98-100. Според адвоката на жалбоподателите, г-н Дикме не е получил ефективна правна защита от процедурна гледна точка, тъй като съдебните власти не провели достатъчно детайлно разследване на неговите твърдения за малтретиране. Правителството поддържа, че тези твърдения са били прекалено неопределени, за да съставляват "оплакване" пред властите. Комисията не е намерила за необходимо да разгледа този аспект на случая.

"101. Както Съдът вече е приемал, при наличието на защитимо твърдение на дадено лице, че докато е било във властта на полицията или друга подобна държавна институция е претърпяло третиране, противоречащо на чл. 3, то тази разпоредба, разгледана във връзка с общото задължение на държавата по чл. 1 от Конвенцията да осигури "на всяко лице под [нейна] юрисдикция правата и свободите, определени в ... тази конвенция", изисква имплицитно провеждането на ефективно официално разследване. Подобно на изискваното от чл. 2 разследване, и това разследване трябва да бъде в състояние да доведе до откриване и наказване на виновните. В противен случай общата правна забрана за изтезания и нечовешко или унизително отнасяне и наказание би била неефективна на практика, въпреки фундаменталното ѝ значение, и в някои случаи би било възможно държавни служители да нахърнят фактически безнаказано правата на лицата, които се намират под техен контрол (виж решенията по делата Лабита, цитирано по-горе, § 131, и Асенов и други с/у България¹⁸, 28.10.1998 г., *Reports* 1998-VIII, стр. 3290, § 102)."

В тази връзка Съдът припомня извода си, направен наскоро в решението от 27 юни 2000 г. по делото Илхан с/у Турция¹⁹, че "изискването на чл. 13 от

¹⁸ Assenov and Others v. Bulgaria

¹⁹ Ilhan v. Turkey, решение на Голямото отделение

Конвенцията всяко лице, което има защитимо твърдение за нарушение на чл. 3, да разполага с ефективно средство за защита осигурява по принцип както обезщетяването на жалбоподателя, така и нужните процедурни гаранции срещу злоупотреби от страна на длъжностни лица. ... Ето защо, дали е уместно или необходимо Съдът да констатира процедурно нарушение на чл. 3, ще зависи от обстоятелствата по конкретния случай” (ECHR 2000-VII, § 92).

“Съобразно с това, като има предвид всички обстоятелства по делото и по-специално факта, че жалбоподателят не се е позовал на чл. 13 от Конвенцията, Съдът счита, че би следвало да разгледа оплакванията за липса на ефективно разследване в светлината на чл. 3.”

102-103. В случая е било проведено разследване по повод оплакването на г-н Дикме и задачата на Съда е да провери дали то е било ефективно. Разследването е започнало на 27 ноември 1992 г., а на 8 декември натовареният с него прокурор е бил уведомен за подаването на официална жалба. Два дни по-късно той е приел, че не разполага с компетентност да разгледа случая и го е отнесъл пред Административния съвет на провинция Истанбул, който на 9 юли 1993 г. е постановил, че няма достатъчно основания за образуване на производство. Съдът изказва съжалението си, че правителството не е било в състояние да представи изисканите документи от досието по оплакването на г-н Дикме или да обясни какви стъпки са предприели административните и съдебните власти след решението от 9 юли 1993 г. Във всеки случай, повече от осем години след инцидента не изглежда разследването да е постигнало някакви видими резултати и длъжностните лица, отговорни за установеното с медицински свидетелства малтретиране, все още не са идентифицирани.

104. При тези обстоятелства Съдът счита, че няма друг избор освен да направи извода, че не е проведено щателно и ефективно разследване по защитимото твърдение на първия жалбоподател, че е бил малтретиран по време на задържането му в полицията. Съобразно с това той приема, че в това отношение е извършено нарушение на чл. 3 от Конвенцията.

V. Твърдяното нарушение на чл. 6 от Конвенцията

105. Първият жалбоподател твърди, че е бил лишен от справедлив процес пред Съда по национална сигурност в Истанбул, тъй като по време на задържането му от полицията му е бил отказан достъп до адвокат, което е довело да нарушение на чл. 6, т. 1 и т. 3, б. “с” от Конвенцията.

106. Като се позовава на цитираното решение по делото Артико и на решението от 13 юни 1979 г. по делото Маркс с/у Белгия²⁰ (A.31), Комисията подчертава, че нарушение на чл. 6, т. 3, б. “с” е възможно дори когато обвинено-то лице не е претърпяло действителни вреди. Тя е на мнение, че отказът на властите да предоставят на г-н Дикме достъп до адвокатска помощ съставлява нарушение на правото му на справедливо гледане на делото, и се мотивира по-специално с факта, че полицаите са изтръгнали самопризнанията му с изтезания.

107. Правителството оспорва заключенията на Комисията. Като се позова-

²⁰ *Marckx v. Belgium*. Виж резюме на решението в бр. 11-12/98 г. на Бюлетина.

ва на решението по делото Джон Мъри с/у Обединеното кралство²¹ от 8 февруари 1996 г., *Reports* 1996-I, то поддържа, че жалбата е преждевременна и следва да се обяви за недопустима.

108. Съдът припомня заключенията си по делата Имбриоша с/у Швейцария²² (решение от 24.11.1993 г., A.275, стр. 13, § 36) и цитираното Джон Мъри с/у Обединеното кралство, че чл. 6 е приложим дори във фазата на полицейското разследване, а т. 3 е един от елементите на уреденото в т. 1 понятие за справедлив процес в наказателното производство и може да намери приложение и преди случаят да бъде отнесен пред съд, ако и доколкото е вероятно справедливостта на съдебното производство да бъде сериозно засегната от началните пропуски при изпълнението на разпоредбата.

109. По тези дела Съдът е приел също така, че начинът, по който чл. 6, т. 3, б. "с" се прилага по време на предварителното разследване, зависи от специфичните особености на производството и от конкретните обстоятелства по случая. За да се прецени дали е постигната целта на чл. 6 – справедливо гледане на делото, проведеното по случая производство трябва да се разгледа в целостта му (пак там, респективно стр. 13-14, § 38; и стр. 54-55, § 63).

110-111. По въпроса дали невъзможността жалбоподателят да се консултира с адвоката си по време на задържането му от полицията е накарнала справедливостта на производството като цяло Съдът отбелязва най-напред, че турското законодателство явно не отдава значение на самопризнанията, направени по време на разследването, но отречени при съдебното гледане на делото, и не свързва с тях последици, които да са решаващи за успеха на защитата (виж цитираното решение Джон Мъри, стр. 54-55, § 63). Още по-важно е, че в настоящия случай касационният съд е отменил присъдата на жалбоподателя, като е приел, че в нея Съдът по национална сигурност не е направил надлежна оценка на доказателствата по всяко едно от обвиненията и не е ясно дали установените факти са релевантни и дали подкрепят направените заключения. Той е върнал делото на Съда по национална сигурност, където то все още е висящо.

При тези обстоятелства Съдът заключава, че не е в състояние да извърши цялостна преценка на производството срещу г-н Дикме и не може да прави предположения за неговия изход. Поради това приема, че не е налице нарушение на чл. 6, т. 1 и т. 3, б. "с" от Конвенцията.

VI. Твърдяното нарушение на чл. 8 от Конвенцията

113-114. Както и в производството пред Комисията, вторият жалбоподател, г-жа Дикме, твърди пред Съда, че е жертва на нарушение на правото на зачитане на семейния живот по смисъла на чл. 8. Турските власти не й позволили да се види със сина си в последния ден на Рамадан през 1992 г., без да отдадат значение на факта, че му предстои да бъде съден за престъпление, наказуемо със смърт. Комисията, чиято позиция се споделя от правителството, счита, че не е извършено нарушение на разпоредбата, тъй като жалбоподателката не е обосновала оплакването си в достатъчна степен.

²¹ John Murray v. the United Kingdom

²² Imbrioscia v. Switzerland

115. Съдът смята, че може да разгледа опитите на жалбоподателката да се срещне със своя син в светлината на чл. 8 от Конвенцията. Страните не са изложили доводи в противен смисъл.

116. Що се отнася до това дали отказът на властите съставлява “намеса” по смисъла на чл. 8, Съдът отбелязва, че по времето на събитията г-жа Дикме е живеела във Виена, както и понастоящем. Тя е направила само един опит да посети сина си в затвора, по всяка вероятност възползвайки се от пътуването си до Турция за мюсюлманския празник Рамадан. Тъй като не е дала по-подробни сведения във връзка с жалбата си, Съдът не знае причините, поради които ѝ е било отказано свиждане. Освен това, тя не се е оплакала пред властите от този отказ и едва ли сега може да се оплаква от пропуската им да преразгледат решението си. Не може и да ги обвини, че при този отказ не са взели предвид силната болка, която вероятността синът ѝ да бъде осъден на смърт може да ѝ е причинила, тъй като е посетила затвора на 11 юни 1992 г., а обвинителният акт, с който прокурорът за първи път е поискал смъртна присъда, е от 7 септември с.г.

“117. Съдът подчертава отново, че при преценката на задълженията на държавите по чл. 8 във връзка с посещенията в затвора следва да се държи сметка за обичайните и разумни изисквания на лишаването от свобода и за произтичащата от това степен на дискреция, която трябва да бъде позволена на националните власти при регулирането на контактите на затворника със семейството му (виж решенията по делата *Бойл и Райс с/у Обединеното кралство*²³, 27.04.1988 г., А.131, стр. 29, § 74; *Силвър и други с/у Обединеното кралство*²⁴, 25.03.1983 г., А.61, стр. 38, § 98; *mutatis mutandis* *Голдър с/у Обединеното кралство*²⁵, 21.02.1975 г., А.18, стр. 21-22, § 45 и *Шьоненбергер и Дурма с/у Швейцария*²⁶, 20.06.1988 г., А.137, стр. 13, § 25).”

118-119. Дори да се допусне, че действията, от които се оплаква жалбоподателката, могат да бъдат разглеждани като “намеса”, нищо не сочи държавата да е превишила по някакъв начин свободата на преценка, с която разполага. Следователно, не е извършено нарушение на чл. 8 от Конвенцията.²⁷

Жалбоподателите не претендират обезщетение за имуществени вреди. Съдът определя по справедливост обезщетение за претърпените от първия жалбоподател неимуществени вреди в размер на 200 000 френски франка. Присъжда на двамата жалбоподатели 10 000 френски франка за разноски в производството в Страсбург.

Резюме и превод от английски език: Георгица Петкова

²³ *Boyle and Rice v. the United Kingdom*. Виж резюме на решението в бр. 7-8/98 г. на Бюлетина.

²⁴ *Silver and Others v. the United Kingdom*. Виж резюме на решението в бр. 7-8/98 г. и 3-4/99 г. на Бюлетина.

²⁵ *Golder v. the United Kingdom*. Виж резюме на решението в бр. 1-2/98 г. и 3-4/99 г. на Бюлетина.

²⁶ *Schonenberger and Durmaz v. Switzerland*

²⁷ Решението е единодушно по всички повдигнати въпроси и текстове от Конвенцията.

Дело О'Хара срещу Обединеното кралство

(O'Hara v. United Kingdom)

жалба No 37555/97 г.

Решение от 16 октомври 2001 г. на Трето отделение на Съда

Европейска конвенция за правата на човека – чл. 5, т. 1, б. “с”: законен арест при обосновано подозрение за извършване на престъпление; **чл. 5, т. 3:** право на задържания на своевременно изправяне пред съдия; **чл. 5, т. 5:** право на обезщетение при задържане в нарушение на чл. 5

Държавите не са длъжни да разкриват конфиденциални източници на информация, за да докажат обосноваността на подозрението, довело до ареста на заподозрян терорист, но нуждата от борба с тероризма не може да оправдае разширяването на понятието “обосновано” до степен, нарушаваща гаранцията по чл. 5, т. 1, б. “с”. Дори и при тези обстоятелства правителството-ответник е длъжно да разкрие поне някои факти или сведения, годни да убедят Съда, че задържаното лице е било обосновано подозирано в извършването на твърдяното престъпление. Дали подозрението, обосновало ареста, е било достатъчно подкрепено с обективни факти и дали по този начин е била осъществена гаранцията срещу произволно задържане по чл. 5, т. 1, б. “с”, зависи от конкретните обстоятелства във всеки отделен случай.

Фактите по делото

Жалбоподателят е изявен член на Шин Фейн. Многократно е бил арестуван от полицията и по негови жалби са били образувани редица производства за произволен арест, побой и малтретиране. Съдилищата неколкократно са му присъждали обезщетение.

Настоящото дело се отнася до задържането му през 1985 г. във връзка с убийството на германския гражданин Курт Кьоних. Отговорност за убийството поела Временната Ирландска републиканска армия.

Според правителството, разузнаването получило надеждна информация, че жалбоподателят е член на Временната ИРА и че той и три други лица са участвали в убийството. Данните били предоставени от четирима независими информатори, чиято надеждност била проверена при предишни операции и които дали безпротиворечиви сведения.

След инструктаж, проведен въз основа на тази информация, рано сутринта на 28 декември 1985 г. полицията извършила претърсване в дома на жалбоподателя. В края на претърсването жалбоподателят бил арестуван. Било му обяснено, че арестът се основава на чл. 12, ал. 1, б. “b” от Закона за предотвратяване на тероризма (Временни разпоредби) от 1984 г. (“Законът от 1984 г.”). Този текст

оправомощавал полицейските служители да задържат без заповед лица, които имат разумни основания да подозират в извършване, подготовка или под-буждане на терористични актове.

Жалбоподателят бил отведен в ареста Касълрий, където бил разпитван във връзка с членството му в ИРА, с предполагаемото му участие в убийството на Курт Кьоних и в убийството на двама войници през 1982 г. Той не отговорил на нито един въпрос.

На 29 декември 1985 г. държавният секретар за Северна Ирландия продължил първоначалното 48-часово задържане на жалбоподателя с още пет дни. Срещу жалбоподателя не било повдигнато обвинение и той бил освободен на 3 януари 1986 г., след като прекарал в ареста шест дни и тринадесет часа.

Жалбоподателят завел иск за обезщетение пред Висшия съд на Северна Ирландия за побой, изземване на документи, неоснователно лишаване от свобода и незаконен арест.

Пред съда адвокатът на жалбоподателя заявил, че полицията не е разполагала с достатъчно основания, за да подозира жалбоподателя в извършване на престъпление. Бил разпитан осъществилият ареста полицай, който обяснил, че е получил инструкции да извърши претърсвания и да арестува определени лица във връзка с убийството. По време на инструктажа висшестоящ офицер му бил съобщил, че жалбоподателят е участвал в убийството. Това било основанието жалбоподателят да бъде заподозрян. Полицаят не твърдял висшестоящият офицер да му е съобщил основанията за собствените си подозрения, нито му бил зададен такъв въпрос. Висшестоящият полицейски служител не бил призован като свидетел.

Съдът приел, че осъществилият ареста полицай е имал достатъчно основания, въз основа на съобщената му информация, да заподозре жалбоподателя в участие в терористичен акт, поради което отхвърлил иска в тази му част.

На 6 май 1994 г. Апелативният съд на Северна Ирландия потвърдил решението. Приел, че обоснованото подозрение може да се основава на информация, съобщена от висшестоящ служител. На 12 декември 1996 г. Камарата на лордовете отхвърлила жалбата срещу решението на Апелативния съд, като приел, че не е задължително данните, въз основа на които е действал осъществилият ареста полицай, да изхождат от негови собствени наблюдения. Подозрението можело да произтича от информация, съобщена му без поименно посочване на източника, или информация, която впоследствие се е оказала невярна. Въпреки че данните относно обсъжданите по време на инструктажа въпроси били оскъдни, Камарата приела, че съдът е могъл да прецени наличните доказателства в светлината на всички обстоятелства и, предвид източника на информацията, да направи заключение до какви изводи би стигнал един разумен човек в позицията на независим наблюдател.

Резюме на решението на Европейския съд

I. Относно твърдяното нарушение на чл. 5, т. 1 от Конвенцията

26-27. Жалбоподателят се оплаква от задържането си на 28 декември 1985 г., като се позовава на чл. 5, т. 1. Твърди, че тъй като никога не е бил член на ИРА и

не е участвал в убийството, не е било възможно полицията да е получила надеждна информация в този смисъл. Правителството не било предоставило ни-какви документи в подкрепа на голото си твърдение, че такава информация е била получена.

28. Според жалбоподателя, арестът и задържането му от полицията имали за цел упражняване на тормоз и натиск върху него, тъй като той бил изявен член на Шин Фейн. До онзи момент бил арестуван поне 30 пъти и му били при-съждани обезщетения за незаконно задържане.

29. Жалбоподателят твърди, че националното право практически не предоставя никаква защита срещу произвол – съдебната проверка се ограничавала само до съзнанието на арестуващия полицаи и не обхващала обективните факти. Законът позволявал използването на арестуващия полицаи като инструмент за планирани арести, при които висшестоящият служител можел безнаказано да му съобщи подвеждаща информация, а жертвата не била в състояние да докаже наличието на злоупотреба с власт.

30. Според жалбоподателя, в настоящия случай липсата на защита срещу произвол била видна от доказателствата. Те сочели, че полицията е била мотивирана от озлобление поради предишни негови арести. На нито един етап от разпитите полицията не била намекнала, че притежава информация от какъвто и да било източник за членство на жалбоподателя в ИРА или за негово участие в убийството на г-н Кьоних. Полицията не посочила и естеството на евентуалното му участие в това убийство. Жалбоподателят поддържа също така, че разкритите от правителството данни не са достатъчни, за да може Съдът да се убеди в обосноваността на подозрението. Твърдението за съществуваща информация не било проверено или подкрепено от каквито и да било доказателства, макар то-ва да било възможно при съответното им редактиране, за да се защити източникът.

31. Правителството твърди, че арестът на жалбоподателя е бил в съответствие с чл. 5, т. 1, б. "с" от Конвенцията, тъй като полицаите обосновават го подозирал в участие в убийството. Подозрението му се основавало на инструктаж, проведен от висшестоящ офицер. Националните съдилища били единодушни, че изискваният субективен елемент е бил налице, както и че убийството на Курт Кьоних е съставлявало терористичен акт. Националният закон бил изменен в съответствие с чл. 5, т. 1, б. "с" и изисквал обосноваване, а не само искрено подозрение. Поради това констатацията на националните съдилища, че един арест е законен, означавала, че изискванията на чл. 5, т. 1, б. "с" са спазени, освен при неправилно прилагане на националния закон.

32-33. Правителството поддържа, че предоставената по време на инструктажа информация се е основавала на разузнавателни данни от високо ниво, предоставени от надеждни информатори, според които жалбоподателят е участвал в убийството и е бил член на ИРА. Няколко основания за съмнение в достоверността на тази информация, която била достатъчна за целите на чл. 5, т. 1, б. "с", тъй като съдържа подробности за естеството на съобщените данни и известни подробности за тяхната надеждност. От първостепенна важност било да не се разкриват други подробности, тъй като те биха могли да навредят на разузнавателния източник, поставяйки го в опасност, или да затруднят свободния информационен поток към полицията. Ако се докажело, че умишлено е била съ-

общена невярна информация, жертвата имала право да предяви иск за обезщетение за неоснователно задържане срещу недобросъвестния полицейски служител. Това представлявало гаранция срещу произвол както от страна на арестуващия, така и от страна на неговия началник.

“34. Съдът подчертава, че “обосноваността” на подозрението, на което трябва да се основава арестът, представлява важна част от гаранцията срещу произволен арест и задържане по чл. 5, т. 1, б. “с” от Конвенцията. Това изисква съществуването на определени факти или информация, които биха убедили един обективен наблюдател, че съответното лице може да е извършило престъплението, въпреки че отговорът на въпроса кое може да се счита за разумно зависи от всички обстоятелства по случая (решението от 30.08.1990 г. по делото Фокс, Кембъл и Хартли срещу Обединеното кралство¹, А.182, стр. 16, § 32).

35. В този контекст терористичните престъпления са свързани със специфични проблеми, тъй като в интерес на обществената безопасност може да се наложи полицията да арестува заподозрян терорист въз основа на информация, която е надеждна, но не може да бъде разкрита пред заподозрения или представена в съда, без да се застраши информаторът. Въпреки това, макар от държавите да не може да се изисква да разкриват конфиденциални източници на информация, за да докажат обосноваността на подозрението, довело до ареста на заподозрян терорист, Съдът вече е приемал, че нуждата от борба с тероризма не може да оправдае разширяването на понятието “обосновано” до степен, нарушаваща гаранцията по чл. 5, т. 1, б. “с”. Дори и при тези обстоятелства правителството-ответник е длъжно да разкрие поне някои факти или сведения, годни да убедят Съда, че задържаното лице е било обосновано подозирано в извършването на твърдяното престъпление (виж цитираното решение Фокс, Кембъл и Хартли, стр. 16-18, §§ 32-34).

36. Може да се отбележи също така, че наложеният от чл. 5, т. 1, б. “с” стандарт не изисква полицията да разполага към момента на задържането с достатъчно доказателства за повдигане на обвинение. Целта на разпита по време на задържането по б. “с” на чл. 5, т. 1 е да подпомогне разследването чрез потвърждаване или опровергаване на конкретното подозрение, обосновало ареста. Поради това не е необходимо подозрението да има фактическа основа в същата степен като осъждането или дори като повдигането на обвинение, което става на по-късен етап в процеса на разследването (виж решенията Брогън и други срещу Обединеното кралство², 29.11.1988 г., А.145-В, стр. 29, § 53 и Мъри срещу Обединеното кралство³, 28.10.1994 г., А.300-А, стр. 27, § 55).”

37. В настоящия случай Съдът припомня, че жалбоподателят е бил арестуван по подозрение за участие в терористичен акт. Бил е освободен след задържане в продължение на шест дни и тринадесет часа и през това време е бил разпитван, без да отговори на нито един въпрос. Оспорил е законосъобразността на задържането пред националните съдилища, които са отхвърлили оплакването му.

¹ Fox, Campbell and Hartley v. the United Kingdom

² Brogan and Others v. the United Kingdom. Виж резюме на решението в брой 9-10/97 г. на Бюлетина.

³ Murray v. the United Kingdom. Виж резюме на решението в брой 9-10/98 г. на Бюлетина.

38-39. Съдът отбелязва, че по националното право стандартът за подозрение, оправдаващо задържането, е искрено подозрение въз основа на разумни основания. Поради това настоящият случай се отличава от предшестващите го Фокс, Кембъл и Хартли и Мъри, в които арестите са били извършени въз основа на законодателство, изискващо само искрено подозрение. В случая на жалбоподателя, оплакванията за липса на обосновано подозрение при ареста са били разгледани от три национални съдебни инстанции. По време на тези производства извършилият ареста полицаи е бил изслушан като свидетел, а жалбоподателят е имал възможност да го подложи на кръстосан разпит. Това само по себе си предоставя съществени гаранции срещу произволно задържане. Жалбоподателят не е задал други въпроси относно съобщената на инструктажа информация, не е поискал разпит на други свързани със задържането служители, нито разкриване на писмени доказателства във връзка с ареста, а е концентрирал усилията си върху претенциите си за побой и малтретиране. Ето защо, по повод оплакването на жалбоподателя, че във вътрешното производство не е била събрана информация относно проведения инструктаж, Съдът счита, че това е последица от начина, по който жалбоподателят е защитавал претенциите си.

40. Жалбоподателят твърди, че правителството всъщност не е разполагало с разузнавателна информация или че тя не е била надеждна. Той бил задържан произволно, като изявен член на Шин Фейн. Съдът обаче припомня, че националните съдилища жалбоподателят не е оспорил добросъвестността на никой от участвалите в задържането полицаи, не е твърдял умисъл или злоупотреба с власт. Той не е оспорил и факта, че инструктажът се е състоял и че на него са били представени данни за замесените в убийството лица и са били планирани определени арести.

41. Съдът припомня, че в случая на Фокс, Кембъл и Хартли двама от жалбоподателите са били арестувани, когато колата им била спряна и претърсена. Правителството е поддържало, че още преди инцидента полицията е разполагала с данни за членството на двамата в ИРА и за участието им в незаконна дейност. Третият жалбоподател е бил арестуван по подозрение за участие в отвличане. Правителството не е посочило на какви основания почива това подозрение, а само е твърдяло, че полицията разполагала с конфиденциални материали, които го свързвали с престъплението. По отношение и на тримата жалбоподатели Съдът е приел, че не е достигнат минималният стандарт за обосноваване по чл. 5, т. 1. В случая Мъри обаче стандартът е бил достигнат, тъй като арестът на жалбоподателката (по подозрение в събиране на средства за закупуване на оръжия) се е основавал на информация, че братята ѝ са били осъдени в САЩ за подобни престъпления, включващи и връзки с "доверени" лица в Ирландия, а жалбоподателката е посещавала САЩ и е поддържала контакти с братята си – факти, които сами по себе си не я инкриминират. Дали подозрението, обосноваващо ареста, е било достатъчно подкрепено с обективни факти и дали по този начин е била осъществена гаранцията срещу произволно задържане по чл. 5, т. 1, б. "с", зависи от конкретните обстоятелства във всеки отделен случай.

42. Подозрението в настоящия случай се е основавало на съобщени по време на инструктаж сведения, получени от информатори, които идентифицирали жалбоподателя като един от заподозрените в извършването на конкретен терористичен акт. В материалите по делото Съдът не намира основания да отхвърли

твърденията на правителството по този въпрос. Следователно, арестът е бил предварително планирана операция, наподобяваща в по-голяма степен ареста в случая Мъри и подкрепена с малко по-конкретни данни, отколкото в случая Фокс, Кембъл и Хартли. При тези обстоятелства и предвид посочените по-горе (§§ 38–40) допълнителни отличителни елементи, изводът на националните съдилища, че оскъдните материали по делото са позволявали да се направи заключение за съществуването на обосновано подозрение, не е несъвместим с изисквания от чл. 5, т. 1, б. "с" от Конвенцията стандарт.

43. Жалбоподателят настоява, че не бива да се позволява полицейските служители да оправдават злоупотреби с правомощието за извършване на арест, като се позовават на анонимни информатори. Съдът припомня обаче, че във вътрешното производство той не е твърдял недобросъвестност и е концентрирал доводите си върху убеждението на извършилия ареста полицай, което е релевантният фактор съгласно чл. 12, ал. 1, б. "b" от Закона от 1984 г. Съдът не приема и аргумента, че изводите на националния съд водят до безнаказаност на другите полицейски служители. Ако инструктиращият или който и да било висше-стоящ служител умишлено са предали на извършилия ареста подвеждаща или неточна информация, това нарушение влече отговорност на полицейските власти за неправомерен арест или неоснователно лишаване от свобода.

44. Поради това Съдът не счита, че подходът на националните съдилища към стандарта относно подозрението в настоящия случай е довел до липса на отговорност за произволен арест или до безнаказаност на полицията в случаите на арести, извършени въз основа на конфиденциална информация. Подозрението срещу жалбоподателя се е основавало на конкретна информация за негово участие в убийството, а задържането му е имало за цел потвърждаване или опровергаване на това подозрение. Следователно може да се приеме, че жалбоподателят е бил арестуван и задържан по "обосновано подозрение" в извършване на престъпление по смисъла на б. "с" на чл. 5, т. 1.

Съответно, не е извършено нарушение на тази разпоредба.⁴

II. Относно твърдяното нарушение на чл. 5, т. 3 от Конвенцията

45. Жалбоподателят се оплаква, че след задържането му не е бил изправен пред съд – не само незабавно, а и изобщо.

46. Правителството не оспорва, че жалбоподателят е бил задържан в продължение на шест дни и тринадесет часа, преди да бъде освободен, което е в противоречие с изискването арестуваният да бъде изправен своевременно пред компетентно лице, упражняващо съдебни функции. Предвид досегашната си практика (по-специално цитираното решение Брогън и други, стр. 33-34, § 62, където надхвърлящи четири дни периоди на задържане на заподозрени в тероризъм лица са приети за несъобразни с изискването за незабавен съдебен контрол), Съдът намира, че в това отношение е извършено нарушение на чл. 5, т. 3 от Конвенцията⁵.

⁴ Решението е взето с мнозинство от шест гласа срещу един.

⁵ Решението е единодушно.

III. Относно твърдяното нарушение на чл. 5, т. 5 от Конвенцията

47-49. Жалбоподателят се оплаква, че е нарушено правото му на обезщетение за несъобразно с чл. 5 задържане. Правителството възразява, че националният закон осигурява такова право, но той не е получил обезщетение, защото съдилищата са приели задържането за законосъобразно.

50. Тъй като Съдът не е установил нарушение на чл. 5, т. 1, в тази връзка не се поставя въпрос по чл. 5, т. 5.⁶

11. Съдът обаче е установил нарушение на чл. 5, т. 3 с оглед на периода, през който жалбоподателят е бил задържан, без да бъде изправен пред компетентно длъжностно лице със съдебни функции или освободен. Не се спори, че тъй като това е било в съответствие с националния закон, жалбоподателят не е имал право на обезщетение. Следователно в това отношение е налице нарушение на чл. 5, т. 5 от Конвенцията.⁷

Съдът приема, че констатирането на нарушение на чл. 5, т. 3 и т. 5 представлява само по себе си достатъчна компенсация за претърпените от жалбоподателя неимуществени вреди. Искането му за обезщетение за направените разходи се счита за частично, в размер на 11 000 паунда.

Резюме и превод от английски език: Даниела Екимова

⁶ Решението е единодушно.

⁷ Решението е единодушно.

Дело Орхан срещу Турция*(Orhan v. Turkey)*

жалба No 25656/94

Решение от 18 юни 2002 г. на бившето I отделение на Съда

Европейска конвенция за правата на човека – чл. 2: право на живот; **чл. 3:** забрана за изтезания, нечовешко или унижително отнасяне; **чл. 5:** право на свобода и сигурност; **чл. 8:** право на зачитане на личния и семейния живот и дома; **чл. 13:** право на ефективно вътрешноправно средство за защита; **чл. 34:** забрана за създаване на пречки за упражняване правото на жалба пред ЕСПЧ; **чл. 1 от Протокол No 1:** защита на собствеността

Дали неуспехът на властите да дадат правдоподобно обяснение относно съдбата на задържания, при условие че липсва труп, може да повдигне въпрос по чл. 2 от Конвенцията, зависи от всички обстоятелства по случая и по-специално от съществуването на достатъчно улики, от които при съблюдаване на изисквания стандарт на доказване би могло да се направи заключението, че задържаното лице следва да се счита за починало през време задържането. Изтеклият след ареста на лицето период не е решаващ сам по себе си, но е релевантен фактор, който трябва да се вземе предвид.

След като са установили контрол над едно лице, властите имат задължение за отчет относно неговото местонахождение. Непризнатото задържане съставлява най-тежко нарушение на чл. 5, а естествената силна тревога на лицата, държани изолирани от външния свят без официално документирани и лишени от необходимите съдебни гаранции, е допълнителен и утежняващ аспект на проблема. Чл. 5 изисква от властите да вземат ефективни защитни мерки срещу риска от изчезване, както и да започнат бързо и ефективно разследване на всяко защитимо твърдение, че едно лице е било задържано и повече никой не го е виждал.

Дали някой от членовете на семейството на изчезналото лице също е жертва на нарушение на Конвенцията, зависи от съществуването на особени фактори, като същината на нарушението е не толкова в самия факт на изчезването на член на семейството, колкото в реакцията и поведението на властите, когато бъдат запознати със случая.

Чл. 34 забранява на властите да упражняват натиск върху жалбоподателя. Понятието “натиск” включва не само директна принуда и явни прояви на заплашване, но и други косвени действия, предназначени да разубедят или обезкуражат жалбоподателя да прибегне до защитното средство, предоставено от Конвенцията. Неуместно е властите на отговорната държава да влизат в директен контакт с жалбоподателя, дори при съмнения за извършена злоупотреба с правото на жалба. Те следва да информират Съда за своите опасения.

Фактите по делото

Делото се отнася до събития, които са се случили през май 1994 г. предимно в махала Девебойу на село Чаджляян, район Кулп, провинция Диарбекир в югоизточна Турция. През селото минава пътят за Зейрек. Там се намира жандармерийското управление, в чийто район попада и Чаджляян. Зейрек е разположен на главния път между градовете Кулп и Лице. Фактите по случая са предмет на спор между страните.

Жалбоподателят поддържа, че на 6 май 1994 г. силите за сигурност са опожарили и евакуирали Девебойу, а на 24 май същите войници се върнали в село-то и задържали двамата му братя Селим и Хасан Орхан и сина му Кезайр Орхан, след което задържаните изчезнали. Били видени за последен път в съседно-то село Гюмюзсуйу, заобиколени от войниците. Пушели цигари и изглеждали в добро здравословно състояние. Жалбоподателят се опитвал многократно да разбере какво се е случило с тях след това и къде са задържани, но безуспешно. Информацията, че Селим, Хасан и Кезайр Орхан са били задържани в ареста на жандармерията в Кулп, а след това в училището-интернат в Лице, по това време ползвано от армията, не била потвърдена от компетентните власти. Проведените в резултат на многобройните му оплаквания разследвания установили, че имената им не фигурират в протоколите на жандармерийските управления.

Правителството оспорва твърденията на жалбоподателя. Без да отрича провеждането на антитерористични операции в Диарбекир във въпросния период, то поддържа, че на 6 и 24 май 1994 г. не е имало военна операция в с. Чаджляян, че близките на жалбоподателя не са били задържани от военните, които по принцип били длъжни незабавно да предадат всяко арестувано от тях лице на жандармерията, и на последно място, че властите са провели подробни разследвания на твърденията на жалбоподателя.

Комисията е назначила делегати, които през октомври 1999 г. са изслушали свидетелски показания в Анкара. Тези показания и многобройните представени документи са разгледани от Съда и са взети предвид при решаването на делото, доколкото са относими.

Резюме на решението на Европейския съд

I. Преценка на доказателствата и установяване на фактите от Съда

263. Жалбоподателят поддържа, че е доказал в съответствие с приложимия доказателствен стандарт, че село Девебойу е опожарено и евакуирано от силите за сигурност, че братята и синът му са арестувани и впоследствие задържани без връзка с външния свят, че са починали по време на задържането и че властите не са провели адекватно разследване. Правителството оспорва тези твърдения и посочва, че предвид високата активност на ПКК в района през разглеждания период, не може да се изключи именно тази организация да е отговорна за изчезването на близките на жалбоподателя или пък те да са живи и да са с нея.

A. Основни принципи

“264. Съдът припомня своята практика от последно време, установяваща стандарта за доказване “извън всяко основателно съмнение” (виж решението по делото Авзар с/у Турция¹ от 10 юли 2001 г., ECHR 2001, § 282). Това може да следва от едновременното наличие на достатъчно силни, ясни и безпротиворечиви косвени доказателства или подобни необорени фактически презумпции. В този контекст трябва да се вземе предвид и поведението на страните при събирането на доказателствата (виж решението по делото Ирландия с/у Обединеното кралство² от 18 януари 1978 г., A.25, стр. 65, § 161).

265. Съдът държи сметка за субсидиарния характер на своята роля и признава, че трябва да бъде предпазлив при влизане във функциите на първа инстанция по преценката на фактите, ако това не е неизбежно с оглед обстоятелствата на конкретния случай (виж например решението по допустимостта по делото МакКер с/у Обединеното кралство³ от 4 април 2000 г.). Въпреки това, когато са изложени твърдения по чл.чл. 2 и 3 от Конвенцията, Съдът трябва да направи особено задълбочено проучване (виж *mutatis mutandis* решенията по делата Рибич с/у Австрия⁴ от 4 декември 1995 г., A.336, § 32, и Авзар с/у Турция, цитирано по-горе, § 283), дори ако вече са проведени известни вътрешни процедури и разследвания.”

Б. Чл. 38, т. 1, б. “а” и заключенията на Съда

“266. Важно е да се отбележи, че в процедурите по Конвенцията, като тази по настоящата жалба, принципът *affirmanti incumbit probatio* (който твърди нещо, трябва да го докаже) не винаги може да се приложи стриктно. Съдът и преди е отбелязвал, че от първостепенно значение за ефективното функциониране на системата на индивидуалната жалба (...) е държавите да създадат всички необходими условия, за да бъде възможно надлежното и ефективно разглеждане на жалбите (виж решението от 8 юли 1999 г. по делото Танрикулу с/у Турция⁵, ECHR 1999-IV, § 70). Типично за производствата по случаи като настоящия, при които жалбоподателят обвинява представители на държавата в извършено нарушение на правата му по Конвенцията, е че понякога единствено правителството има достъп до информация, годна да потвърди или обори тези твърдения. Пропусъкът на правителството да предостави подобна информация, която има на свое разположение, без да даде задоволително обяснение за това, може не само да доведе до заключение за обоснованост на твърденията на жалбоподателя, но също и да се отрази отрицателно върху степента, в която държавата се съобразява със задълженията си по чл. 38, т. 1, б. “а” от Конвенцията (виж решението от 13 юни 2000 г. по делото Тимуртаз с/у Турция⁶, ECHR 2000-VI, §§ 66 и 70). Съ-

¹ *Avsar v. Turkey*

² *Ireland v. the United Kingdom*. Виж резюме на решението в бр. 7-8/97 г. на Бюлетина.

³ *McKerr v. the United Kingdom*

⁴ *Ribitsch v. Austria*. Виж резюме на решението в бр. 7-8/97 г. на Бюлетина.

⁵ *Tanrikulu v. Turkey*, решение на Голямото отделение

⁶ *Timurtas v. Turkey*

щите принципи са приложими и ако държавата се бави при предоставянето на

информация, когато това е в ущърб на установяването на фактите по даден случай.”

267-268. В това отношение Съдът отбелязва с известна загриженост три проблема, свързани с реакцията на правителството на отправените от органите по Конвенцията искания за информация и доказателства. На първо място, Съдът посочва многократните опити (съответно през септември и октомври 1999 г., март, юни и юли 2000 г.) да бъдат получени данни за военните операции, проведени през м. май 1994 г. в района на разглежданите събития. Първоначално правителството е заявило, че не разполага с нужните документи, че те са поверителни и е трудно да бъдат получени, след което е отговаряло с мълчание и в крайна сметка е изпратило един единствен документ с писмо от 2 август 2000 г., посочващо бюрократични грешки и комуникационни проблеми като причина за закъснението.

269. Съдът счита, че от момента, в който подробните оплаквания на жалбоподателя са били изпратени на турските власти – февруари 1995 г., документите, касаещи военните операции в района, са станали съществени за позицията на правителството по отношение на фактите по случая и следователно краткото препращане към бюрократични грешки и комуникационни проблеми не представлява убедително обяснение за допълнителните забавяния след изричните искания на органите по Конвенцията. Освен това представеният документ е твърде кратък. Той представлява таблица, разположена на една страница, в която са изброени 30 военни операции, проведени в провинция Диарбекир в периода от 2 до 31 май 1994 г., и не съдържа никаква информация относно това каква е числеността на замесените военни части, къде са били устроени техните бази, как-ви са били целите или резултатите от операциите. Нещо повече, позовавайки се на заключенията си по делото Чичек с/у Турция⁷ (решение от 27 февруари 2001 г., ECHR 2001, § 132), че на 10 май 1994 г. военни части са провели операция в района на Лице, и като отбелязва, че представеният документ не съдържа никакви данни за тази операция, Съдът счита, че представената от правителството информация е непълна.

270. На второ място Съдът посочва искането на Комисията от 10 май 1999 г. да бъде разкрита самоличността и да бъде осигурено личното явяване пред делегатите на командващия военните операции в района, по което правителството не е взело становище. Впоследствие, след две напомняния през август и септември 1999 г., в първия ден от изслушването на показания правителството е заявило пред делегатите, че не разполага с данни, а във втория, че военните операции са проведени под командването на генерал Ертюрк. Правителството е обяснило, че генерал Ертюрк не е призован да се яви, тъй като вече е дал показания по делото Акдениз и други с/у Турция⁸ (решение от 31 май 2000 г., непубликувано) и, тъй като не разполага с нова информация, няма смисъл да повтаря казаното тогава.

271. Съдът смята, че показанията на генерал Ертюрк биха били възлови за становището на правителството относно фактическата обстановка по случая. То

⁷ *CiCek v. Turkey*

⁸ *Akdeniz and Others v. Turkey*

обаче не е обяснило защо до октомври 1999 г. самоличността на този офицер не е

била установена, което е осуетило възможността да бъдат изслушани показанията му. Съдът подчертава, че преценката дали и до каква степен показанията на определен свидетел са релевантни, се прави от органите по Конвенцията. Във връзка с това той отбелязва, че делото Акдениз и др. се отнася до военни операции, проведени във време и на място, различни от тези в настоящия случай.

272-273. Третият проблем е отказът на правителството да разкрие самоличността и да осигури явяването пред делегатите на офицера, който е отговарял за училището-интернат в Лице. Въпреки многократните искания и запитвания, направени от органите по Конвенцията, правителството не е обяснило по никакъв начин пропуска си да предостави тази информация. Несъмнено липсата ѝ е осуетила явяването на офицера пред делегатите, а относимостта на неговите свидетелски показания е очевидна, като се имат предвид последователните твърдения на жалбоподателя, че по негова информация близките му са били задържани именно в този интернат.

274. Съдът заключава, че правителството не е дало никакви или поне не убедителни обяснения за своите закъснения и пропуски при изпълнение на исканията за предоставяне на документи, разкриване на информация или явяване на свидетели. Съобразно с това той счита, че може да направи съответните изводи от това поведение. Нещо повече, като посочва важността на съдействието на правителството в производството по Конвенцията (виж § 266 по-горе) и като държи сметка за трудностите, които неизбежно възникват при събирането на доказателства от такова естество (виж цитираното по-горе решение по делото Тимуртаз § 70), Съдът смята, че турското правителство не е изпълнило задълженията си по чл. 38, т. 1, б. "а" на Конвенцията да създаде всички необходими условия на Комисията и Съда при изпълнението на задачата им по установяването на фактите.

275. Оплакването на жалбоподателя, също основано на чл. 38, че е бил призован да се яви в прокуратурата на Диарбекир, Съдът ще разгледа по чл. 34 от Конвенцията (виж §§ 403-411 по-долу).

В. Преценка на Съда относно фактите по настоящия случай

276. Безспорно е, че през април и май 1994 г. ПКК е осъществявала интензивна дейност в провинция Диарбекир и че в резултат на това голям брой военни части са взели участие в антитерористични операции в региона.

1. Пристигането на войсковите части през април 1994 г., изгарянето на село Девебойу на 6 май 1994 г., задържането на братята и сина на жалбоподателя и тяхното присъствие в село Гюмюзсуйу на 24 май 1994 г.

а) Преценката на Съда относно твърденията на страните и доказателствата

277-279. Съдът счита, че устните показания на жалбоподателя са убедителни, тъй като са подробни и в главното съответстват с многото други изявления, които той е правил през годините, и с показанията на други свидетели.

280-282. Съдът подробно се спира на показанията на свидетели, станали очевидци на въпросните събития, и подчертава, че те предоставят пряка и правдоподобна информация по много важни въпроси относно фактите по случая, както разполагането на военните части в близост до село Чаджляян, опожаряването на Девебойу, както и факта, че силите за сигурност са търсели братята и сина на жалбоподателя и са ги отвели.

283-287. След като анализира подробно показанията на двама свидетели – офицерите от жандармерията Ахмет Потаз и Али Ергюлмез, служили в района по времето на събитията, Съдът намира, че са неправдоподобни и разкриват явен стремеж към оневиняване на отговорните власти.

288. Поради това той стига до заключение, че няма причина да се съмнява в показанията на жалбоподателя и другите свидетели, които са ясни, правдоподобни и последователни.

б) Фактическите констатации на Съда

289. Жалбоподателят и двамата му братя притежавали къщи и земя в село Девебойу. Синът на жалбоподателя работел като строителен работник извън селото, но къщата на баща му останала негов дом, където се връщал за ваканциите.

290. На 20 април 1994 г. голям брой войници (най-вероятно пехота и командоси) се разположили близо до село Чаджляян. Не се установи дали действително са били от полка на Болу, както се твърди, но той е провеждал операции в района по това време.

291-292. На 6 май войниците събрали жителите на селото пред джамията и им наредили до един час да опразнят къщите си, след което, почти веднага, започнали да палят една по една постройките, започвайки от джамията. Домовете на жалбоподателя и братята му също били опожарени. Жалбоподателят успял да спаси само част от вещите си. Войниците наредили евакуация на селото в тридневен срок и си заминали. На 7 май войниците опожарили и селцето Гюмюзсуйу. Същия ден жалбоподателят, Селим Орхан и селският мюфтия се оплакали пред командира на управлението на жандармерията в Зейрек Ахмет Потаз, който ги изпратил в Кулп. Там те още същия ден разговаряли с Али Ергюлмез, който им разрешил да останат в селото до прибирането на реколтата.

293-294. На 24 май войниците се върнали в селото и казали на братята и сина на жалбоподателя, че техният командир ги търси и че във всеки случай войниците не познават местността и се нуждаят от тях като водачи. Те възрази-ли, подкрепени от много от селяните, но били принудени да тръгнат с войниците. Жалбоподателят видял от полето, където работел, как конвоят се насочил към Гюмюзсуйу. Същата вечер, войниците заедно с братята и сина на жалбоподателя пристигнали в Гюмюзсуйу, където спрели за около 30 минути и били видени от много хора. След това конвоят се отправил към Зейрек.

295. Жалбоподателят отишъл в Гюмюзсуйу още същата вечер и там говорил с много хора, които потвърдили, че са видели братята и сина му с войниците.

296-297. На 25 май жалбоподателят научил от Ахмет Потаз, че близките му са отведени в жандармерията в Кулп. Там обаче Али Ергюлмез заявил, че няма информация по случая. Жалбоподателят се връщал многократно в Кулп, за да

търси информация, но не постигнал резултат. Към края на 1994 г., след прибирането на реколтата, жалбоподателят бил заставен да напусне селото.

298. Съдът приема за установено, че къщите и част от движимото имущество на жалбоподателя и братята му са били умишлено унищожени от силите за сигурност на 6 май 1994 г. и впоследствие селото е било евакуирано. Установено е също така, че изчезналите лица за последен път са били видени вечерта на 24 май в селцето Гюмюзсуйу, конвоирани от войници от силите за сигурност.

2. Задържането на братята и сина на жалбоподателя след това

299. Жалбоподателят научил, че близките му са задържани за една нощ в жандармерията в Кулп, след това в жандармерията в Лице и накрая в училището-интернат в Лице. Правителството отрича те изобщо да са били задържани.

а) Преценката на Съда относно твърденията на страните и доказателствата

300. Жалбоподателят е твърдял с последователност, че близките му са отведени в Кулп и около месец след задържането им Рамазан Айчичек, който по това време бил в затвора в Лице, му казал, че е бил държан заедно с тях в интерната в Лице.

301. Друг свидетел е дал важни сведения на делегатите на Комисията относно разположението на постройките в интерната и е заявил, че плановете, представени от правителството по делото Чичек, не отразяват казармените помещения, в които понякога били държани арестанти.

302-309. Никой от представените документи не съдържа информация във връзка с братята и сина на жалбоподателя. Съдът разглежда подробно и показанията на замесените в събитията жандармеристи и вижда уклончивост в отговорите им относно действията на военните в интерната в Лице. Техните показания потвърждават предишните заключения на Съда (виж цитираното решение по делото Чичек, §§ 136-137), че протоколите от арестите в жандармерията са неточни. Тези свидетели са почти единодушни, че въз основа на протоколите на жандармерията не е възможно да се заключи дали арестуваното лице е било задържано преди това от военните или не. Някои от тях са допуснали възможността даден арест да не бъде отразен в тези протоколи.

б) Фактическите констатации на Съда

310-312. Според Съда, не е възможно да се установи в съответствие с възприетия доказателствен стандарт къде са били задържани братята и синът на жалбоподателя, след като са били видени в Гюмюзсуйу, макар и да има данни, че са били в управленията на жандармерията в Кулп или Лице.

313. Пропуските в протоколите на жандармерията показват, че отсъствието на имената на изчезналите лица не може да се приема за решаващо доказателство, че те не са били задържани там. На първо място, по предишни дела Съдът вече е констатирал неоправдано и произволно разграничение, правено от жандармерията между различни случаи на задържане, в които съответно се правят или не се правят записвания в протоколите (виж решенията по делата Чакици с/у

Турция⁹ от 8 юли 1999 г., ECHR 1999-IV, § 105, и Чичек с/у Турция, цитирано погоре, §§ 137-138). Тази практика е била потвърдена и в настоящия случай от показанията на трима жандармерийски офицери. Надеждността на протоколите се разколебава и от факта, че те не показват дали едно лице преди това е било задържано от военните, а също и от това, че много арестанти са били освободени без да е упомената датата на освобождаването – пропуск, констатиран от Съда по настоящото дело.

314-315. Съдът приема за вероятно лицата, арестувани от военните, да са били държани в училището в Лице, преди да бъдат преместени в ареста на жандармерията. Това е било установено по делото Чичек, а следва и от показанията на свидетели по настоящия случай. В показанията на жандармеристите прозира чувствителност по отношение на използването на училището от военните. Впечатлението на Съда е, че действията на армията в училището са били напълно безконтролни. Той прави извод и от отказа на правителството да посочи името на офицера, командващ войсковите подразделения там.

316-317. Въпреки всичко Съдът намира, че наличните косвени доказателства не са достатъчни, за да се заключи извън всяко основателно съмнение, че изчезналите лица са били задържани на посочените места, но приема за установено, че те са видени за последен път в селцето Гюмюзсуйу, “в ръцете” на войниците.

3. Малтретирането на братята и сина на жалбоподателя през време на задържането

318-319. Съдът не може да установи с необходимата степен на сигурност какво е било отношението към изчезналите лица, след като те са напуснали Гюмюзсуйу заедно с войниците.

4. Оплакванията, направени от жалбоподателят пред властите

320-323. Съдът установи, че жалбоподателят и други жители на селото са направили устно оплакване от опожаряването на селото на 7 май 1994 г. пред Ахмет Потаз и Али Ергюлмез, а по повод изчезването на близките му жалбоподателят се е оплакал на 25 май 1994 г. пред Ахмет Потаз и след това многократно пред Али Ергюлмез, както и е подал писмени молби до главния прокурор на Кулп на 8 юни 1994г., до главния прокурор на Съда по държавна сигурност на Диарбекир на 16 юни 1994 г. и до районния комендант при извънредно положение на Диарбекир на 6 юли 1994 г.

Съдът приема за недоказани твърденията на правителството, че по оплакванията от опожаряването на Девебойу е проведено разследване, че жалбоподателят е заявил, че домът му е разрушен от терористи, и че по повод оплакванията за изчезването на близките му е било отправено запитване до силите за сигурност, които отговорили, че не са задържали никого.

⁹ Sakici v. Turkey, решение на Голямото отделение.

II. Твърдяното нарушение на чл. 2 от Конвенцията по отношение на братята и сина на жалбоподателя

A. Основни положения

324-325. Съдът отбелязва преди всичко, че чл. 2 “е една от най-фундаменталните разпоредби на Конвенцията” и “заедно с чл. 3 възплава една от основните ценности на демократичното общество”. Той припомня, че обстоятелствата, при които лишаването от живот може да бъде оправдано, трябва да се тълкуват стеснително (виж решението от 27 септември 1995 г. по делото МакКен с/у Обединеното кралство¹⁰, А.324, §§ 146-147).

“326. Отчитайки важността на защитата, предоставена от чл. 2, Съдът трябва да подложи лишаването от живот на най-внимателна преценка, като вземе предвид не само действията на представителите на държавата, но също и всички обстоятелства по случая. Задържаните лица са в уязвимо положение и властите имат задължението да ги защитават. (...) Задължението на властите да дадат обяснение за отношението към задържаното лице е особено строго, когато това лице впоследствие е починало или е изчезнало.”

327. Когато информацията за въпросните събития е изцяло или в по-голямата си част изключително достояние на властите, както е в случаите на лица, арестувани и държани под техен контрол, се поражда силно фактическо предположение по отношение на нараняванията и смъртта, настъпили през време на задържането. Може да се приеме, че доказателствената тежест е възложена на властите, които трябва да дадат задоволително и убедително обяснение (виж решенията по делата Салман с/у Турция¹¹ от 27 юни 2000 г., ECHR 2000-VII, § 100; Ертак с/у Турция¹² от 9 май 2000 г., ECHR 2000-V, § 32; и цитираните по-горе Чакици с/у Турция, § 85 и Тимуртаз с/у Турция, § 82).

B. Дали братята и синът на жалбоподателя могат да бъдат считани за мъртви

328. Жалбоподателят поддържа, а правителството оспорва, че след арестуването им от силите за сигурност тримата от семейство Орхан са изчезнали и следва да се приеме, че са починали през време на задържането.

329. Съдът повтаря постановеното в цитираното по-горе решение по делото Тимуртаз с/у Турция (§§ 82-83): “ (...) когато едно лице е задържано от полицията в добро здраве, а към момента на освобождаването му се установят наранявания, в тежест на държавата е да даде правдоподобно обяснение за начина, по който са били причинени тези наранявания – в противен случай възниква проблем по чл. 3 от Конвенцията (...) Също така, чл. 5 налага на държавата задължение за отчетност относно местонахождението на всяко лице, което е задържано от властите и по този начин е поставено под техен контрол (...). Дали неуспехът на властите да дадат правдоподобно обяснение относно съдбата на за-

¹⁰ McCann and Others v. the United Kingdom. Виж резюме на решението в бр. 7-8/97 г. на Бюлетина.

¹¹ Salman v. Turkey, решение на Голямото отделение

¹² Ertak v. Turkey

държания, при условие че липсва труп, може да повдигне въпрос по чл. 2 от Конвенцията, ще зависи от всички обстоятелства по случая и по-специално от съществуването на достатъчно улики, основани на конкретни данни, от които при съблюдаване на изисквания стандарт на доказване би могло да се направи заключението, че задържаното лице следва да се счита за починало през време задържането (...).

В това отношение периодът, изтекъл след арестуването на лицето, без да е решаващ сам по себе си, е релевантен фактор, който трябва да се вземе предвид. Следва да се приеме, че колкото повече време минава без никакви новини за задържаното лице, толкова по-голяма е вероятността то да е мъртво. Ето защо, изтеклият период би могъл до известна степен да се отрази върху значението, отдавано на други улики, с оглед на едно заключение, че въпросното лице следва да се счита за мъртво. В тази връзка Съдът счита, че подобна ситуация поражда проблеми, които надхвърлят пределите на едно незаконно задържане в нарушение на чл. 5. Такова тълкуване е в съответствие с ефективната защита на правото на живот, гарантирана в разпоредбата на чл. 2, която е една от най-основните разпоредби в Конвенцията (...).

330. Съдът сравнява настоящия случай с делото Курт с/у Турция¹³ (решение от 25 май 1998 г., *Reports of Judgments and Decisions* 1998-III, § 108), по което е приел, че няма достатъчно убедителни индикации синът на жалбоподателя да е починал през време на задържането. Йозейр Курт е бил видян за последно заобиколен от войници в селото, където е живеел, докато изчезналите лица от семейство Орхан са били видени отведени от органи, за които отговаря държавата, към неустановено място за задържане. Освен това, много малко данни определят Йозейр Курт като заподозряно лице, за разлика от братята и сина на жалбоподателя, за които има преки доказателства, че са били търсени от властите. "В общия контекст на ситуацията в югоизточна Турция през 1994 г. по никакъв начин не би могла да се изключи възможността непризнатото задържане на такива лица да представлява заплаха за живота им (виж цитираните по-горе решения по делата Тимуртаз, § 85, и Чичек, § 146). Съдът вече е приемал в предишни свои решения, че недостатъци, подкопаващи ефективността на наказателноправната защита в югоизточната област през относимия и към настоящия случай период, позволяват или благоприятстват липсата на отчетност от страна на членовете на силите за сигурност за действията им (виж решенията по делата Кемил Килич с/у Турция¹⁴ от 28 март 2000 г., ECHR 2000, § 75, и Махмут Кайя с/у Турция¹⁵ от 28 март 2000 г., ECHR 2000, § 98). Тази липса на отчетност е особено видна в настоящата ситуация, при която, съгласно наличните данни, жандармерията е била запозната само с малка част от подробностите относно провежданите от военните операции и не е упражнявала контрол върху тях и техните действия.

331-332. Предвид гореизложеното и липсата на информация относно местонахождението на изчезналите лица в продължение на почти 8 години, Съдът

¹³ Kurt v. Turkey

¹⁴ Cemil Kälöz v. Turkey

¹⁵ Mahmut Kaya v. Turkey. Виж резюме на решението в бр. 3/2002 г. на списание "Правата на човека".

приема, че те следва да се считат за починали след непризнатия от властите арест, извършен от силите за сигурност. Това ангажира отговорността на държавата за тяхната смърт. От факта, че властите не са дали никакво обяснение какво се е случило след задържането на близките на жалбоподателя и не са изтъкнали никакво оправдание за употребата на смъртоносна сила от страна на своите служители, следва, че отговорността за смъртта на задържаните лица следва да се понесе от правителството-ответник (виж цитираните по-горе решения по делата Тимуртаз, § 86, и Чичек, § 147).”

Следователно е налице нарушение на чл. 2 по отношение на братята и сина на жалбоподателя¹⁶.

В. Твърдяната недостатъчност на разследването

333. Правителството оспорва и позицията на жалбоподателя, че проведените по случая разследвания са недостатъчни.

“334. Съдът припомня, че задължението за закрила на живота по чл. 2 от Конвенцията, разгледано във връзка с общото задължение на държавата по чл. 1 от Конвенцията “да осигури на всяко лице под [нейна] юрисдикция правата и свободите, определени в Конвенцията”, изисква имплицитно и провеждането на някаква форма на ефективно официално разследване в случаите, когато граждани са били убити в резултат на употребата на сила (виж решенията по делата Кайа с/у Турция¹⁷ от 19 февруари 1998 г., *Reports* 1998-I, § 105, и МакКен и др. с/у Обединеното кралство цитирано по-горе, § 161). Основната цел на това разследване е да обезпечи ефективното прилагане на вътрешноправните норми, закрилящи правото на живот, а в случаите, в които са замесени държавни служители или органи, също и да осигури отчетността им относно настъпилите смъртни случаи, ангажиращи тяхната отговорност. Формата на разследване, посредством която ще се постигнат горните цели, може да варира според конкретните обстоятелства. Какъвто и способ да бъде избран обаче, властите трябва да действат по свой почин, след като веднъж са били запознати със случая. Те не могат да оставят на инициативата на родствениците на починалото лице нито подаването на официална молба, нито поемането на отговорността за провеждане на разследване (виж *mutatis mutandis* решението по делото Илхан с/у Турция¹⁸ от 27 юни 2000 г., ECHR 2000-VII, § 63).

335. За да бъде ефективно разследването на твърдяно противозаконно убийство, извършено от представители на държавата, като цяло може да се приеме за необходимо лицата, провеждащи разследването и отговорни за него, да бъдат независими от тези, които са замесени в случая (виж решенията по делата Гюлеч с/у Турция¹⁹ от 27 юли 1998 г., *Reports* 1998-IV, §§ 81-82, и Йоджур с/у Турция²⁰ от 20 май 1999 г., ECHR 1999-III, §§ 91-92). Разследването трябва да бъде ефективно и в смисъл да е в състояние да доведе до установяване дали

¹⁶ Решението е взето с мнозинство 6 гласа срещу един.

¹⁷ *Kaya v. Turkey*

¹⁸ *Ilhan v. Turkey*, решение на Голямото отделение

¹⁹ *Gulec v. Turkey*

²⁰ *Ogur v. Turkey*, решение на Голямото отделение

в конкретните обстоятелства използваната сила е оправдана или не (виж например решението по делото Кайа, цитирано по-горе, § 87) и до идентифициране и наказване на отговорните лица (виж решението по делото Йоджур, § 88). Това не е задължение за постигане на резултат, а такова относно използваните средства. Властите следва да предприемат разумните мерки, които имат на свое разположение, за да осигурят събиране на доказателствата, относими към случая, включително *inter alia* показания на очевидци (относно свидетелите виж например решението по делото Танрикулу, цитирано по-горе, § 109). Всеки недостатък на разследването, който накърнява възможността да се установи причината за смъртта или отговорното лице, рискува да влезе в конфликт с тези критерии.

336. В това отношение има и имплицитно изискване за бързина и експедитивност в разумни граници (виж решенията по делата Йаза с/у Турция²¹ от 2 септември 1998 г., *Reports* 1998-IV, §§ 102-104; Чакици, §§ 80, 87, 106; Танрикулу, § 109; Махмут Кайа, §§ 106-107, цитирани по-горе). Трябва да се признае, че са възможни пречки и трудности, които да забавят напредъка на разследването при определени ситуации. Все пак, бързата реакция на властите при разследване на употреба на смъртоносна сила или изчезване на хора може да се възприеме като съществена за запазването на общественото доверие в тяхното придържане към правовия ред и в предотвратяването на всякакви прояви на тайни споразумения или толерантност към незаконни действия (виж цитираните решения по делата МакКер с/у Обединеното кралство и Авзар, §§ 390-395). Изискването за бързина е особено важно при твърдения за изчезване на едно лице по време на задържането му от властите.”

337-338. Съдът намира, че оплакванията на жалбоподателя са представлявали своевременни, подробни и сериозни твърдения относно задържането на трима мъже от силите за сигурност и тяхното последващо изчезване. По тези твърдения са проведени три разследвания.

339-341. Първото, проведено от главния прокурор на Кулп, Съдът намира за повърхностно и не достатъчно бързо. То е имало за цел да установи дали възникналият проблем касае жандармерията или военните и прокурорът се е ограничил с получаването на потвърждение от съответните власти, че имената на изчезналите не са се появявали в протоколите за арестите и в списъците на издирваните лица.

Проучването на получения сигнал, че близките на жалбоподателя са били задържани в интерната в Лице, е отнело повече от година, през която прокурорът е направил две запитвания до главния прокурор на Лице и до Районното управление на жандармерията и е разпитал трима свидетели, като дори не е направил опит да вземе показанията на друг свидетел, който по това време се е намирал в затвора.

342-344. Второто разследване е било проведено от Районния административен съвет на Кулп с цел да се установи ролята на силите за сигурност в случая. Съдът вече е стигал до заключението, че този съвет не може да се приеме за независим, тъй като е съставен от държавни служители, йерархически подчинени

²¹ *Yasa v. Turkey*

на коменданта – офицер, свързан с разследваните сили за сигурност (виж цитираните по-горе решения по делата Гюлеч, §§ 77-82, и Йоджур, §§ 85-93). Назначаването на Али Ергюлмез в съвета е било още по-неуместно, като се вземат предвид твърденията на жалбоподателя, че близките му са задържани в жандармерията в Кулп, намираща се под негово командване. Нещо повече, дори той да е започнал някакво разследване, за което няма данни, всички действия са спрени след преместването му и не са възобновени до май 1997 г., когато в резултат на поискания от коменданта на провинция Диарбекир доклад за развитието на разследването бил назначен нов разследващ. Той изготвил доклада си за седмица – притеснително кратък предвид сериозността на обвиненията срок. Заключениеята му разкриват повърхностно проучване на събитията. Приел, че селцето Чаджляян е било изоставено вследствие дейността на ПКК в района. Ограничил се да потърси жалбоподателя, който в момента не си бил у дома, и да направи справка в протоколите за арестите на Районното управление на жандармерията в Кулп. Необяснима е липсата на данни за искане до силите за сигурност да предоставят информация за проведените в региона през относимия период операции или за действията им в интерната в Лице. Този пропуск сам по себе си дава основание разследването да бъде определено като крайно недостатъчно.

345-346. Третото разследване, отново от Районния административен съвет на Кулп, е започнало през 1999 г., т.е. 5 години след събитията. То разкрива недостатъците на първите две – жандармеристи не били разпитани, не били потърсени фотографии на изчезналите лица, не били разпитани и свидетели на инцидента, като било констатирано, че такива няма. Не била поискана и информация за операциите на военните в периода април – юни 1994 г., а разследващият просто отбелязал, че никакви документи не са открити в сградата на жандармерията в Кулп. Нещо повече, жалбоподателят въобще не бил информиран за развитието на разследването или за решенията, взети по него.

347. Накрая Съдът отбелязва, че някои разследвания, започнати в резултат на оплакванията на жалбоподателя, са оставени от властите във висящо положение.

348. Поради гореизложеното Съдът намира, че проведените разследвания са крайно недостатъчни и в нарушение на процедурното задължение на държавата да защити правото на живот. Съответно, и на това основание е извършено нарушение на чл. 2 от Конвенцията.²²

Г. Допълнителни оплаквания по чл. 2

349. Жалбоподателят твърди също, че планирането на военните операции, проведени в района на Чаджляян през април и май 1994 г., е незадоволително и че протоколите за арестите, извършени по време на тези операции, са непълни. Съдът счита, че предвид горните заключения не е необходимо да обсъжда първото оплакване, а второто ще разгледа по чл. 5 от Конвенцията по-долу.

²² Решението е взето с мнозинство от 6 гласа срещу един.

III. Твърдяното нарушение на чл. 3 от Конвенцията

A. Общи принципи

351-352. Съдът припомня, че “Конвенцията забранява по един абсолютен начин, дори и в най-трудни обстоятелства, като борбата срещу тероризма, изтезанията и нечовешкото и унизително отнасяне или наказание (виж решенията по делата Аксой с/у Турция²³ от 18 декември 1996 г., *Reports* 1996-VI, § 62; Дулас с/у Турция²⁴ от 30 януари 2001 г., ECHR 2001, § 52; и Селчук и Аскер с/у Турция²⁵ от 24 април 1998 г., *Reports* 1998-II, § 75). Той припомня също, че за да по-падне в приложното поле на разпоредбата малтретирането трябва да достигне определена степен на суровост, която се преценява с оглед на всички обстоятелства по случая и трябва да бъде доказана “вън от всяко основателно съмнение” (виж цитираните решения по делата Ирландия с/у Обединеното кралство, §§ 161-162; Дулас с/у Турция, § 53; и Чичек с/у Турция, § 154).

B. Твърдяното нарушение по отношение на братята и сина на жалбоподателя

353. Позовавайки се на същите аргументи, които излага във връзка с оплакването по чл. 2, жалбоподателят твърди, че като са държани продължително време в изолация, при отсъствието на основни гаранции, братята и синът му са били подложени на третиране, съставляващо интензивно психологическо изтезание. Освен това доказателствата сочели, че те са били малтретирани по време на задържането. Правителството продължава да оспорва фактическите твърдения на жалбоподателя.

“354-355. Съдът припомня, че когато едно очевидно принудително изчезване се характеризира с липсата на каквато и да било информация, въпросът за неговото въздействие върху задържания може да бъде само предмет на предположения (виж цитираното по-горе решение Чичек, § 154). Наред с това, Съдът установи, че когато изчезналите лица са били видени за последен път в ръцете на силите за сигурност на 24 май 1994 г., те са изглеждали в добро здравословно състояние и не е възможно с необходимата степен на сигурност да се стигне до заключението, че са били малтретирани впоследствие. Освен това, силната тревога, която трябва да се признае за нормална за лица, държани изолирани от външния свят без официално документиране и лишени от необходимите съдебни гаранции, е допълнителен и утежняващ аспект на проблемите, възникващи по чл. 5, и е разгледана по-долу съгласно тази разпоредба (виж цитираното решение по делото Курт с/у Турция, § 115).”

Съответно, задържането на братята и сина на жалбоподателя не е довело до нарушение на чл. 3 от Конвенцията.

C. Твърдяно нарушение по отношение на жалбоподателя

356. Жалбоподателят се оплаква, че изчезването на членове от неговото семейство му е причинило страдание в нарушение на чл. 3. Правителството поддържа позицията си, че липсват надеждни доказателства за тяхното задържане.

²³ *Aksoy v. Turkey*. Виж резюме на решението в 7-8/1997 г. на Бюлетина.

²⁴ *Dulas v. Turkey*

²⁵ *Selcuk and Asker v. Turkey*

357. Съдът отбелязва, че по цитираното по-горе дело Курт, което касае из-

чезването на сина на жалбоподателката по време на непризнатото му задържане от властите, той е открил нарушение на чл. 3 по отношение на нея, като е изтъкнал по-специално факта, че г-жа Курт е майка на жертва на сериозно нарушение на човешките права и самата тя е жертва на безразличието на властите пред силната мъка и страдание (виж §§ 130-134). “Делото Курт обаче не създава общ принцип, че член от семейството на изчезнало лице е поради това жертва на третиране, противоречащо на чл. 3.

358. Дали някой от членовете на семейството също е жертва на нарушение на Конвенцията, ще зависи от съществуването на особени фактори, които придават на страданието на жалбоподателя величина и характер, различни от емоционалната болка, която може да се приеме за неизбежно причинена на роднините на жертва на сериозни нарушения на човешките права. Релевантни ще бъдат близостта на семейните връзки, като се придаде определена тежест на връзката родител – дете, специфичните особености на взаимоотношенията, степента, в която родственикът на жертвата е станал свидетел на обсъжданите събития, опитите на семейството да получи информация за изчезналия и начинът, по който властите са реагирали на техните искания. Съдът подчертава освен това, че същината на нарушението е не толкова в самия факт на изчезването на член на семейството, колкото в реакцията и поведението на властите, когато бъдат известени за случая (виж решението по делото Чакици, § 98, цитирано по-горе).”

359. В настоящия случай Съдът установи, че най-големият син и двамата братя на жалбоподателя са изчезнали преди близо 8 години. Както и в случая Курт, жалбоподателят е присъствал на събитията и е свидетелствал, че е видял тримата мъже да напускат селото и да се изкачват по близкия хълм, придружени от войници. За разлика от цитираното дело Акдениз (виж § 102 от решението) и в допълнение на първоначалните си устни оплаквания, г-н Орхан е отправил многобройни запитвания и молби (виж § 322-323 по-горе). Съдът отбелязва и заключението си (по-долу) във връзка с призоваването на жалбоподателя от властите, за да потвърди, че е ангажирал британски адвокат да го представлява в производството по Конвенцията. При това жалбоподателят не е получил от властите никаква информация или обяснение какво се е случило със задържаните лица и дори не е бил информиран за изхода на започнатите разследвания. “Съдът счита, че споменатите проблеми оказват допълнително отрицателно въздействие върху всяко лице, което като жалбоподателя наскоро е загубило сигурността на дома и селото си.”

360. Съдът намира, че несигурността и страхът, преживени от жалбоподателя през един продължителен и непрекъснат период, без съмнение са му причинили тежко душевно страдание и болка и поради това представляват нечовешко отнасяне в противоречие с чл. 3. Следователно, налице е нарушение на тази разпоредба по отношение на жалбоподателя.²⁶

Г. Твърдяното нарушение по отношение на жалбоподателя и на изчезналите лица

361. Жалбоподателят твърди, че разрушаването на техните домове, село и общност само по себе си съставлява отнасяне, несъвместимо с чл. 3, а също и

²⁶ Решението е взето с мнозинство 6 гласа срещу един.

че липсата на адекватно разследване на тези оплаквания е отделно нарушение на разпоредбата.

“362. Съдът се убеди, че жалбоподателят е присъствал при изгарянето на селото и на голяма част от неговото имущество, както и при заповедта за евакуация на селото. Въпреки това, дори да приеме, че братята и синът му също са станали свидетели на тези събития, Съдът не счита, че конкретните обстоятелства позволяват да се установи в съответствие с изисквания доказателствен критерий, че в резултат на това разрушаване било г-н Орхан, било неговите родственици, са били подложени на третиране, противоречащо на чл. 3. По-специално, Съдът не открива в настоящия случай специфични елементи, касаещи възрастта или здравето на тези лица, или особено поведение на войниците по отношение на някой от тях, които да обосноват заключението, че те са претърпели третиране, което е в противоречие с чл. 3 от Конвенцията (виж цитираните решения по делата Дулаз, § 53-54, и Селчук и Аскер, § 75).”

363. Съответно Съдът приема, че обстоятелствата по случая не разкриват нарушение на чл. 3 във връзка с разрушаването на село Девебойу (виж решенията по делата Акдивар и други с/у Турция²⁷ от 16 септември 1996 г., *Reports* 1996-IV, § 91, и Ментез и други с/у Турция²⁸ от 28 ноември 1997 г., *Reports* 1997-VIII, § 77).

364. Що се отнася до твърденията за неадекватност на правните средства за защита по отношение на тези оплаквания, Съдът не смята, че трябва да ги обсъжда в светлината на чл. 3, предвид прегледа, който е направил по чл.чл. 2, 5 и 13.

IV. Твърдяното нарушение на чл. 5 по отношение на братята и сина на жалбоподателя

365. Жалбоподателят поддържа още, че незаконното и непризнато задържане на братята и сина му след първоначалното им арестуване от силите за сигурност, както и недостатъчното проведено след това разследване, са довели до ред нарушения на чл. 5. Правителството оспорва фактите, изложени от жалбоподателя.

“366-367. Съдът е подчертал в споменатото решение по делото Курт, § 122, (виж също цитираните решения по делата Чакици, Тимуртаз и Чичек, съответно §§ 104, 103 и 162): “... фундаменталното значение на гаранциите, съдържащи се в чл. 5, за осигуряване правото на гражданите в една демокрация да не бъдат подлагани на произволно задържане от властите. Точно по тази причина Съдът неведнъж е изтъквал в своята практика, че всяко лишаване от свобода трябва не само да съответства на материалноправните и процедурните норми на вътрешното право, но и да е съобразно с основната цел на чл. 5, а именно защитата на отделния индивид срещу произвол (...). Това изискване за защита на индивида от всяка злоупотреба с правомощия е илюстрирано от факта, че чл. 5 дефинира точно обстоятелствата, в които гражданите могат правомерно да бъдат лишавани от свобода, като се подчертае, че те трябва да се тълкуват

²⁷ *Akdivar and Others v. Turkey*

²⁸ *Mentes and Others v. Turkey*

стеснително, защото съставляват изключение от една от най-основните гаранции

за свободата на индивида (...).”

368. По-нататък в същото решение (§ 123) Съдът подчертава, "... че създателите на Конвенцията са засилили защитата на гражданите срещу произволно лишаване от свобода, като са гарантирали система от материални права, предназначена да сведе до минимум риска от произвол, посредством подлагането на акта за лишаване от свобода на независима съдебна преценка и посредством осигуряването на отговорността на властите във връзка с този акт. В този смисъл специално значение имат изискванията на чл. 5, т. 3 и 4, които акцентират върху бързината и съдебния контрол. Бързата съдебна намеса би могла да доведе до откриване и предотвратяване на животозастрашаващи мерки и малтретиране, които нарушават фундаменталните гаранции, съдържащи се в чл.чл. 2 и 3 от Конвенцията (...). Става дума едновременно за защитата на физическата свобода на гражданите и за тяхната лична сигурност в положение, което при липса на гаранции може да предизвика подкопаване на правовия ред и да лиши задържаните лица и от най-елементарните форми на правна защита”.

369. В този контекст Съдът подчертава, че непризнатото задържане на дадено лице е абсолютно несъвместимо с тези гаранции и съставлява най-тежко нарушение на чл. 5. След като са установили контрол над едно лице, властите имат задължение за отчет относно неговото местонахождение. По тази причина чл. 5 трябва да се възприема като изискващ от властите да вземат ефективни защитни мерки срещу риска от изчезване и да предприемат бързо и ефективно разследване на всяко защитимо твърдение, че едно лице е било задържано и повече никой не го е виждал (виж цитираните решения по делата Тимуртаз, § 103, и Чичек, § 164).”

370-371. Съдът припомня, че братята и синът на жалбоподателя са били задържани от силите за сигурност на 24 май 1994 г. и за последен път са били видени "в ръцете" на войници от тези сили. За тяхното последващо местонахождение не съществуват никакви данни – задържането им не е било отразено в протоколите на жандармерията в Зейрек, Лице или Кулп, нито пък са представени протоколи (какви то няма твърдения изобщо да са съществували) от други институции. "Този факт сам по себе си трябва да се счита за много сериозен недостатък, тъй като дава възможност на тези, които носят отговорност за задържането, да скрият, че са замесени в извършването на едно престъпление, да прикрият следите си и да избегнат даването на обяснения относно съдбата на задържаните. Според Съда, липсата на данни за датата, времето и мястото на задържането, името на задържаното лице, както и причините за задържането и името на служителя, който го е извършил, е несъвместима с целта на чл. 5 от Конвенцията (виж цитираните решения по делата Тимуртаз, § 105, Чакици, § 105, и Чичек, § 165).”

372. Освен това се забелязват пропуски в начина на водене на протоколите за извършените арести в жандармерията, които накърняват тяхната надеждност (виж § 313 по-горе). На първо място това е практиката задържаните лица да не се записват в протоколите, нещо което не е позволено съгласно вътрешното право. Също така, протоколите не отразяват факта дали едно лице е задържано от военни части и е възможно да не указват датата на освобождаването. Тези пропуски свидетелстват за липсата на ефективни мерки, осигуряващи защита срещу риска от изчезване на задържани лица.

373. В допълнение Съдът отбелязва заключенията си, направени в § 348 по-горе, във връзка с недостатъчното разследване (виж решението по цитираното дело Чичек, § 167).

374-375. Въз основа на всичко това Съдът заключава, че братята и синът на жалбоподателя са станали жертва на незаконно задържане без спазване на най-фундаменталните гаранции на чл. 5 (виж решението по цитираното дело Чич-ек, § 168). Следователно, по отношение на тях е извършено нарушение на тази разпоредба.²⁹

V. Твърдяното нарушение на чл. 8 от Конвенцията и чл. 1 от Протокол № 1 по отношение на жалбоподателя, двамата му братя и сина му

376. Жалбоподателят се оплаква, че всички те са жертва на сериозно нарушение на чл. 8 от Конвенцията и чл. 1 от Протокол № 1 в резултат на разрушаването на имуществото им в Девебойу. Отделно от това, неговото изгонване от дома, селото и общността съставлявало отделно и сериозно нарушение на те-зи разпоредби. Правителството оспорва изобщо да е имало такава военна операция в селото.

377-379. Съдът намери за установено, че имущество на жалбоподателя и на неговите родственици е умишлено разрушено от силите за сигурност и селото е трябвало да се евакуира след акцията. Без съмнение действията на военните представляват особено сериозна и неоправдана намеса в правото на зачитане на личния и семеен живот и дома на жалбоподателя, братята и сина му. Такива действия съставляват и сериозна и неоправдана намеса в правото на необезпокоявано ползване на собствеността на жалбоподателя и братята му. По отношение на имуществото на сина му, който към момента на акцията е продължавал да живее в бащината си къща, не са представени доказателства. Съдът не счита за необходимо да разглежда въпроса дали принудителната евакуация на селото съставлява сама по себе си нарушение на Конвенцията.

Така Съдът констатира нарушение на чл. 8 от Конвенцията и чл. 1 от Протокол № 1 по отношение на жалбоподателя и братята му³⁰ и само на чл. 8 по отношение на сина му.³¹

VI. Твърдяното нарушение на чл. 13 във връзка с чл.чл. 2, 3, 5 и 8 от Конвенцията и чл. 1 от Протокол № 1 по отношение на жалбоподателя, двамата му братя и сина му

A. Становища на страните

381-382. Жалбоподателят се оплаква, че нито той, нито братята и синът му са имали ефективно средство за защита срещу извършените нарушения на правата им. Правителството изтъква проведените разследвания и възможностите

²⁹ Решението е единодушно.

³⁰ Решението е единодушно.

³¹ Решението е единодушно.

за жалбоподателя да инициира административно, гражданско или наказателно производство.

Б. Основни принципи

383-385. Съдът припомня, че средствата за защита, визирани в чл. 13, трябва да позволяват разглеждането по същество на защитимо твърдение за нарушение на Конвенцията. Те трябва да са ефективни както на теория, така и на практика, и тяхното упражняване да не се възпрепятства от действия или бездействия на властите. Когато защитимото твърдение за нарушение на Конвенцията се отнася до изчезването на едно лице по време на задържането му от властите, ефективното средство за защита по смисъла на чл. 13 включва, наред с плащането на обезщетение, и провеждане на щателно и ефективно разследване, годно да доведе до идентифициране и наказване на виновните и позволяващо ефективен достъп на лицето, от което изхожда оплакването, до процедурата по разследването. Съдът припомня също така, че изискванията на чл. 13 са по-широки от тези на чл. 2 за провеждане на ефективно разследване на изчезването на едно лице, докато е било под контрол на властите (виж решението по делото Килич с/у Турция³² от 28 март 2000 г., ECHR 2000-III, § 93). Същото се отнася за случая на защитимо твърдение, че домът и имуществото на засегнатото лице са били целенасочено разрушени от представители на държавата (виж цитираното Ментез и др., § 89).

В. Заключение на съда

386-387. Съдът припомня заключенията си във връзка с оплакванията на жалбоподателя по чл.чл. 2, 3 и 5 и отбелязва, че тези оплаквания са несъмнено защитими за целите на чл. 13 (виж решенията по делата Бойл и Райс с/у Обединеното кралство³³ от 27 април 1988 г., A.131, § 52, и Кайа, § 107, и Яза, § 113, цитирани по-горе). Той се позовава на мотивите, изтъкнати в контекста на чл. 2, за да обоснове извода си, че властите не са провели ефективно наказателно разследване в съответствие с чл. 13 (виж цитираните решения по делата Кайа, § 107, и Чакици, §§ 108 и 114).

388. Що се отнася до разрушаването на Девебойу, Съдът откри нарушение на чл. 8 от Конвенцията и чл. 1 от Протокол № 1 и следователно тези оплаквания също са защитими по смисъла на чл. 13.

389-391. Съдът счита, че правителството не е доказало в достатъчна степен, че посочените от него средства за защита са били в състояние да поправят нарушенията, извършени в резултат на разрушаването на Девебойу. На първо място, жалбоподателят се е оплакал на 7 май 1994 г. пред двама служители, но няма данни някой от тях да е предприел разследване. Съдът отчита, че първоначално изчезването на братята и сина му, а не изгарянето на дома му, е било приоритет за жалбоподателя, но във всеки случай през февруари 1995 г. жалбата

³² Kilic v. Turkey

³³ Boyle and Rice v. the United Kingdom. Виж резюме на решението в 7-8/98 г. на Бюлетина.

му до Съда, съдържаща подробни твърдения относно изгарянето на селото, е била изпратена на правителството. В резултат на това, жалбоподателят е бил извикан в Главната прокуратура на Диарбекир, където е потвърдил оплакванията си. Въпреки това обаче, писмото на главния прокурор от 16 май 1995 г. се отнася само до проведените разследвания на изчезването на братята и сина на жалбоподателя. През юли 1995 г. случаят е бил поет от Районния административен съвет и няма данни да са предприети каквито и да било действия по разследване на разрушаването на Девебойу.

392. Трябва да се вземе под внимание и ситуацията, съществувала в югоизточна Турция в разглеждания период, която се е характеризирала с яростна конфронтация между силите за сигурност и ПКК. В подобна ситуация, както съдът е признавал по предишни дела, могат да съществуват пречки за правилното функциониране на правораздавателната система.

393. Съдът припомня също, че въпреки размера на проблема с разрушаването на селища, изглежда няма примери за присъдено обезщетение за целенасочено разрушаване на имущество от силите за сигурност или за започнато наказателно преследване срещу тях (виж цитираните решения по селата Ментез и др., § 59, и Селчук и Аскер, § 68).

394. "Нещо повече, Съдът последователно е констатирал едно общо нежелание от страна на част от държавните органи да допуснат, че такава практика на членове на силите за сигурност съществува (виж цитираното решение по делото Селчук и Аскер, § 68) и показанията на жандармеристите в настоящия случай не дават възможност за различно заключение, а тъкмо напротив, потвърждават това нежелание." Така например, в свидетелските си показания пред Съда Али Ергюлмез е оценил на 1 към 1 000 вероятността силите за сигурност да са разрушили селище, неговият колега Йомит Зенокак дори не е приел тази възможност, а друг офицер е посочил, че е грешка дори да се обсъжда такова немислимо твърдение.

"395. В съответствие с това Съдът счита, че правителството не е доказало с достатъчна сигурност наличието на ефективно и достъпно вътрешноправно средство за защита по отношение на оплакванията за разрушаването на Девебойу. Като взема предвид обстоятелствата, при които селото е било опожарено, Съдът намира за разбираемо, че засегнатите лица са счели за безсмислен опит да получат компенсация посредством вътрешноправни способности. В тази връзка, релевантни са и несигурността и уязвимостта, изпитвани от селяните след разрушаването на домовете и селото им (виж цитираното решение Селчук и Аскер, §§ 70-71)."

396. Съобразно с това Съдът приема, че не е било налице ефективно средство за защита по отношение на презюмираната смърт на братята и сина на жалбоподателя по време на задържането им и на разрушаването на село Девебойу. Съответно, извършено е нарушение на чл. 13 във връзка с чл.чл. 2, 3, 5 и 8 от Конвенцията и с чл. 1 от Протокол № 1.³⁴

³⁴ Решението е взето с мнозинство от 6 гласа срещу един.

VII. Твърдяното нарушение на чл. 14 от Конвенцията по отношение на жалбоподателя, двамата му братя и сина му

397. Жалбоподателят се позовава на своя и на родствениците си кюрдски произход и твърди, че мотивите на силите за сигурност за провеждането на акцията, или поне нейните последици, са били дискриминационни.

398-399. Съдът отбелязва заключенията си във връзка с оплакванията на жалбоподателя по чл.чл. 2, 3, 5, 8 и 13 от Конвенцията и чл. 1 от Протокол № 1 и счита, че е не е необходимо да разглежда отново тези оплаквания със връзка с чл. 14.³⁵

VIII. Твърдяното нарушение на чл.чл. 18 и 34 от Конвенцията

400-402. На първо място, жалбоподателят се оплаква, че правителството не е оказало нужното съдействие на органите по Конвенцията. Съдът счита, че не е необходимо да обсъжда тези въпроси в светлината на чл. 18 или на чл. 34, тъй като вече е стигнал до определени заключения по тях във връзка с чл. 38 от Конвенцията (виж § 274 по-горе).³⁶

403-405. Жалбоподателят твърди също, че призоваването му да се яви пред г-н Атагюн от Главната прокуратура на Диарбекир, за да потвърди упълномощаването на британски адвокат в производството по Конвенцията, представлява сериозна намеса в правото му на жалба, гарантирано от чл. 34. Страните спорят по тона и целта на проведенения разговор.

“406. Съдът припомня, че от първостепенно значение за ефективното функциониране на системата на индивидуалната жалба, установена в чл. 34, е жалбоподателите или потенциалните жалбоподатели да могат да общуват свободно с органите по Конвенцията, без да бъдат подлагани от властите на каквато и да е форма на натиск, за да оттеглят или изменят оплакванията си (виж цитираните Акдивар и др., § 105; Аксой, § 105; Курт, § 159; Танрикулу, § 130, и Ерджи с/у Турция³⁷ от 28 юли 1998 г., *Reports* 1998-IV, § 105). В този контекст понятието “натиск” включва не само директна принуда и явни прояви на заплашване, а и други косвени действия, предназначени да разубедят или обезкуражат жалбоподателите да прибягнат до защитното средство, предоставено от Конвенцията (виж цитираното решение Курт, § 159). Фактът, че засегнатото лице на практика е успяло да подаде жалба, не предотвратява възникването на проблем по чл. 34: щом с действията си правителството затруднява упражняването на правото му на индивидуална жалба, това води до създаване на пречки пред правата, гарантирани от чл. 34 (виж цитираното решение Акдивар и др., §§ 105 и 254).

407. Освен това, дали контактите между властите и жалбоподателя са равнозначни на неприемлива от гледна точка на чл. 34 практика, следва да се прецени в светлината на конкретните обстоятелства по случая, като се държи сметка за уязвимостта на жалбоподателя и неговата податливост на въздействие от страна на властите. По предишни дела Съдът е коментирал въпроса за

³⁵ Решението е единодушно.

³⁶ Решението е единодушно.

³⁷ *Ergi v. Turkey*

уязвимото положение на жалбоподателите, живеещи в югоизточната част на Турция, и е отчел факта, че в резултат на обстановката там, евентуални оплаквания срещу властите могат да породят основателен страх от репресии. Той е приел, че разпитите на жалбоподатели относно техните жалби до Комисията съставляват незаконен и неприемлив натиск, който създава пречки пред упражняването на правото на индивидуална жалба в разрез с разпоредбата на предишния чл. 25 от Конвенцията (виж Акдивар и др., § 105, и Курт, § 160).”

408. Съдът посочва, че по настоящото дело не е необходимо да решава спора относно тона и поведението на Мустафа Атагюн при срещата му с жалбоподателя, като се имат предвид безспорните факти по случая: полицията е отишла в дома на жалбоподателя, за да го извика да се яви в прокуратурата; по тази причина той е посетил кабинета на Мустафа Атагюн, който е взел показанията му; на г-н Орхан е било показано копие от подписания формуляр, с който той е упълномощил британски адвокат да го представлява в производството пред бившата Комисия, и е бил запитан дали е подписвал този документ или не. Поради факторите, посочени в предишния параграф, е възможно жалбоподателят, както той самият е потвърдил, да се е почувствал изплашен и разколебан от случката.

“409. Съдът би искал да подчертае, че е неуместно властите на държава-ответник да влизат в директен контакт с жалбоподателя, дори под претекст да установят дали той наистина е подписвал адвокатско пълномощно, по силата на което да бъде представляван в производството пред бившата Комисия или Съда. Дори ако правителството има причини да смята, че в конкретния случай е била извършена злоупотреба с правото на индивидуална жалба, уместно би било то се обърне към Съда и да го информира за своите опасения (виж цитираното решение по делото Танрикулу, § 131). Според Съда, подходът на правителството в настоящия случай логично е бил разтълкуван от жалбоподателя като опит да бъде сплашен.”

410. В допълнение на това Съдът намира, че властите са направили опит да предизвикат съмнение във валидността на настоящата жалба, а оттам и в това, доколко следва да се вярва на жалбоподателя. Тези действия не могат да се тълкуват по друг начин, освен като опит да се попречи на жалбоподателя да поддържа претенциите си, които също съставлява отричане на самата същност на правото на индивидуална жалба (виж цитираното решение Танрикулу, § 132).”

411. Следователно, правителството не се е съобразило със задълженията си по чл. 34 от Конвенцията.³⁸

Съдът уважава частично исканията на жалбоподателя за обезщетение за претърпени имуществени и неимуществени вреди, които той е направил от свое име, както и като част от правата на наследството на Селим, Хасан и Кезайр Орхан, и присъжда както следва: на жалбоподателя 7 000 паунда за претърпени вреди в резултат на разрушаването на дома и вещите му, пропуснати ползи под формата на неполучени минали и бъдещи доходи от земеделска земя и направени допълнителни разходи, поради принуждаването му да напусне дома си, както и

³⁸ Решението е взето с мнозинство 6 гласа срещу 1.

12 400 евро за неимуществени вреди вследствие на претърпяно страдание от

презюмираната смърт на братята и сина му и разрушаването на селото; на Селим и Хасан Орхан по 7 500 паунда обезщетение за разрушаването на имуществото им и пропуснати ползи под формата на неполучени минали и бъдещи доходи от земеделска земя, както и по 16 800 евро за неимуществени вреди, претърпени в резултат на извършените нарушения на чл.чл. 2, 5 и 13; на Кезайр Орхан 8 000 паунда за пропуснати ползи и 14 900 евро за претърпени неимуществени вреди.

Съдът отхвърля претенцията на жалбоподателя за присъждане на назидателно обезщетение, както е отхвърлял и други такива искания (виж решенията по делата Кейбъл и др. с/у Обединеното кралство³⁹ от 18 февруари 1999 г., § 30, а също и цитираното Селчук и Аскер, § 119).

По отношение на искането ответната държава да бъде задължена да възстанови разрушените къщи и да проведе сериозно разследване, Съдът припомня, че констатациите му за нарушения на Конвенцията задължават държавата да ги прекрати и да поправи последиците им така, че в максималната възможна степен да възстанови положението отпреди извършването им. Когато няма практическа възможност за *restitutio in integrum*, държавата е свободна да избере начина, по който да се съобрази с постановеното решение, а Комитетът на министрите следи за изпълнението му.

Съдът присъжда и сумата 29 000 пунда за направени в производството пред него разноски.

Резюме и превод от английски език: Георгица Петкова

³⁹ Cable and Others v. the United Kingdom, решение на Голямото отделение

Дело Сюрек и Йоздемир срещу Турция

(*Surek and Ozdemir v. Turkey*)

жалби No. 23927/94 и No 24277/94

Решение от 8 юли 1999 г. на Голямото отделение на Съда

Европейска конвенция за правата на човека – чл. 10: свобода на изразяване на мнения; свобода на получаване и разпространяване на информация и идеи; **чл. 6, т. 1:** право на справедлив процес при наличие на наказателно обвинение.

Задълженията и отговорностите, които съпътстват упражняването на правото на свобода на словото от професионалистите в средствата за масово осведомяване, придобиват специално значение при ситуации на конфликт и напрежение. Особено внимание се изисква, когато се преценява публикуването на възгледите на представители на организации, прибягващи до насилие срещу държавата, за да не се превърнат медиите в средство за разпространяване на враждебна реч и за поощряване на насилието. Когато обаче няма основание разглежданите възгледи да бъдат характеризирани по този начин, договарящите държави не могат по съображения за защита на териториалната цялост или националната сигурност или за предотвратяване на престъпления или безредици да ограничават правото на обществеността да бъде информирана за тях чрез поставяне на медиите под ударите на наказателното право.

Фактите по делото

Двамата жалбоподатели са турски граждани. Първият от тях, г-н Камил Текин Сюрек, по време на събитията по делото бил основен акционер в *Deniz Basin Yayin Sanayi ve Ticaret Organizasyon*, турска компания, която притежавала седмично обзорно списание със заглавие *Haberde Yorumda Gercek* (Истината в новини и коментари), издавано в Истанбул. Вторият жалбоподател, г-н Юцел Йоздемир, бил главен редактор на списанието.

В броевете от 31 май и от 7 юни 1992 г. било публикувано интервю в две части с един от ръководителите на Кюрдската работническа партия (ПКК), обявена извън закона. В броя от 31 май била публикувана съвместна декларация на четири социалистически организации.

В първата част на интервюто с г-н С. Б., заместник-командващ ПКК, той казал между другото: “Добре известно е, че Турция ... иска да отклони нашия народ от борбата му за национална идентичност. ... Те искат насила да ни ... изгонят от земята ни; искат напълно да ни унищожат Но ние се борим да живеем свободни на собствената си земя. Ако ... Турция... се опита да ни изгони със сила от която и да било част на родината ни, ние ще се бием, за да останем там, където сме. ... Турската държава ... прогонва хората от селата им. Тя иска

Кюрдистан да се превърне в напълно обезлюден район. Но ние се противопоставяме. ... Ние не сме на нечия чужда земя; ние сме на собствената си земя... Ние сме в Кюрдистан.

Във втората част на същото интервю г-н С. Б. заявявал: "Турската държава започна тази война и краят ѝ също зависи от нея... Ние водим отбранителна война срещу войната за унищожаването ни. Тази война ще продължи, докато турската държава не приеме волята на народа на Кюрдистан: нито крачка на-зад. Войната ще продължи до последния човек, който е на наша страна ..."

В публикуваната съвместна декларация централните комитети на Революционната комунистическа партия на Турция, Комунистическата работническа партия на Турция, Турската организация за освобождение на Северен Кюрдистан и Комунистическата партия/Марксистско-Ленинско движение на Турция призовавали всички революционери и демократи да обединят силите си. В нея се казвало: "Да се обединим срещу държавния тероризъм, срещу насилието и потисничеството над кюрдския народ, срещу масовите избивания, уличните убийства, уволненията и безработицата; да се обединим и насочим усилията си към свобода, демокрация и социализъм!" По-нататък били изразени различни възгледи, между които: "Турската армия трябва да се изтегли от Кюрдистан. Да се сложи край на двойните стандарти в правната система и всички кюрдски затворници да бъдат освободени. Турският парламент трябва да сложи край на властта си над Кюрдистан. Кюрдският народ трябва свободно да определя собствената си съдба, включително чрез създаване на самостоятелна държава. ... Всички забрани на свободата на събранията, свободата на демонстрациите, свободата на изразяването на мнения и на пресата трябва да се премахнат. ..."

На 1 юни 1992 г. Истанбулският съд за национална сигурност издал разпореждане за изземване на целия тираж на броя на списанието от 31 май 1992 г. поради това, че съдържал декларация на терористични организации и разпространявал сепаратистка пропаганда.

С обвинителен акт от 16 юни 1992 г. прокуратурата при Истанбулския съд за национална сигурност обвинила жалбоподателите в разпространяване на пропаганда срещу неделимостта на държавата посредством публикуването на интервю с един от ръководителите на ПКК и на декларация на четири терористични организации. Обвиненията били повдигнати по членове 6 и 8 от Закона за предотвратяване на тероризма от 1991 г. (по-нататък "Законът от 1991 г." ... виж по-долу). С друг обвинителен акт от 30 юни 1992 г. жалбоподателите били обвинени по чл. 8 от същия закон и заради публикуването на втората част от интервюто в броя от 7 юни 1992 г. На 4 февруари 1993 г. наказателните производства били съединени.

В процеса пред Истанбулския съд за национална сигурност жалбоподателите отrekli обвиненията. Твърдели, че интервюто е публикувано с цел обществеността да бъде информирана, в рамките на задачите на журналистиката и на свободата на печата. Що се отнася до правото му на свобода на словото, първият жалбоподател се позовал на Конвенцията и на практиката на Комисията и Съда. Той заявил, че плурализмът в мненията е сърцевината на едно демократично общество, включително когато става дума за мнения, които шокират или обиждат. Твърдял, че разпоредбите на членове 6 и 8 на Закона от 1991 г. огра-

ничают свободата на словото в нарушение на турската конституция и на установените в практиката на Комисията и Съда критерии.

С присъда от 27 май 1993 г. Истанбулският съд за национална сигурност намерил жалбоподателите за виновни по членове 6 и 8 от Закона от 1991 г. Първият жалбоподател бил осъден по чл. 6 на глоба от 100 млн. турски лири и по чл. 8 на глоба от 200 млн. турски лири. Вторият жалбоподател бил осъден по чл. 6 на глоба от 50 млн. турски лири и по чл. 8 на шест месеца лишаване от свобода и глоба от 100 млн. турски лири.

В мотивите си съдът приемал, че интервюто с ръководителя на ПКК е публикувано под формата на коментар на новини. Интервюираният наричал част от територията на Турция "Кюрдистан"; твърдял, че турските граждани от кюрдски произход съставляват отделна общност и че Република Турция прогонвала кюрдския народ от селата им и масово ги избивала. Интервюираният възхвалявал кюрдската терористична дейност и твърдял, че кюрдите трябва да създадат самостоятелна държава. На тези основания съдът намерил, че интервюто като цяло разпространява пропаганда срещу неделимостта на държавата. Съдът отчел понататък, че на друга страница в списанието била публикувана декларация на терористични организации, което представлявало отделно престъпление по чл. 6 от Закона от 1991 г.

Жалбоподателите обжалвали присъдите. Адвокатите им подчертали, че в едно демократично общество мненията трябва да бъдат свободно изразявани и обсъждани. На 4 ноември 1993 г. Касационният съд отхвърлил жалбата и потвърдил присъдите на Истанбулския съд за национална сигурност.

Съгласно чл. 6 от Закон № 3713 от 12 април 1991 г. за предотвратяване на тероризма, отпечатването или публикуването на декларации или листовки на терористични организации е престъпление и се наказва с глоба. Когато то е извършено посредством периодични издания, издателят се наказва с глоба. Редакторът на периодичното издание се наказва с глоба, равна на половината от глобата, наложена на издателя. Чл. 8 от Закона от 1991 г. предвижда наказателна отговорност за устна или писмена пропаганда, насочена към подкопаване на териториалната цялост на Република Турция или неразделното единство на нацията, независимо от методите и намеренията. Когато деянието е извършено посредством периодични издания, издателят се наказва с глоба, а редакторът – с глоба и с лишаване от свобода от 6 месеца до 2 години.

Конституцията на Република Турция предвижда създаването на съдилища за национална сигурност, компетентни при престъпления срещу републиката, срещу териториалната цялост на държавата или неделимото единство на нацията, или срещу свободната демократична система на управление, и на престъпления, които пряко засягат вътрешната или външната сигурност на държавата. Съдилищата за национална сигурност са създадени през 1973 г. със специален закон на основание чл. 136 от Конституцията от 1961 г. Законът е отменен от Конституционният съд през 1976 г., но тези съдилища са въведени отново в турската правораздавателна система по силата на Конституцията от 1982 г.

Резюме на решението на Европейския съд

I. Твърдяното нарушение на чл. 10 от Конвенцията

40. Жалбоподателите твърдят, че властите неоснователно са осъществили намеса при упражняване на правото им на свобода на изразяване на мнения, гарантирано от чл. 10 от Конвенцията.

41. Според правителството, намесата е оправдана от гледна точка на чл. 10, т. 2. Комисията възприема твърденията на жалбоподателите.

A. Наличие на намеса

42. Съдът отбелязва, че е очевидно и не се спори по наличието на намеса в правото на жалбоподателите на свобода на словото, вследствие осъждането им по Закона за предотвратяване на тероризма от 1991 г.

B. Оправданост на намесата

43. Подобна намеса противоречи на чл. 10, освен ако е “предвидена от закона”, преследва една или повече от посочените в т. 2 на чл. 10 легитимни цели и е “необходима в едно демократично общество” за постигането на тези цели.

1. “Предвидени от закона”

44-47. Съдът приема становището на правителството и на Комисията, че тъй като осъждането на жалбоподателите се основава на членове 6 и 8 от Закона от 1991 г., произтичащата от това намеса в правото им на свобода на изразяване на мнения е “предвидена от закона”, което и жалбоподателите не са оспорили.

2. Легитимна цел

48-51. Съдът смята, подобно на Комисията и на правителството, че предвид чувствителността на обстановката в Югоизточна Турция от гледна точка на сигурността (виж решението от 25.11.1997 г. по делото Зана срещу Турция¹, *Reports* 1997-VII, стр. 2539, § 10) и необходимостта властите да проявяват повишено внимание спрямо действия, които са в състояние да предизвикат допълнително насилие, може да се приеме, че взетите спрямо жалбоподателите мерки преследват някои от посочените от правителството цели, а именно защита на националната сигурност и териториалната цялост и предотвратяване на безредици и престъпления. Това е особено вярно в ситуации като тази в Югоизточна Турция по време на разглежданите събития, в които сепаратистското движение прибегва до свързани с употреба на насилие методи.

¹ Zana v. Turkey

— 3. “Необходими в едно демократично общество”

а) Аргументите пред Съда

(i) Жалбоподателите

52. Жалбоподателите подчертават, че нито те лично, нито списанието са имали никакви връзки с ПКК. Спорните интервюта не възхвалявали тази организация, нито коментирали в нейна полза. Били написани и публикувани напълно безпристрастно, в съответствие с принципите на обективната журналистика, с цел да информират обществеността за ПКК, което било темата на броя, и нито поощрявали тероризма, нито застрашавали обществения ред.

53. Първият жалбоподател г-н Сюрек поддържа, че като собственик на списанието не носи редакторска отговорност за неговото съдържание и поради то-ва не е трябвало да бъде осъден и сериозно глобен. Вторият жалбоподател г-н Йоздемир, главен редактор на списанието, се оплаква, че е осъден на шест месеца лишаване от свобода и му е наложена глоба в голям размер за решението му да помести интервютата в списанието. И двамата жалбоподатели поддържат, че наложените им наказания представляват непропорционална намеса при упражняване на правото им по чл. 10.

(ii) Правителството

54. Правителството възразява, че жалбоподателите са признати за виновни в разпространяване на сепаратистка пропаганда, тъй като въпросните интервю и съвместна декларация са насърчили употребата на сила срещу държавата и открито са съдействали на каузата на една терористична организация. В подкрепа на този си аргумент правителството се позовава на няколко извадки от интервюто.

55. Като се имат предвид предишните терористични прояви на ПКК, жалбоподателите правилно били осъдени по членове 6 и 8 от Закона от 1991 г. и наложените им наказания били в рамките на правото на държавата на преценка в това отношение. Намесата била изцяло оправдана съгласно чл. 10, т. 2 от Конвенцията.

(iii) Комисията

56. Комисията намира, че осъществената намеса не е оправдана по чл. 10, т. 2. Съдържащите се в интервюто отговори на ръководителя на ПКК и тонът на съвместната декларация не могли да се считат за подстрекаващи към още насилие и частите от интервюто, на които се е позовал Истанбулският съд за национална сигурност, не оправдавали осъждането на жалбоподателите. Взетите срещу тях мерки водели до препятстване на обществената дискусия по важни политически въпроси. По тези съображения Комисията намира, че е налице нарушение на чл. 10 от Конвенцията.

б) Преценката на Съда

57. Съдът припомня основните принципи, възприети в практиката му по чл. 10, така както са изложени например в решението му по делото Зана срещу Турция (цитирано по-горе, стр. 2547-48, § 51) и в решението му от 21.01.1999 г. по делото Фресо и Роар срещу Франция² (§ 45).

(i) Свободата на словото съставлява един от основните фундаменти на демократичното общество и е едно от главните условия за неговия напредък и за самоизявата на всеки индивид. При условията на т. 2 на чл. 10, тя се отнася не само до “информация” или “идеи”, които се приемат благосклонно, смятат се за безобидни или се гледат с безразличие, но и към онези, които засягат, шокират или смущават. Такива са изискванията на плурализма, търпимостта и широко-мислието, без които не може да има “демократично общество”. Както се посочва в чл. 10, тази свобода допуска изключения, които обаче трябва да се тълкуват стриктно, а нуждата от ограничения да бъде убедително доказана.

(ii) Прилагателното “необходими” по смисъла на чл. 10, т. 2 предполага съществуването на “належаща обществена нужда”. Договарящите държави имат определена свобода на преценка дали такава нужда съществува, но тя върви ръка за ръка с европейския контрол, обхващащ както законодателството, така и решенията, които го прилагат, дори и постановените от независим съд. Следователно Съдът е овластен с окончателното произнасяне по въпроса дали едно “ограничение” е в съответствие със свободата на словото, както е защитена от чл. 10.

(iii) При упражняване на контролната си компетентност Съдът трябва да разгледа намесата в светлината на случая като цяло, в това число съдържанието на спорните изявления и контекста, в който са направени. По-специално, той трябва да реши дали конкретната намеса е “пропорционална на преследваните легитимни цели” и дали основанията, сочени от националните власти, за да я оправдаят, са “релевантни и достатъчни”. При това Съдът трябва да се убеди, че националните власти са приложили стандарти, които съответстват на залегналите в чл. 10 принципи, както и че са се основали на приемлива преценка на относимите факти.

58. Спорната намеса трябва да бъде разгледана и в контекста на първостепенната роля на пресата за осигуряване на правилното функциониране на политическата демокрация (виж, сред много други, решението Лингенс срещу Австрия³ от 8.07.1986 г., А.103, стр. 26, § 41, както и споменатото решение Фресо и Ро-ар, § 45). Пресата не трябва да прекрочва границите, установени включително и за защита на жизненоважни интереси на държавата като националната сигурност и териториалната цялост срещу заплахата от насилие, както и за предотвратяването на безредици или престъпления. Нейно задължение обаче е да разпространява информация и идеи по политически въпроси, включително такива, кои-то пораждаат разногласия. Не само че пресата има задачата да разпространява такива информация и идеи, но и обществото има право да ги получава. Свободата

² Fressoz and Roire v. France. Виж резюме на решението в бр. 4/2003 г. на списание “Правата на човека”.

³ Lingens v. Austria. Виж резюме на решението в бр. 7-8/99 г. на Бюлетина.
на пресата осигурява на обществото едно от най-добрите средства за запознаване с идеите и позициите на политическите лидери и изграждане на мнение по тях

(виж цитираното по-горе решение по делото Лингенс, стр. 26, §§ 41-42).

59. Съдът отбелязва, че списанието е публикувало две интервюта с висше-стояща в PKK личност, както и съвместна декларация на четири политически организации, които, както и PKK, са незаконни според законодателството на държавата-ответник. В интервютата ръководната фигура на PKK осъжда политиката на турските власти в региона, която описва като насочена към изгонване на кюрдите от тяхната територия и сломяване на съпротивата им. Във второто интервю той заявява, че войната, водена от PKK от името на кюрдския народ, ще продължи *“до последния човек, който е на наша страна”*. Що се отнася до съвместната декларация, авторите ѝ призовават към работническа солидарност пред множеството видими несправедливости. Те пледират, между другото, за признаване на правото на кюрдския народ на самоопределение и за изтегляне на турската армия от Кюрдистан.

Истанбулският съд за национална сигурност е намерил обвиненията срещу двамата жалбоподатели по членове 6 и 8 от Закона от 1991 г. за доказани. Той е приел, между другото, че в интервютата представителят от PKK е обвинявал властите в масово избиване и прогонване на живеещите в “Кюрдистан” кюрди, възхвалявал е терористичните действия на кюрдите и е излагал доводи в полза на създаването на самостоятелна държава на кюрдския народ. Освен това съдът е приел, че публикуването на съвместното заявление съставлява отделно престъпление по чл. 6 от Закона от 1991 г.

“60. При преценката за необходимостта от осъществяването на светлината на посочените по-горе принципи (виж §§ 57 и 58), Съдът припомня, че чл. 10, т. 2 от Конвенцията не оставя много място за ограничаване на политическото слово или на дебата по въпроси от обществен интерес (виж решението от 25.11.1996 г. по делото Уингроув срещу Обединеното кралство⁴, *Reports* 1996-V, стр. 1957, § 58). При това границите на допустимата критика спрямо правителството са по-широки, отколкото по отношение на частно лице или дори на политик. В една демократична система действията и бездействията на правителството трябва да бъдат обект на строго наблюдение не само от страна на законодателната и съдебната власт, но също така и от страна на общественото мнение. Освен това, доминиращата позиция на правителството прави необходимо то да ограничи прибъгването до наказателното производство, особено в случаите, в които съществуват други начини да се отговори на неоправданите нападки и критики от страна на противниците му. Независимо от това, компетентните държавни власти несъмнено са свободни да приемат в качеството си на гарант на обществения ред съответни мерки, дори и от наказателноправен характер, предназначени да отговорят на подобни критики по подходящ начин и без да се прекалява (виж решението от 9.06.1998 г. по делото Инкал срещу Турция⁵, *Reports* 1998-IV, стр. 1567, § 54). Най-после, когато такива изявления подстрекават към насилие срещу определена личност или длъжностно лице, или част от населението, държавните власти разполагат с по-широка свобода на преценка

⁴ *Wingrove v. the United Kingdom*

⁵ *Incal v. Turkey*

при определяне на нуждата от намеса при упражняване на свободата на изразяване.

61. Съдът ще отдели специално внимание на думите, използвани в интервюта и в съвместната декларация, както и на контекста, в който те са публикувани. Във връзка с последното той ще има предвид обстановката, установена по други отнесени пред него дела, и по-специално проблемите, свързани с предотвратяването на тероризма (виж споменатото дело Инкал срещу Турция, стр. 1568, § 58).

Той отбелязва на първо място, че фактът, че спорните интервюта са дадени от ръководна фигура в една обявена извън закона организация, не може сам по себе си да оправдае една намеса в правото на жалбоподателите на свобода на изразяване. Същото важи и за факта, че интервютата съдържат безмилостна критика на официалната политика и излагат едностранчиво виждане за причините и отговорността за безредиците в Югоизточна Турция. Макар от използваните в интервютата думи да е ясно, че посланието е за непримиримост и отказ от компромиси с властите до постигане на целите на ПКК, не може да се приеме, че текстът, взет като цяло, подбужда към насилие или омраза. Съдът разгледа внимателно откъсите от интервютата, които според правителството могат да бъдат тълкувани в този смисъл. За Съда обаче изрази като *“Ако те искат да напуснем земята си, трябва да знаят, че ние никога няма да се съгласим на това.”* или *“Войната ще продължи до последния човек, който е на наша страна.”*, или *“Турската държава иска да ни изгони от нашата земя. Тя прогонва хората от селата им.”*, или *“Те искат да ни унищожат.”* са отражение на решимостта на насрещната страна да преследва целите си и на непреклонността на нейните лидери в това отношение. Разглеждани по този начин, интервютата имат новинарско съдържание, позволяващо на обществеността както да вникне в психологията на лицата, които са движещата сила на съпротивата срещу официалната политика в Югоизточна Турция, така и да прецени същността на замесените в конфликта интереси. На Съда, естествено, са известни опасенията на властите по отношение на изказвания или действия, които биха могли да изострят обстановката във връзка със сигурността в региона, (...) в по-голямата част от който е въведено извънредно положение (виж решението по споменатото дело Зана, стр. 1539, §10). Според Съда обаче, в дадения случай националните власти не са се съобразили достатъчно с правото на обществеността да бъде информирана относно едно различно виждане за обстановката в Югоизточна Турция, колкото и това виждане да им е неприятно. Както бе отбелязано, изразените в интервютата възгледи не могат да се тълкуват като подбуждане към насилие, нито пък може да се смята за вероятно да подбудят към насилие. Според Съда мотивите (...) за осъждането на жалбоподателите, макар и релевантни, не могат да се считат за достатъчни, за да оправдаят намесата при упражняване на правото им на свобода на словото.” Същото се отнася и за публикуваната съвместна декларация.

62. Съдът отбелязва също така, че характерът и тежестта на наложените наказания са фактори, които следва да се имат предвид при преценката за пропорционалността на намесата.

“63. Съдът подчертава, че “задълженията и отговорностите”, които съпътстват упражняването на правото на свобода на изразяване от професионалистите в средствата за масово осведомяване, придобиват специално значение в обстановка на конфликт и напрежение. Особено внимание се изисква, когато се пре-

ценява публикуването на възгледите на представители на организации, прибягващи до насилие срещу държавата, за да не се превърнат медиите в средство за разпространяване на враждебна реч и за поощряване на насилието. Когато обаче няма основание разглежданите възгледи да бъдат характеризирани по то-зи начин, договарящите държави не могат по съображения за защита на териториалната цялост или националната сигурност или за предотвратяване на престъпления или безредици да ограничават правото на обществеността да бъде информирана за тях, като поставят медиите под ударите на наказателното право.

64. По горните съображения Съдът заключава, че признаването на жалбоподателите за виновни и осъждането им не е пропорционално на преследваните цели и, следователно, не е "необходимо в едно демократично общество". В съответствие с това, при конкретните обстоятелства по настоящото дело е налице нарушение на чл. 10 от Конвенцията."⁶

II. Твърдяното нарушение на чл. 18 от Конвенцията

65-66. Вторият жалбоподателят г-н Йоздемир не е поддържал в производството пред Съда това си оплакване, намерено от Комисията за недопустимо. Съдът не смята, че трябва да го разгледа по своя инициатива.⁷

III. Твърдяното нарушение на чл. 6, т. 1 от Конвенцията

67. Жалбоподателите твърдят, че са били лишени от справедливо гледане на делото в нарушение на чл. 6, т. 1 от Конвенцията, поради участието на военен съдия в състава на Истанбулския съд за национална сигурност, който е гледал делото и ги е осъдил.

68. Правителството възразява срещу допустимостта на оплакването и, алтернативно, оспорва наличието на нарушение на чл. 6, т. 1. Комисията е съгласна с твърденията на жалбоподателите.

A. Предварителното възражение на правителството за неизчерпване на вътрешноправните средства за защита

69-70. Съдът отбелязва, че правителството не е направило това възражение пред Комисията при разглеждането на допустимостта на жалбата, и приема, че то не може да го направи на този етап от производството (виж, наред с други, решението от 25.11.1997 г. по делото Зана срещу Турция, *Reports* 1997-VII, стр. 2546, § 44 и решението от 25.03.1999 г. по делото Николова срещу България⁸, *Reports* 1999, § 44).⁹

⁶ Решението е взето с мнозинство от 11 срещу 6 гласа.

⁷ Решението е взето с единодушие.

⁸ *Nikolova v. Bulgaria*

⁹ Решението е взето с единодушие.

B. По същество

71-72. Жалбоподателите твърдят, че военните съдии в състава на съдилищата за национална сигурност са зависими от изпълнителната власт и от армията, тъй като се назначават със съвместен указ на министъра на отбраната и на министър-председателя, подлежащ на одобряване от президента на републиката, а за професионалната им оценка и за издигането им отговарят командващите им офицери. Поради това те не могли да изпълняват съдийските си функции по един независим и безпристрастен начин. По тези съображения Истанбулският съд за национална сигурност не бил независим и безпристрастен и поради това процесът срещу тях не бил справедлив, в нарушение на чл. 6, т. 1.

73-75. Правителството възразява, че правилата за назначаване на военните съдии в съдилищата за национална сигурност и гаранциите, от които те се ползват при изпълнение на съдийските им функции, изцяло обезпечават съответствието на тези съдилища с изискванията за независимост и безпристрастност по смисъла на чл. 6, т. 1. Освен това, в конкретния случай нямало никакво основание за опасения, че е упражнено влияние, а и присъдата била обжалвана пред Касационния съд, чиято независимост и безпристрастност не се оспорвала.

76. Комисията е направила заключение, че Истанбулският съд за национална сигурност не може да се определи като независим и безпристрастен по смисъла на чл. 6, т. 1. Позовала се е на становището, изразено в доклада ѝ по чл. 31 от Конвенцията от 25.02.1997 г. по споменатото дело Инкал срещу Турция.

77. Съдът припомня, че в решенията си по делата Инкал срещу Турция и Чираклар срещу Турция¹⁰ (28.10.1998 г., § 38) е отбелязал, че по отношение на военните съдии в състава на съдилищата за национална сигурност съществуват някои гаранции за независимост и безпристрастност (виж решението Инкал, цитирано по-горе, стр. 1571, § 65). От друга страна, Съдът е констатирал, че някои аспекти на статута им поставят под съмнение тяхната независимост и безпристрастност (пак там, § 68) – например фактът, че те продължават да бъдат на служба в армията, която от своя страна е подчинена на изпълнителната власт; фактът, че остават подчинени на военната дисциплина; фактът, че решенията, касаещи назначението им, са до голяма степен в компетентността на административните органи и на армията.

78. Съдът счита, че неговата задача не е да се произнесе *in abstracto* относно необходимостта от създаване на съдилища за национална сигурност, а да установи дали начинът, по който е функционирал Истанбулският съд за национална сигурност, е нарушил правото на жалбоподателите на справедлив процес и по-специално дали, обективно погледнато, жалбоподателите са имали основателна причина да се страхуват, че съдът, който е гледал делото им, не е независим и безпристрастен (виж решенията по цитираните дела Инкал срещу Турция, стр. 1572, § 70 и Чираклар срещу Турция, § 38). Съдът не вижда основания да стигне до различно заключение и по това дело. Разбираемо е жалбоподателите – две цивилни лица, изправени пред съд за национална сигурност по обвинение в разпространяване на пропаганда, насочена към подкопаване на терито-

¹⁰ *Ciraklar v. Turkey*

риалната цялост на държавата и на националното единство, да са обезпокоени, че делото им се гледа от съдебен състав, в който участва редовен офицер от ар-

мията, член на Военната юридическа служба. Поради това те са имали основание да се страхуват, че Истанбулският съд за национална сигурност би могъл неправомерно да се повлияе от съображения, нямащи нищо общо със съществуването на делата им. С други думи, опасенията на жалбоподателите относно отсъствието на независимост и безпристрастност у съда може да се считат за обективно оправдани. Производството пред Касационния съд не е било в състояние да разсее тези страхове, тъй като той не е разполагал с компетентност по всички въпроси (виж споменатото решение по делото Инкал, стр. 1573, § 72 *in fine*).

79. По тези съображения Съдът намира, че е налице нарушение на чл. 6, т. 1.¹¹

Съдът приема, че обезщетение за имуществени вреди се дължи само на първия жалбоподател г-н Сюрек, тъй като само той е заплатил глоба, и определя по справедливост размера му на 8 000 френски франка. Присъжда и обезщетение за претърпените от двамата жалбоподателите неимуществени вреди в размер на 30 000 френски франка за всеки от тях, както и по 15 000 френски франка за всеки жалбоподател за направените в производството в Страсбург разноски.

Резюме и превод от английски език: Цветанка Спасова

¹¹ Решението е взето с мнозинство от 16 гласа срещу 1.

Дело Язар и други срещу Турция

(Yazar and Others v. Turkey)

жалби NoNo 22723/93, 22724/93 и 22725/93

Решение от 9 април 2002 г. на Четвърто отделение на Съда

Европейска конвенция за правата на човека – чл. 11: свобода на сдруженията; **чл. 6, т. 1:** право на справедлив процес

Политическа партия, чиито лидери подтикват към насилие или водят политика, която не съответства на едно или повече от правилата на демокрацията или си поставя за цел разрушаването ѝ и пренебрегването на признатите в една демокрация права и свободи, не може да претендира за закрилата на Конвенцията.

Обявяването на една политическа група за подкрепяща терористичната дейност, само защото се застъпва за принципи като правото на самоопределение и на признаване на езикови права, би ограничило възможността за решаване на сродни спорни въпроси в контекста на демократичния дебат и би позволило на въоръжени движения да монополизират подкрепата на тези принципи. Това от своя страна би било в остро противоречие с духа на чл. 11 и с демократичните принципи, на които той се основава.

Острата критика от страна на ръководителите на една политическа партия на някои антитерористични действия на властите не може сама по себе си да представлява достатъчно доказателство, за да се сложи знак на равенство между партията и групите, извършващи терористични актове.

Приложимостта на чл. 6 от Конвенцията спрямо производствата пред конституционните съдилища се преценява конкретно във всеки отделен случай.

Фактите по делото

Жалбоподателите са трима турски граждани и Народната трудова партия (НТП). В относимия за делото период първият жалбоподател, Феридун Язар, бил председател на НТП, вторият, Ахмет Караташ, бил неин заместник-председател, а третият, Ибрахим Аксой – неин генерален секретар. НТП била учредена на 7 юни 1990 г.

На 3 юли 1992 г. главният прокурор при Касационния съд поискал от Конституционния съд да разпусне НТП, тъй като подкопавала целостта на държавата. Той твърдял, че определени изявления на ръководителите на партията и на нейни високопоставени отговорни лица на централно и местно ниво, направени на митинги и пред пресата, са нарушили Конституцията и Закона за политическите партии. Обвинявал НТП и че е подпомагала и защищавала членовете си, извършили незаконни действия.

В писмените си становища до Конституционния съд адвокатът на НТП твърдял, че Законът за политическите партии съдържа разпоредби, противоречащи на гарантираните от Конституцията основни права, както и че исканото разпускане на партията би противоречало на редица международни инструменти, включително Европейската конвенция за правата на човека. Освен това той оспорил наличието на достатъчно доказателства за връзките между НТП и Кюрдската работническа партия (ПКК). Твърдял също, че в искането на главния прокурор са визирани изявления на лица, за които НТП не би могла да бъде държана отговорна. Поискал делото да се гледа в открито заседание или, алтернативно, председателят на НТП и негови предшественици да дадат показания пред Конституционния съд, като второто искане било уважено.

На 14 юли 1993 г. Конституционният съд постановил решение за разпускането на НТП. Мотивирал се по-специално със “стремежа ѝ да раздели турската нация на две – на турци и кюрди, с цел създаване на отделни държави” и “стремежа ѝ да разруши националната и териториална цялост” както и с това, че смятала терористите от ПКК за борци за свобода. Приел, че “целите на НТП наподобяват тези на терористите”, а “използването на обвинителни и враждебни изявления, основани на неистини, които ръководителите на НТП постоянно повтарят като форма на провокация, може да поощри търпимост към актовете на тероризъм и да оправдае и насърчи извършителите им”.

Конституционният съд заключил, че спрямо дейността на НТП се прилагат, *inter alia*, ограниченията на т. 2 на чл. 11 и разпоредбата на чл. 17 от Конвенцията. Разпоредил разпускането на НТП поради това, че дейността ѝ подкопавала териториалната цялост на държавата и единството на нацията. Съдът обаче отхвърлил втория аргумент на главния прокурор, че НТП прикрито или явно толерирала незаконните действия на членовете си, защото макар да имало висящи наказателни производства против нейни членове, все още никой не бил осъден.

В решението си Конституционният съд изложил основните идеи, поддържани от ръководителите на НТП в техни речи, между които: НТП твърдяла, че кюрдският народ има собствен език и култура, които са потискани; че кюрдите имат право на самоопределение; че изпратените в Югоизточна Турция въоръжени правителствени сили имат за цел не да се борят с тероризма, а да унищожават физически кюрдското население, което иска равенство между двете етнически групи – турци и кюрди; че въоръжените бойци от ПКК са борци за свобода. Настоявала за провеждане на конференция на ООН по кюрдския проблем, който бил най-голямата пречка за демокрацията в Турция.

Резюме на решението на Европейския съд

I. Твърдяното нарушение на чл. 11 от Конвенцията

29. Жалбоподателите твърдят, че разпускането на Народната трудова партия (НТП) е нарушило правото им на свободно сдружаване, гарантирано от чл. 11 на Конвенцията.

A. Приложимост на чл. 11

30. Правителството прави възражение относно приложимостта на чл. 11 от Конвенцията спрямо политическите партии. Според него практиката на Европейския съд по отношение на политическите партии показвала, че разпускането им попада в обхвата на свободата на преценка на националните конституционни съдилища. В настоящия случай били застрашени основополагащи конституционни принципи на турската държава.

31. Жалбоподателите и Комисията смятат, че нищо в редакцията на чл. 11 не подсказва, че той не се прилага по отношение на политическите партии.

32. В решението си по делото Обединена комунистическа партия на Турция и др. срещу Турция¹ Съдът приема, че политическите партии са форма на сдружаване от първостепенно значение за правилното функциониране на демокрацията и не може да има съмнение, че те попадат в приложното поле на чл. 11. Едно сдружение, в това число и политическа партия, не може да бъде изключено от защитата на Конвенцията само защото националните власти смятат, че дейността му подкопава конституционното устройство на държавата и налага поставянето на ограничения (решение от 30.01.1998 г., *Reports of Judgments and Decisions* 1998-I, стр.17, §§ 25 и 27). Съдът не намира основание да стигне до друго заключение по настоящото дело, поради което отхвърля възражението на правителството.

Б. Съответствие с чл. 11

1. Налице ли е намеса

33. Правителството и жалбоподателите са единодушни, че разпускането на НТП представлява намеса в правото на жалбоподателите на свободно сдружаване. Съдът е на същото мнение.

2. Дали намесата е била оправдана

34. Такава намеса представлява нарушение на чл. 11, освен ако е “предвидена от закона”, преследва една или повече от посочените в точка 2 законни цели и е “необходима в едно демократично общество” за постигането на тези цели.

а) “Предвидени от закона”

35. Не се спори, че намесата е “предвидена от закона”, тъй като мерките, разпоредени от Конституционния съд, се основават на разпоредби на Конституцията и на Закона за политическите партии.

¹ United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey

б) Законна цел

36-39. Съдът споделя мнението на Комисията, че въпросните мерки са преследвали поне една от законните цели по т. 2 на чл. 11, а именно запазване на териториалната цялост и, следователно, на “националната сигурност”.

в) “Необходими в едно демократично общество”

40-41. Жалбоподателите посочват, че понятието за плурализъм в едно демократично общество включва свободата да се изразява всякакво мнение, дори то да не съответства на това на правителството. В публичните си речи лидерите на НТП изтъквали единствено съществуването на “кюрдски” проблем в Турция, като винаги пледирали за мирното му и демократично решаване в съответствие със стандартите, утвърдени в международните актове за гражданските права и свободи. Те никога не били призовавали към отделяне на част от територията на Турция, което било престъпление според турското наказателно законодателство, а никой от ръководителите на НТП не бил осъждан за такова престъпление до разпускането на партията. Съответно, разпускането на НТП не било оправдано от гледна точка на разпоредбите на Конвенцията.

42. Правителството твърди, че принципите, на които се основава държавният конституционен ред, включително принципът за неделимост на нацията, са абсолютни ценности, към които политическите партии са длъжни да се придържат. Чрез утвърждаването на “право на самоопределение на кюрдския народ”, НТП се опитвала да предизвика дискриминация сред турската нация на основата на етнически произход.

43-44. Според правителството, разпускането на една политическа партия имало превантивна цел и можело да бъде оправдано и от дейност, която не е задължително да има престъпен характер. Във време, когато териториалната цялост е застрашена от терористични действия, лидерите на една политическа партия трябвало да се въздържат от открито изразяване на подкрепа за терористите и възгледите им. Ръководителите на НТП не само не се дистанцирали от тези възгледи, но и изцяло ги възприемали. При тези обстоятелства разпускането на НТП било “необходимо в едно демократично общество” и отговорило на една належаща обществена нужда, а именно защитата на обществения ред и правата на другите.

45. Комисията счита, че макар лидерите на НТП да са били силно критични към начина, по който турските сили за сигурност са провеждали кампанията си против про-кюрдските терористични организации, това само по себе си не е достатъчно, за да бъде една партия приравнена към терористична организация. Наистина, ПКК използвала принципи, защитавани от НТП, като правото на самоопределение и признаването на езикови права, за да оправдава терористичната си дейност, но НТП не можела да бъде упреквана, че е подкрепяла тези принципи, които сами по себе си не са в конфликт с ценностите на едно демократично общество, щом като не е призовавала към употреба на насилие.

“46. Съдът подчертава отново, че независимо от самостоятелната си роля и специфичната си сфера на приложение, чл. 11 трябва да бъде разглеждан и в светлината на чл. 10. Защитата на мненията и на свободата на изразяването им е една от целите на свободата на събранията и на сдружаването, охранявани от чл. 11. Това важи с още по-голяма сила по отношение на политическите партии,

предвид първостепенната им роля за осигуряване на плурализъм и за правилното функциониране на демокрацията.

Не може да има демокрация без плурализъм. Именно поради това свободата на изразяване, така както е охранена от чл. 10, се прилага, при уговорките в т. 2, не само по отношение на "информация" или "идеи", на които се гледа благосклонно или като на безобидни, или пък които се приемат с безразличие, но и към онези, които засягат, шокират или смущават (виж, наред с многото други, решението от 7.12.1976 г. по делото Хендисайд срещу Обединеното кралство², А.24, стр. 23, § 49 и решението от 23.09.1994 г. по делото Йерсилд срещу Да-ния³, А.298, стр. 26, § 37). Фактът, че дейността им е елемент на колективно упражняване на свободата на изразяване, сам по себе си дава право на политическите партии да търсят закрилата на чл. 10 и чл. 11 от Конвенцията (виж решението по делото Обединена комунистическа партия на Турция и други, цитирано по-горе, стр. 20-21, §§ 42-43)."

47. Що се отнася до връзката между демокрацията и Конвенцията, Съдът е отбелязал (пак там, стр. 20-21, § 45), че демокрацията без съмнение е основна характеристика на европейския обществен ред и Конвенцията е предназначена да защитава и подкрепя идеалите и ценностите на демократичното общество. Той е подчертал: "В допълнение, членове 8, 9, 10 и 11 на Конвенцията изискват намесата при упражняването на охраняваните от тях права да бъде преценявана съгласно критерия "необходимо в едно демократично общество". Единственият вид необходимост, която може да оправдае намеса в някое от тези права, следователно е тази, която би могла да претендира, че произтича от самото "демократично общество". Така демокрацията очевидно е единственият визиран от Конвенцията политически модел и, съответно, единственият съвместим с нея."

48. Съдът е определил по следния начин границите, в които политическите групи могат да се ползват от защитата на Конвенцията при осъществяване на дейността си (пак там, стр. 27, § 57): "...Една от основните характеристики на демокрацията е възможността, която тя предоставя за решаване на проблемите в държавата, дори когато са тежки, чрез диалог, без прибегване до насилие. Демокрацията живее чрез свободата на изразяване. От тази гледна точка не може да има никакво оправдание да се пречи на една политическа група единствено поради това, че иска открито обсъждане на положението на част от населението в държавата и участие в политическия живот на нацията с цел намиране, в съответствие с демократичните правила, на решения, годни да удовлетворят всички засегнати."

"49. Съдът смята, че една политическа партия може да се бори за промени в законите или в правното или конституционно устройство на държавата при две условия: първо, използваните за тази цел средства да бъдат законни и демократични във всяко отношение и, второ, самата предлагана промяна да бъде съвместима с основните принципи на демокрацията. От това задължително

² Handyside v. the United Kingdom. Виж резюме на решението в бр. 7-8/99 г. на Бюлетина.

³ Jersild v. Denmark. Виж резюме на решението в бр. 1/2000 г. на Бюлетина.

следва, че една политическа партия, чиито лидери подтикват към насилие или водят политика, която не съответства на едно или повече от правилата на демо-

крацията или която си поставя за цел разрушаването ѝ и пренебрегването на признатите в една демокрация права и свободи, не може да претендира за закрилата на Конвенцията срещу наложени на това основание наказания (виж решението от 25.05.1998 г. по делото Социалистическа партия и други срещу Турция⁴, *Reports* 1998-III, стр.1256-57, §§ 46-47 и решението от 1.07.1961 г. по делото Лоулес срещу Ирландия⁵ (по съществуващото), А.3, стр.45-46, § 7).

50. Не може да се изключи и вероятността програмата на една политическа партия или изявленията на ръководителите ѝ да прикриват цели и намерения, различни от заявените. За да се установи, че това не е така, съдържанието на програмата или изявленията трябва да бъде съпоставено с дейността на партията и ръководителите ѝ, както и с позициите, които те отстояват, взети в тяхната цялост (виж цитираните решения по делата Обединена комунистическа партия на Турция и други, стр. 27, § 58 и Социалистическа партия и други, стр. 1257-58, § 48)."

51. Понятието за намеса, необходима в едно демократично общество по смисъла на чл. 11, т. 2, предполага наличието на "належаща обществена нужда". Съдът трябва да разгледа намесата в светлината на случая като цяло, за да установи дали тя е била "пропорционална на преследваните законни цели" и дали основанията, сочени от националните власти за да я оправдаят, са "относими и достатъчни". Съдът трябва да се убеди, че националните власти са приложили стандарти, които съответстват на заложените в чл. 11 принципи, както и че са основали решенията си на приемлива преценка на относимите факти (виж, *mutatis mutandis*, решението от 2.09.1998 г. по делото Ахмед и други срещу Обединеното кралство⁶, *Reports* 1998-VI, стр. 2377-78, § 55 и решението от 27.03.1996 г. по делото Гудуин срещу Обединеното кралство⁷, *Reports* 1996-II, стр. 500-01, § 40).

52. По настоящото дело задачата на Съда е да прецени дали разпускането на НТП и наложените на жалбоподателите акцесорни наказания отговарят на "належаща обществена нужда" и дали са "пропорционални на преследваните законни цели".

53. Съдът посочва, че в решението си за разпускане на НТП Конституционният съд не е обсъдил законността на програмата и устава на партията, а просто се е произнесъл дали политическата ѝ дейност противоречи на съответните законови забрани. Позовал се е на публични изявления на нейните ръководители, които е приел за нови факти и доказателства, касаещи партията като цяло. Следователно Съдът може да се ограничи до преценка на тези изявления.

54. Конституционният съд е приел, че "целите на НТП са като тези на терористите" и че "използването на обвинителни и враждебни изявления, основани на неистини, които лидерите на НТП постоянно повтарят като форма на провокация, може да поощри търпимост към терористичните актове и да оправдае и

⁴ Socialist Party and Others v. Turkey

⁵ Lawless v. Ireland

⁶ Ahmed and Others v. the United Kingdom

⁷ Goodwin v. the United Kingdom. Виж резюме на решението в бр. 1/2000 г. на Бюлетина.

насърчи извършителите им". Тези изводи са в основата на аргумента на правителството пред Съда, че ръководителите на НТП са подбуждали към етническа омраза, бунт и, следователно, насилие.

55. По въпроса дали подобни изводи са основани на приемлива преценка на относимите факти Съдът отбелязва на първо място, че НТП не е изразила изрично подкрепа или одобрение на използването на насилие за политически цели. При това в Турция подбуждането към етническа омраза и към бунт са престъпления. По време на събитията по делото обаче никой от ръководителите на НТП не е бил осъден за такова престъпление. При отсъствието на каквито и да било призови за използване на насилие или други незаконни методи, Съдът не е убеден от аргумента на правителството, основан отчасти на решението на Конституционния съд, че НТП е подкрепяла и одобрявала употребата на такива методи за политически цели.

56. Що се отнася до това, дали НТП е преследвала несъвместими с демократичните принципи цели, Конституционният съд е приел, че партията “се стреми да раздели турската нация на две – на турци и на кюрди, с цел създаване на отделни държави” и че “се стреми да разруши националната и териториална цялост”. Съдът отбелязва, подобно на Комисията, че политическото послание на НТП се заключава в твърдения, че “гражданите от кюрдски произход не са свободни да използват собствения си език и не могат да правят политически искания на основата на принципа за самоопределение, и че силите за сигурност, участващи в кампанията против про-кюрдски терористични организации, извършват незаконни действия и са отчасти отговорни за страданията на кюрдски граждани в някои райони на Турция” (виж доклада на Комисията от 1 март 1999 г., § 64).

“57. Съдът приема, че подкрепяните от НТП принципи, като правото на самоопределение и на признаване на езикови права, сами по себе си не противоречат на основните принципи на демокрацията. Той също така е съгласен с Комисията, че обявяването на една политическа група за подкрепяща терористичната дейност, само защото се застъпва за горните принципи, би ограничило възможността за решаването на сродни спорни въпроси в контекста на демократичния дебат и би позволило на въоръжени движения да монополизират подкрепата на тези принципи. Това от своя страна би било в остро противоречие с духа на чл. 11 и с демократичните принципи, на които той се основава.

58. Съдът смята освен това, че макар вдъхновени от тези принципи предложения да противоречат на основните линии на правителствената политика или на убежденията на мнозинството от населението, за правилното функциониране на демокрацията е необходимо политическите групи да могат да ги подлагат на обществен дебат, за да се подпомогне намирането на решения на общите проблеми, касаещи политици с всякакви убеждения (виж решението от 26.09.1995 г. по делото Фогт срещу Германия⁸, А.323, стр. 25, § 52 и цитираното решение по делото Обединена комунистическа партия на Турция и други, стр. 25, § 57).” В решението за разпускане на НТП не е обосновано по задоволителен начин, че политиката на партията цели подкопаване на демократичния режим в Турция,

⁸ Vogt v. Germany. Виж резюме на решението в бр. 9-10/99 г. на Бюлетина. нито пък пред Съда се твърди тя да е имала реален шанс да установи режим, който не би бил одобрен от участниците на политическата сцена.

59. При това острата и враждебна критика от страна на ръководителите на

НТП спрямо някои антитерористични действия на въоръжените сили не може сама по себе си да представлява достатъчно доказателство, за да се сложи знак на равенство между НТП и въоръжените групи, извършващи актове на насилие. В тази връзка Съдът повтаря, че границите на допустимата критика спрямо правителството са по-широки отколкото по отношение на частни лица. В една демократична система действията и бездействията на правителството трябва да бъдат обект на строго наблюдение не само от страна на законодателната и съдебната власт, но също така и от страна на пресата и на общественото мнение (виж, *mutatis mutandis*, решението от 23.04.1992 г. по делото Кастелс срещу Испания⁹, А.236, стр. 23-24, § 46). Съдът не е убеден, че с критиката на действията на въоръжените сили депутатите и официалните представители на НТП са преследвали някаква друга цел, извън тази да изпълняват задължението си да привличат вниманието към безпокойствата на избирателите си.

60. Тъй като НТП не се е застъпвала за политика, която би могла да подкопае демократичния режим в Турция, и не е подтиквала към използване на сила за политически цели, нито го е оправдавала, не може да се каже, че разпускането ѝ е задоволило “належаща обществена нужда”.

61. Като повтаря, че разпускането на една политическа партия е “драстична” мярка (виж цитираните решения по делата Обединена комунистическа партия на Турция други, стр. 26 и 27-28, §§ 54 и 61 и Социалистическа партия и други, стр. 1258, § 51) Съдът намира, че по настоящото дело такава намеса в правото на сдружаване на жалбоподателите не е била необходима в едно демократично общество. Съответно, разпускането на НТП е нарушило чл. 11 от Конвенцията.

II. Твърдяното нарушение на членове 9, 10 и 14 от Конвенцията

62. Тъй като оплакванията на жалбоподателите се отнасят до същите факти, които са изследвани във връзка с чл. 11, Съдът счита, че не е необходимо да ги разглежда отделно по горните разпоредби.

III. Твърдяното нарушение на чл. 6 от Конвенцията

63-64. Жалбоподателите твърдят, че липсата на открито съдебно заседание по делото пред Конституционния съд представлява нарушение на чл. 6, т. 1 от Конвенцията. Правителството възразява, че този текст е неприложим към производството пред Конституционния съд, което не е засягало граждански права на жалбоподателите. Комисията е съгласна с този довод.

66. Съдът вече е приел в решението си по допустимостта от 3 октомври 2000 г. по делото Партия на благоденствието и други срещу Турция¹⁰, че подобни оплаквания са несъвместими *ratione materiae* с чл. 6 от Конвенцията. Отбелязал

⁹ Castells v. Spain

¹⁰ Refah Partisi and Others v. Turkey

е, че приложимостта на разпоредбата в производството пред конституционните съдилища трябва да се преценява конкретно във всеки отделен случай, с оглед на това дали то включва произнасяне относно гражданско право или наказателно

обвинение. Когато производството касае спор относно правото на една политическа партия да продължи дейността си, става въпрос за политическо право *par excellence*, което не се обхваща от защитата по чл. 6, т. 1. Същото се отнася и за чл. 69 от Конституцията, който забранява на основателите и лидерите на разпуснатата партия да основават и ръководят нова такава. Приел е, че макар по националното право разпускането на партията да води автоматично до прехвърляне на активите ѝ в хазната, производството пред Конституционния съд не е касало правото на партията на необезпокоявано ползване от собствеността ѝ.

67. Съдът не вижда причина да стигне до друг извод по настоящото дело. Правото на НТП на необезпокоявано ползване на собствеността не е било предмет на спора нито пред Конституционния съд, нито в каквото и да било друго производство, тъй като прехвърлянето на активите на партията към държавната хазна е пряка правна последица от разпускането ѝ. Следователно чл. 6 е неприложим в настоящия случай.¹¹

Съдът отхвърля претенцията на жалбоподателите за обезщетение за имуществени вреди, претърпени според тях като резултат от това, че след разпускането на партията са били осъдени в наказателни производства за речи, произнесени в рамките на дейността им като нейни членове, поради което по време на задържането не са могли да упражняват професията си на юристи. Той не намира достатъчно доказателства за причинна връзка между тази твърдяна за-губа на доходи и констатираното нарушение на Конвенцията. Присъжда на всеки от жалбоподателите обезщетение от 10 000 евро за претърпени неимуществени вреди, тъй като преди разпускането ѝ партията е действала три години, както и 10 000 евро общо на всички жалбоподатели за разносните в производствата пред Конституционния съд и в Страсбург.

Резюме и превод от английски език: Цветанка Спасова

¹¹ Решението е единодушно по всички въпроси.

**Консултативно становище ОС-9/87 от 6 октомври 1987 г.:
Съдебни гаранции в случай на извънредно положение
(чл.чл. 27, т. 2, 25 и 8 от Американската конвенция за правата
на човека)¹**

(резюме)

На 17 септември 1986 г. правителството на Уругвай е отправило до Интер-американския съд по правата на човека искане за постановяване на консултативно становище относно обхвата на предвидената в чл. 27, т. 2 от Американската конвенция за правата на човека забрана за суспендиране на съдебните гаранции, съществени за защитата на посочените в същия текст права – права, които не подлежат на дерогиране в случай на война, обществена опасност или друго извънредно положение. Правителството е поставило по-специално следните въпроси:

- а) кои от визираните в чл. 27, т. 2 съдебни гаранции са “съществени” и
- б) в какво отношение се намират чл. 27, т. 2 в тази му част, от една страна, и чл.чл. 25 и 8 от Конвенцията, от друга.

На 24 април 1987 г., в отговор на запитването на Съда дали ще изложи допълнителни аргументи, които да бъдат взети предвид при разглеждане на искането, правителството на Уругвай е отбелязало, че докато при нормални обстоятелства в демократичните правни системи предвидената от вътрешното законодателство съдебна защита се осъществява и на практика, то в системите или при обстоятелства, при които се нарушават не само материалните права, а и съдебните гаранции за тяхната защита, положението е различно. Правителството се е позовало на Консултативно становище ОС-8/87 от 30 януари 1987 г.: “Habeas corpus в случай на извънредно положение (чл. 27, т. 2, чл. 25, т. 1 и чл. 7, т. 6 от Американската конвенция за правата на човека)”², в което Съдът е приел, че видно от политическата история на Латинска Америка, именно при изключителни обстоятелства и в случай на извънредно положение липсата на въпросните съдебни гаранции има най-сериозни последици по отношение защитата на правата, които не могат да бъдат дерогирани дори в такива ситуации.

Становища по въпроса са представили правителствата на Боливия и Панама, а също и неправителствени организации.

¹ Judicial Guarantees in States of Emergency (Arts. 27(2), 25 and 8 American Convention on Human Rights)

² Habeas Corpus in Emergency Situations (Arts. 27(2), 25(1) and 7(6) American Convention on Human Rights)

Допустимост на искането

13-15. Съдът счита, че може да разгледа искането на правителството, направено на основание чл. 64, т. 1 от Конвенцията, тъй като Уругвай е член на Организацията на американските държави. Повдигнатият въпрос се отнася до тълкуването на конкретни разпоредби от Конвенцията и попада в предметния обхват на консултативната компетентността на Съда, който съгласно чл. 64, т. 1 е “тълкуването на тази Конвенция и други договори, касаещи защитата на правата на човека в американските държави”. Следователно, искането на правителството е допустимо.

16. Съдът отбелязва, че пред него е повдигнат правен въпрос, който не е свързан с конкретна фактическа ситуация. Подобно обстоятелство може в определени случаи да го мотивира да упражни дискреционните правомощия, произтичащи от консултативната му юрисдикция, и да откаже да се произнесе по искането (Консултативно становище ОС-1/82 от 24 септември 1982 г. ““Други договори”, предмет на консултативната юрисдикция на Съда (чл. 64 от АКПЧ)”³, § 30, и “Habeas corpus в случай на извънредно положение”, § 10). Съдът припомня, че неговата консултативна юрисдикция е “алтернативен съдебен способ” за защита на международно признати права на човека, от което следва, че по принцип тя не би трябвало да се ползва за чисто теоретични разсъждения, без изгледи за приложение към конкретна ситуация, оправдаваща нуждата от консултативно становище (Консултативно становище ОС-3/83 от 8 септември 1983 г. “Ограничения на смъртното наказание (чл. 4, т. 2 и 4 от АКПЧ)”⁴, § 43).

17. Съдът приема обаче, че поставеният в случая въпрос се отнася до конкретен правен, исторически и политически контекст, тъй като правата на човека заедно със съществените съдебни гаранции при изключителни обстоятелства или при извънредно положение са сериозен проблем в американските държави. От тази гледна точка Съдът смята, че неговото становище би било полезно в една реалност, в която основните принципи на системата често са били поставяни под въпрос. Ето защо той допуска искането.

По съществуващото на искането

18. Искането на правителството касае чл. 27 от Конвенцията, който гласи:

Чл. 27. Суспендиране на гаранции

1. По време на война, обществена опасност или друго извънредно положение, което застрашава независимостта или сигурността на договаряща държава, тя може да предприеме мерки, дерогирани задълженията ѝ по настоящата конвенция в степента и за периода, строго необходими с оглед на нуждите на ситуацията, при условие, че тези мерки не са в противоречие с

³ “Other treaties” Subject to the Advisory Jurisdiction of the Court (Art. 64 American Convention on Human Rights).

⁴ Restrictions to the Death Penalty (Arts. 4(2) and 4(4) American Convention on Human Rights). *други нейни задължения по международното право и не водят до дискриминация на основата на раса, цвят на кожата, пол, език, религия или социален*

произход.

2. Горната разпоредба не разрешава суспендиране на следните текстове: чл. 3 (Право на признаване на правосубектност), чл. 4 (Право на живот), чл. 5 (Право на хуманно отношение), чл. 6 (Забрана за робство), чл. 9 (Забрана за прилагане на наказателен закон с обратна сила), чл. 12 (Свобода на съвестта и религията), чл. 17 (Права на семейството), чл. 18 (Право на име), чл. 19 (Права на децата), чл. 20 (Право на националност) и чл. 23 (Право на участие в управлението), **както и на съдебните гаранции, които са съществени за защитата на тези права.**

3. Всяка Договаряща държава, която е упражнила правото си на суспендиране, незабавно уведомява останалите договарящи държави чрез Генералния секретар на Организацията на американските държави за разпоредбите, чието прилагане е суспендирано, за причините, наложили суспендирането, и за датата, определена за прекратяването му.

19. Правителството на Уругвай е поискало от Съда да тълкува обхвата на забраната за суспендиране на съдебните гаранции по чл. 27, т. 2, като поспециално посочи кои от тези гаранции са “съществени” и разясни въпроса за съотношението между чл. 27, т. 2 и чл.чл. 25 и 8 от Конвенцията.

20. Съдът изследва първо въпроса кои са, според Конвенцията, “съществените” съдебни гаранции, споменати в чл. 27, т. 2. Той вече се е произнасял най-общо, че тези гаранции следва да се разбират в смисъл на “такива, които нормално ефективно ще осигурят пълноценното упражняване на правата и свободите, защитени от тази разпоредба, и чието отричане или ограничаване би застрашило пълноценното им упражняване” (цитираното по-горе становище “Habeas Corpus в случай на извънредно положение”, § 29). Той е подчертал също така, че съдебният характер на тези гаранции предполага “активното участие на независим и безпристрастен съдебен орган, който има правомощието да се произнесе по законосъобразността на мерки, предприети в случай на извънредно положение” (пак там, § 30).

21. Освен това, от чл. 27, т. 1 следва общото изискване във всяко извънредно положение да съществуват подходящи средства за контрол върху предприетите мерки, така че те да са пропорционални на нуждите и да не надхвърлят строгите граници, наложени от Конвенцията или произтичащи от нея.

22. Конвенцията съдържа и други критерии за определяне на основните характерни белези на съдебните гаранции. Изходна точка при този анализ трябва да бъде задължението на всяка договаряща държава да “зачита правата и свободите, признати (от Конвенцията), и да осигури на всички лица, подчинени на нейната юрисдикция, свободното и пълноценно упражняване на тези права и свободи” (чл. 1, т. 1). От това общо задължение произтича установеното в чл. 25, т. 1 право на всяко лице на “лесен и бърз или друг ефективен способ да се обърне към компетентен съд или трибунал за защита срещу действия, които нарушават неговите основни права, признати от конституцията или законите на съответната държава или от тази конвенция”.

23. Както Съдът вече е посочвал, чл. 25, т. 1 от Конвенцията е обща разпоредба, която установява процедурния правен институт, познат като “amparo” и представляващ лесно и бързо правно средство, предназначено за защита на

всички основни права (виж цитираното по-горе становище "Habeas Corpus в случай на извънредно положение", § 32). Текстът установява с обща формулировка и задължението на държавите да осигурят на всички лица под тяхна юрисдикция ефективно съдебно средство за защита срещу нарушения на основните им права. Освен това, той предвижда прилагане на посочените в него гаранции не само по отношение на правата и свободите, съдържащи се в Конвенцията, но и по отношение на тези, които са признати от конституцията или законите на държавата. От това следва, а fortiori, че съдебната защита, визирана в чл. 25 от Конвенцията, се прилага по отношение на правата, които не подлежат на дерогиране в случай на извънредно положение.

24. Чл. 25, т. 1 инкорпорира признатия от международното право в областта на правата на човека принцип за ефективност на процедурните инструменти или способности, предназначени да гарантират такива права. Както Съдът вече е изтъквал, съгласно Конвенцията "... договарящите държави имат задължение да осигурят ефективни съдебни средства за защита на жертвите на нарушения на правата на човека (чл. 25), средства, които трябва да са конкретно уредени в съответствие с правилата за надлежен процес (чл. 8, т. 1), при спазване на общото задължение на тези държави да гарантират свободното и пълноценно упражняване на правата, признати от Конвенцията на всички лица под тяхна юрисдикция (чл. 1)" (делата Веласкес Родригес⁵; Файрен Гарби и Солис Коралес⁶ и Годинез Круз⁷, предварителни възражения, решения от 26 юни 1987 г., съответно §§ 90, 90 и 92).

Съгласно този принцип, отсъствието на ефективно средство за защита срещу нарушения на правата, признати от Конвенцията, представлява само по себе си нарушение на Конвенцията от договарящата държавата, в която средството за защита липсва. В това отношение трябва да се подчертае, че за съществуването на такова средство не е достатъчно то да бъде предвидено от конституцията или законите или да бъде формално признато, а по-скоро то трябва да е наистина ефективно за установяване дали е налице нарушение на човешки права и за поправяне на такова нарушение. Средство, което се оказва илюзорно поради общата обстановка в държавата или дори в конкретните обстоятелства на даден случай, не може да се счита за ефективно. Такъв може да бъде например случаят, когато практиката е доказала неговата неефективност: ако съдебната власт не разполага с нужната независимост, за да постановява безпристрастни решения, или със средствата, необходими за изпълнение на тези решения, или във всяка друга ситуация, която съставлява отказ от правосъдие, както е при неоправдано забавяне на постановяването на решението или когато по някаква причина на твърдяната жертва е отказан достъп до съдебно средство за защита.

25. При нормални обстоятелства, горните заключения са принципно валидни по отношение на всички права, признати от Конвенцията. Трябва обаче да се

⁵ Velasquez Rodriguez

⁶ Fairen Garbi and Solis Corrales

⁷ Godinez Cruz

разбере и това, че обявяването на извънредно положение, независимо от неговия обхват или наименование по вътрешното право, не може да води до потъпкване или неефективност на съдебните гаранции, които Конвенцията изисква договаря-

щите държави да осигурят за защита на правата, неподлежащи на отмяна или суспендиране в случай на извънредно положение.

26. По тази причина всяка разпоредба, приета на основание обявено извънредно положение, която води до суспендиране на тези гаранции, представлява нарушение на Конвенцията.”

27. Чл. 8, т. 1 от Конвенцията гласи:

Всяко лице, при разглеждане на повдигнато срещу него наказателно обвинение или при произнасяне относно негови права и задължения от граждански, трудов, фискален или друг характер, има право на гледане на делото при спазване на надлежни гаранции и в разумен срок, от компетентен, независим и безпристрастен съд, съществуващ по силата на закона.

В испанския текст на Конвенцията заглавието на тази разпоредба, чието тълкуване е поискано изрично, е “Съдебни гаранции”⁸. Това заглавие може да доведе до объркване, тъй като строго погледнато разпоредбата не признава съдебни гаранции. Чл. 8 не установява конкретно съдебно средство за защита, а по-скоро процедурните изисквания, които следва да бъдат съблюдавани, за да може да се говори за ефективни и подходящи съдебни гаранции по смисъла на Конвенцията.

28. Чл. 8 признава понятието за “надлежен процес”, което съдържа предпоставките, необходими за да се осигури достатъчна защита на лицата, чиито права или задължения се установяват в съдебния процес. Това заключение е оправдано и като се има предвид, че чл. 46, т. 2 използва същия израз, разпореждайки, че изискването за изчерпване на вътрешноправните средства за защита е неприложимо, ако вътрешното законодателство на съответната държава не осигурява надлежен процес за защита на правото или правата, за които се твърди, че са били нарушени.

29. Понятието за надлежен процес, залегнало в чл. 8 от Конвенцията, следва да се разбира като приложимо в основата си по отношение на всички съдебни гаранции по Конвенцията, дори по време на суспендиране съгласно чл. 27.

30. Тълкуването на чл. 8 във връзка с чл. 7, т. 6 и чл.чл. 25 и 27, т. 2 от Конвенцията навежда на извода, че принципите на надлежния процес не могат да бъдат обект на суспендиране в изключителни случаи, дотолкова доколкото те са необходими условия, за да могат процедурните институти, регулирани от Конвенцията, да бъдат считани за съдебни гаранции. Този ефект е още по-очевиден по отношение на институтите *habeas corpus* и *amparo*, които са от първостепенна необходимост за защитата на неподлежащите на дерогиране права на човека и които Съдът предстои да разгледа.

31. Т. 6 на чл. 7 (Право на лична свобода) признава и урежда защитното средство *habeas corpus*. В друго свое становище Съдът внимателно е изследвал

⁸ В английския текст на Конвенцията – “Право на справедлив процес” (Right to a Fair Trial). този институт в качеството му на гаранция, която не подлежи на дерогиране, и е приел, че “*habeas corpus* играе жизненоважна роля за осигуряване зачитането на живота и физическата неприкосновеност на всяко лице, за предотвратяване

изчезването му или запазването в тайна на местонахождението му и за неговата защита срещу изтезания или други форми на жестоко, нечовешко или унижително наказване или отнасяне” (цитираното “Habeas Corpus в случай на извънредно положение”, § 35).

32. В същото становище Съдът е приел още, че “чл. 25, т. 1 е обща норма, която установява процедурния институт, познат като “amparo” и представляващ лесно и бързо средство, предназначено да защити всички права, признати от конституциите и законите на договарящите държави и от Конвенцията. След като “ампаро” може да бъде приложен по отношение на всички права, очевидно е, че може да се приложи и към тези, които изрично са посочени в чл. 27, т. 2 като неподлежащи на дерогиране в извънредни положения” (пак там § 32).

33. Във връзка с тези две съществени за защитата на неотменимите човешки права съдебни гаранции, Съдът е приел, че институтите “habeas corpus и “amparo” са сред съдебните средства, които са съществени за защитата на различни права, чието дерогиране е забранено от чл. 27, т. 2, и които освен това служат на опазването на законността в едно демократично общество” (пак там, § 42).

34. Съдът допълва, че освен това съществуват и други гаранции, основаващи се на чл. 29, б. “с” от Конвенцията, който гласи:

Чл. 29. Ограничения относно тълкуването

Никоя разпоредба на Конвенцията не може да бъде тълкувана като:

...

с) изключваща други права или гаранции, които са присъщи на човешката личност или произтичат от представителната демокрация като форма на управление.

35. Съдът вече се е позовавал на правовия ред, представителната демокрация и личната свобода и е изяснявал подробно колко важни са те за интерамериканската система и по-специално за системата за защита на човешките права по Конвенцията (виж Консултативно становище ОС-5/85 от 13 ноември 1985 г.: “Задължителното членство в сдружение, предписано от закона като условие за практикуване на журналистическа професия (чл.чл. 13 и 29 от АКПЧ)”⁹ § 66; Консултативно становище ОС-6/86 от 9 май 1986 г.: “Думата “закони” в чл. 30 от АКПЧ”¹⁰, §§ 30-34 и “Habeas Corpus в случай на извънредно положение”, цитирано по-горе, § 20). Съдът счита за уместно да подчертае отново, че “в едно демократично общество правата и свободите, присъщи на човешката личност, приложимите към тях гаранции и правовият ред образуват триада. Смисълът на всеки

⁹ Compulsory Membership in an Association Prescribed by Law for the Practice of Journalism (Arts. 13 and 29 American Convention on Human Rights)

¹⁰ The Word “Laws” in Article 30 of the American Convention on Human Rights от нейните компоненти се дефинира, допълва и зависи от другите” (цитираното “Habeas Corpus в случай на извънредно положение”, § 26).

“В случай на суспендиране на гаранции, някои от правните ограничения,

приложими към действията на държавните власти, могат да се различават от тези, които са в сила при нормални обстоятелства. Тези ограничения обаче не могат да се считат за несъществуващи, нито пък може да се приеме, че така правителството придобива абсолютни правомощия, които излизат извън пределите на обстоятелствата, оправдаващи приемането на подобни изключителни правни мерки. В тази връзка Съдът вече е отбелязвал, че съществува неразделна връзка между принципа на законност, демократичните институции и правовия ред” (пак там, § 24, виж също цитираното “Думата “закони” в чл. 30 от АКПЧ”, § 32).

36. Съдът е отбелязвал също, че суспендирането на гаранции не бива да надхвърля стриктно необходимото и че “всяко действие на държавните власти, излизащо извън тези граници, които трябва да бъдат точно посочени в акта за обявяване на извънредно положение, също ще бъде незаконно ...” (“Habeas Corpus в случай на извънредно положение”, § 38).

“От това следва, че конкретните мерки, приложими към суспендираните права или свободи, също не бива да нарушават тези общи принципи. До такива нарушения би се стигнало, например, ако предприетите мерки накърняват правната рамка на обявеното извънредно положение, ако продължат след посочения срок, ако са явно ирационални, ненужни или несъразмерни, или ако са приети при неправилно прилагане или злоупотреба с правомощия” (пак там, § 39).

37. Разбирани по този начин, “гаранциите..., произтичащи от представителната демокрация като форма на управление”, за които говори чл. 29, б. “с”, предполагат не само конкретна политическа система, на която е незаконно да се посяга (пак там, § 20), но и необходимостта тя да бъде подкрепена от съдебни гаранции, които са от съществено значение за осигуряване законността на предприетите при извънредно положение мерки, така че да се запази правовият ред (пак там, § 40).

“38. Съдът приема, че съдебните гаранции, съществени за защитата на неподлежащите на дерогиране права по чл. 27, т. 2 от Конвенцията, са тези, които Конвенцията изрично посочва в чл. 7, т. 6 и чл. 25, т. 1, разглеждани в рамката на чл. 8 и съгласно установените в него принципи, а също и тези, които са необходими за запазването на правовия ред, дори в изключителното положение, създадено със суспендирането на гаранции.

39. Когато в случай на извънредно положение правителството не е суспендирано някои права и свободи, които подлежат на дерогиране, съдебните гаранции, съществени за ефективното упражняване на тези права и свободи, трябва да бъдат запазени.

40. Не е възможно, нито е препоръчително, да се прави опит за изброяване на всички възможни “съществени” съдебни гаранции, които не могат да бъдат суспендирани по силата на чл. 27, т. 2. Те ще зависят във всеки конкретен случай от анализ на правната система и практиката на всяка договаряща държава и от фактите, с оглед на които се поставя въпросът. По същата причина Съдът не разглежда импликациите на други международни инструменти (чл. 27, т. 1), които може да са приложими в конкретни случаи.

41. По тези съображения,

СЪДЪТ Е НА МНЕНИЕ¹¹

1. Че “съществените” съдебни гаранции, които не подлежат на дерогиране съгласно чл. 27, т. 2 от Конвенцията, включват институтите habeas corpus (чл. 7, т. 6), amparo и всяко друго ефективно средство за защита пред съд или ком-петентен трибунал (чл. 25, т. 1), предназначено да гарантира зачитането на правата и свободите, чието суспендиране не е позволено от Конвенцията.

2. Че “съществените” съдебни гаранции, които не могат да бъдат суспендирани, включват съдебните процедури, присъщи на представителната демокрация като форма на управление (чл. 29, т. “с”), предвидени в законите на договарящите държави като подходящи за гарантиране пълноценното упражняване на посочените в чл. 27, т. 2 от Конвенцията права и чието потъпкване или ограничаване води до липса на защита на такива права.

3. Че горните съдебни гаранции следва да бъдат прилагани в рамката и съгласно принципите на надлежния процес, установени в чл. 8 от Конвенцията.”

Резюме и превод от английски език: Георгица Петкова

¹¹ Становищата на Съда са единодушни.

СЪБИТИЯ И ПРОЕКТИ

СЪБИТИЯ

Европейският съд по правата на човека постанови решения по следните дела срещу България:

- **Белчев срещу България** (решение от 8 април 2004 г.). Съдът е намерил нарушение на чл. 5, т. 3 и т. 5 и на чл. 6, т. 1 (наказателно производство).
- **Хамънов срещу България** (решение от 8 април 2004 г.). Съдът е намерил нарушение на чл. 5, т. 3, т. 4 и т. 5 и на чл. 6, т. 1 (наказателно производство).
- **Ангелов срещу България** (решение от 22 април 2004 г.). Това е първото постановено решение срещу България, в което Съдът намира нарушение на правото на защита на собствеността – чл. 1 от Протокол № 1.
- **Тотева срещу България** (решение от 19 май 2004 г.). Съдът е намерил нарушение на чл. 3.
- **Джангозов срещу България** (решение от 8 юли 2004 г.). Съдът е намерил нарушение на чл. 6, т. 1 (гражданскоправни аспекти) и чл. 13.
- **Вачев срещу България** (решение от 8 юли 2004 г.). Съдът е намерил нарушение на чл. 5, т. 3, т. 4 и т. 5 и на чл. 6, т. 1 (наказателно производство).
- **Зъбанов срещу България** (решение от 8 юли 2004 г.). Съдът е намерил нарушение на чл. 6, т. 1 (наказателно производство).
- **Хаджикостова срещу България (№ 2)** (решение от 22 юли 2004 г.). Съдът не е намерил нарушение на чл. 6, т. 1 – правото на гледане на гражданско дело в разумен срок.

Пълните текстове на решенията са публикувани или предстои да бъдат публикувани в поредицата *Решения на Европейския съд по правата на човека в Страсбург по дела срещу България*, издание на Български адвокати за правата на човека.

ПРОЕКТИ

**Проект “Гражданското общество в подкрепа
на стабилната политика на България за гаранции
по правата на човека”**

През месец май приключи първата година от дейността по проекта “Гражданското общество в подкрепа на стабилната политика на България за гаранции по правата на човека”. Проектът е тригодишен и се осъществява от Холандския хелзинкски комитет, Националния институт по правосъдие и Фондация *Български адвокати за правата на човека*, с подкрепата на програма МАТРА на Министерството на външните работи на Холандия.

Текущата дейност по проекта включва изготвяне на доклади от международни експерти относно съответствието на българското законодателство и практика с нормите на Европейската конвенция за защита правата на човека; подготовка на обучители на магистрати и обучение на магистрати по приложението на Конвенцията и практиката на Съда в Страсбург; подбор и представителство по дела, разкриващи (не)ефективността и/или липсата на вътрешно правни средства за защита на правата, гарантирани от Конвенцията; издаване и разпространение на правна литература и поредицата *Решения на Европейския съд по дела срещу България*.

В края на май на нарочна пресконференция бяха представени докладите на международните експерти по приложението на чл. 2, чл. 3 и чл. 5 от Конвенцията. В докладите се разглеждат действащото българско законодателство и съдебната практика с оглед на практиката на Европейския съд в Страсбург и в светлината на постановените до този момент решения срещу България. На базата на обсъждания, проведени с адвокати, магистрати и представители на изпълнителната власт, експертите изказват обосновани предложения за промени в действащи норми и приемане на ново законодателство.

Пълният текст на докладите може да бъде намерен на страницата на фондация *Български адвокати за правата на човека*.

**ПРАВАТА НА ЧОВЕКА, кн. 1/2004 г.
ТЕРОРИЗМЪТ И ПРАВАТА НА ЧОВЕКА**

Издание на
Фондация “Български адвокати за правата на човека”
ул. “Ген. Гурко” № 49, вх. А, ет. IV
София 1000
тел. 980 39 67, тел./факс 986 66 23
e-mail hrlawyer@blhr.org, интернет адрес www.blhr.org

ISSN 1311-9516

Bulgarian Lawyers for Human Rights Foundation
49, Gurko str., Entrance A, Floor IV
1000 Sofia BULGARIA
Tel. +3592/980 39 67, tel/fax +3592/986 66 23
E-mail hrlawyer@blhr.org, Website: www.blhr.org

Художник на корицата: Димитър Стоянов - Димо
Предпечатна подготовка и печат: "АРХОНТ - В" ООД